

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

АНОХІН ЄВГЕН ДМИТРОВИЧ

УДК 796.062.4 : 355.237.3

ДИСЕРТАЦІЯ

МОДЕРНІЗАЦІЯ СПОРТИВНО-МАСОВОЇ РОБОТИ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ КУРСАНТІВ ДО ФІЗИЧНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

017 – Фізична культура і спорт

01 – Освіта/Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____

Наукові керівники:

Романчук Сергій Вікторович,
доктор наук з фізичного виховання і
спорту, професор
Завидівська Наталія Назаріївна,
доктор педагогічних наук, професор

Львів – 2021

АНОТАЦІЯ

Анохін Є.Д. **Модернізація спортивно-масової роботи у вищих військових навчальних закладах для формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 017 – фізична культура і спорт. – Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, Львів, 2021.

У дисертаційному дослідженні розв'язано актуальне науково-прикладне завдання щодо модернізації структури та змісту спортивно-масової роботи з курсантами у вищих військових навчальних закладах для формування в них ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення, що дало змогу поліпшити показники фізичної підготовленості, прикладних навичок та боєготовності загалом.

У першому розділі роботи проведено теоретичний аналіз та узагальнення наукової та методичної літератури з досліджуваного прикладного завдання.

Визначено та узагальнено невід'ємні психолого-педагогічні передумови формування в особистості ціннісного ставлення до явищ навколишнього середовища.

Установлено, що спортивно-масова робота у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ), маючи перевагу за кількістю передбаченого на неї часу перед навчальними заняттями, займає щодо них підпорядковане становище і продовжує функціонувати для розв'язання суто практичних завдань. Її засоби, методи і форми залишаються незмінними від радянських часів, не відповідають вимогам гуманістичної освітньої парадигми й соціально-економічних умов життєдіяльності сучасної молоді та не спроможні забезпечити формування в курсантів ціннісного ставлення до систематичного фізичного вдосконалення.

Разом з тим виявлено, що найбільш ефективною ланкою в загальній системі фізичного виховання курсантів є навчально-тренувальні заняття зі спортивно-масової роботи, що проводяться з найбільш спортивно

обдарованими курсантами, які є членами збірних команд військових навчальних закладів. В основу залучення курсантів до занять масовим спортом має бути покладена результативна і процесуальна мотивація з обов'язковою умовою врахування особистого бажання військовослужбовців у виборі видів спорту. Доведено, що формування ціннісного ставлення курсантів до занять фізичною підготовкою та спортом буде тоді ефективним, коли відбудеться перехід від „суб'єкт – об'єктних” до „суб'єкт – суб'єктних” стосунків між викладачем і курсантом. Визначено, що для цього в організації занять зі спортивно-масової роботи необхідно переходити від жорсткої регламентації занять до їх самостійного планування курсантами.

У другому розділі представлено та обґрунтовано доцільність застосування методів дослідження, що обрані для розв'язання завдань, подано етапність організації дисертаційного дослідження, надано відомості про вибірку респондентів для здійснення експериментів. Дисертаційну роботу організовано та проведено п'ятьма етапами в період від 2010 до 2020 рр. У констатувальному експерименті взяли участь 492 кандидати до вступу до ВВНЗ для визначення рівня фізичної та спортивної підготовленості, а також ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення, 348 курсантів вищих військових навчальних закладів у 2010р. і 364 у 2019 р. – для дослідження структури мотивації майбутніх офіцерів до власного фізичного вдосконалення, сформованої в умовах функціонування чинної системи спортивно-масової роботи, і місця в ній мотивів, що ґрунтуються на цінностях фізичної культури. У формуальному експерименті взяв участь 161 курсант. Було сформовано експериментальну (n=80) та контрольну (n=81) групи.

Третій розділ присвячено проведенню констатувального експерименту. Під час експерименту проаналізовано структуру та зміст спортивно-масової роботи у вищих військових навчальних закладах, рівень спортивної підготовленості осіб, що вступили до ВВНЗ, як передумови формування в них ціннісно-мотиваційного ставлення до фізичного вдосконалення, рівень цього ставлення на момент їх вступу до ВВНЗ, а також рівень фізичної

підготовленості курсантів як інтегрального показника, що об'єктивно відображає це ставлення, і динаміки цих показників за час навчання в навчальному закладі за чинною системою спортивно-масової роботи; визначено стан цінностей, які формують позитивне ставлення до занять фізичними вправами. Установлено, що в ієрархії цінностей сучасної молоді цінності фізичної культури займають не провідні позиції, що і визначає слабкість і нестійкість їх мотивації до систематичних занять фізичними вправами для власного фізичного вдосконалення.

У четвертому розділі обґрунтовано та розкрито структуру і зміст авторської програми формування в курсантів вищих військових навчальних закладів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи, а також висвітлено результати експериментальної перевірки її ефективності. Дослідження, пов'язані з визначенням ефективності авторської програми, довели, що запропоновані зміст і структура спортивно-масової роботи за авторською програмою дають змогу підвищити вагомість мотивів, які ґрунтуються на цінностях фізичної культури, і на цій основі достовірно поліпшити показники найбільш важливих фізичних якостей курсантів, а саме силу ($p < 0,05$) та витривалість ($p < 0,01$), а також прикладні рухові навички ($p < 0,001$). Підтверджено, що показники фізичної підготовленості курсантів контрольної групи, які займалися за чинним змістом та структурою спортивно-масової роботи, не мають позитивних змін на старших курсах навчання ($p > 0,05$).

Перевірка ефективності авторської програми виявила переваги й щодо підвищення спортивної підготовленості курсантів. В експериментальній групі 73,3% курсантів виконали розряди за двома і більше видами спорту (або фізичних вправ), серед курсантів контрольної групи кількість тих, хто виконав нормативи спортивних розрядів, дорівнює 23,6%.

Доведено, що авторські структура та зміст спортивно-масової роботи дали змогу: сформуванню прагнення курсантів експериментальної групи до навчальної діяльності на основі мотивів самореалізації, самоствердження та процесуально-

змістових, тоді як у курсантів контрольної групи це реалізовано за допомогою мотивів винагороди та запобігання покаранню; збільшити кількість курсантів експериментальної групи, які систематично займалися фізичними вправами, до 86,3 %, що на 64,1% більше, ніж у контрольній групі; підвищити відсоток відвідування консультацій із дисципліни “Фізичне виховання і спеціальна фізична підготовка”: наприкінці експерименту кількість курсантів експериментальної групи, які систематично консультувалися з викладачем, становила 72,6%, у контрольній групі лише 18,5% курсантів самостійно відвідували консультації.

У п'ятому розділі представлено результати експериментального дослідження та їхнє зіставлення з результатами наявних наукових джерел. Виокремлено три групи даних, отриманих під час дисертаційного дослідження.

Наукова новизна:

- *уперше* обґрунтовано програму спортивно-масової роботи для формування в курсантів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення, яка побудована на принципах взаємообумовленості і взаємосприяння перетворювального, пізнавального, ціннісно-орієнтаційного та комунікативного видів педагогічної діяльності; базується на свободі вибору курсантом виду спорту або фізичної вправи для самостійного вдосконалення, відмові від проведення спортивно-масової роботи адміністративно-командним способом, підвищенні свідомої цілеспрямованої активності курсанта з власного фізичного вдосконалення завдяки діалоговим формам спілкування;

- *додовнено* інформацію про недостатній рівень мотиваційно-ціннісного ставлення курсантів до власного фізичного вдосконалення на початку їх навчання у ВВНЗ, а також про відсутність умов для його підвищення впродовж навчання у вищому військовому навчальному закладі;

- *додовнено* інформацію про наявність залежності між ефективністю формування ціннісного ставлення курсантів до занять фізичною підготовкою і спортом та взаєминами між викладачем і курсантом;

- набули подальшого розвитку уявлення про систему спортивно-масової роботи в навчальних закладах збройних сил провідних країн Північноатлантичного альянсу та її роль у підготовці військових кадрів.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в розробленні та практичному застосуванні в освітньому процесі ВВНЗ авторської програми спортивно-масової роботи, спрямованої на формування у курсантів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення; упровадженні у фізичну підготовку курсантів ВВНЗ модернізованої структури та змісту спортивно-масової роботи курсантів у контексті формування в курсантів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення, яке передбачає поєднання перетворювального, пізнавального, ціннісно-орієнтаційного та комунікативного видів педагогічної діяльності, перехід від жорсткої регламентації занять під час спортивно-масової роботи на молодших курсах (1–2 курс) до самостійного планування занять обраним видом спорту на старших курсах (3–4 курс).

Позитивний ефект упровадження програми формування в курсантів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи в навчально-виховний процес вищих військових навчальних закладів підтверджено актами впровадження.

Ключові слова: спортивно-масова робота, програма, ціннісне ставлення, курсант, фізична та спортивна підготовленість, фізичне вдосконалення, вищі військові навчальні заклади.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Список публікацій, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Serhii Romanchuk, Evhen Anokhin, Iryna Tychyna, Viktor Dobrovolskii, Roman Pidleteichuk, Serhiy Homanyuk, Vitaliy Kirpenko, Artur Oderov and Volodymyr Klymovych (Original Scientific Paper) The Impact of Mass Sports Work in Educational Institution on the Formation of Cadets' Value Attitude Towards Physical Education SPORT MONT International Scientific Journal. Vol. 18(2020),

№.1 (1-120) 81-86. *Здобувачеві належить обґрунтування програми формування у курсантів вищих військових навчальних закладів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи Збірник наукових праць відображається в базах даних „SCOPUS”.*

2. Анохін Є., Фізична підготовленість та її залежність від ціннісного ставлення офіцерів Збройних Сил України до самовдосконалення. / Анохін Є., Радкевич О., Гусак О. // Український журнал медицини, біології та спорту: зб.наук. праць. — 2019 – Том. 4, №3 (19) – С.26-32. *Фахове видання України. Збірник наукових праць відображається в базах даних „CrossRef, Ulrichs Web, Google Scholar, WorldCat, ResearchBib, World Catalogue of Science Journals, Index Copernicus, Electronic Journals Library (Germany), Polska Bibliografia Naukowa”.* Роль автора полягала у визначенні кореляційних зв'язків між показниками фізичної підготовленості та ціннісного ставлення до фізичних вправ військовослужбовців.

3. Анохін Є.Д. Аналіз цільового компоненту спортивно-масової у вищих військово-навчальних закладах Збройних Сил України // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному: зб. наук. праць Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки / уклад. А.В.Цьось, С.Я. Індика. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2018. №2(42). – С.43-50. *Фахове видання України.*

4. Анохін Є.Д. Визначення рівня мотивації курсантів Академії сухопутних військ до власного фізичного вдосконалення // Науковий часопис Національного університету імені М.П.Драгоманова. Серія №15. „Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / фізична культура і спорт” Зб. Наукових праць / За ред. Г.М. Артюзова. – К.:Вид-во НПУ імені Драгоманова, 2010. – Випуск 8. – С.53-56. *Фахове видання України.*

5. Анохін Є.Д. Формування ціннісного ставлення курсантів військових навчальних закладів до фізичного вдосконалення // Молода спортивна наука України : зб. Наук. Праць з галузі фізичного виховання, спорту і здоров'я людини. Вип. 15 : у 4-х т. : ЛДУФК, 2011. Т.2 – С.6-9. *Фахове видання України.*

6. Анохін Є.Д. Психолого-педагогічні напрями формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи // Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі України. Фізичне виховання і спорт: журнал / уклад. А.В. Цьось, А.І. Альошина. – Луцьк, 2017. – Вмп.27. – С.29-34. *Фахове видання України.*

Список публікацій, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Анохін Є.Д. Формування мотивації курсантів військових навчальних закладів до занять фізичною підготовкою як невід’ємна передумови підвищення її ефективності // Матеріали відкритої науково-методичної конференції „Фізична підготовка військовослужбовців” 29-30 квітня 2003. – К., НУФВСУ, 2003, С. 100-104.

2. Анохін Є.Д. Вивчення мотиваційно-ціннісного ставлення курсантів вищих військових навчальних закладів до самостійних занять фізичною підготовкою і спортом // Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних Силах України, правоохоронних органах, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України: матеріали Міжнародної науково-методичної конференції (Київ, 14-15 лютого 2019р) / Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського; за заг. Ред.. В. Свистун, О. Петрачкова. – К.: НУОУ, С.308-312.

3. Анохін Є.Д. Формування ціннісного ставлення курсантів до фізичної підготовки як умова підвищення її педагогічного потенціалу. // Молода спортивна наука України : зб. тез. доп. Вип. 23 : у 4-х т. – Львів : ЛДУФК, 2019. – С. 32-33.

4. Анохін Є.Д. Модернізація спортивно-масової роботи у вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України в інтересах військово-професійного становлення майбутніх офіцерів. // Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних Силах України, правоохоронних органах, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху

євроатлантичної інтеграції України: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21-22 листопада 2019 р.) / Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського; за заг.ред. В. Свистун, О. Петрачкова, – К.: НУОУ, 2019. – С. 57-60.

ABSTRACT

Anokhin E.D. Modernization of sports and mass work in higher military educational institutions for the formation of cadets' value attitude to physical improvement. – Qualifying scientific work, manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree Doctor of Philosophy in Physical Education and Sport in speciality 017 – Physical culture and sports. – Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi, Lviv, 2020.

The thesis has solved the relevant scientific and applied task of the structure and content of sports and mass work with cadets modernization in higher military educational institutions to form their value attitude to physical improvement, that allowed to improve physical fitness, applied skills and combat readiness in general.

In the first unit of the research the theoretical analysis and generalization of scientific and methodical literature on the applied problem have been carried out.

The integral psychological and pedagogical preconditions of a personal value attitude formation to the phenomena of the surrounding world have been determined and generalized.

It has been established that sports and mass work of higher military educational institutions, that has an advantage in the allocated time budget, before training, occupies a subordinate position in relation to them and continues to solve only practical tasks. Its means, methods and forms have remained unchanged since soviet times and do not meet the requirements of the humanistic educational paradigm and socio-economic living conditions of modern youth and they are not able to ensure the formation of cadets' value attitude to systematic physical improvement.

At the same time, it has been found that sports and mass work is the most effective part of the general system of cadets' physical education, namely, training

sessions conducted with the most qualified cadets, who are in the national teams of military educational institutions. The involvement of cadets in sports and mass work should be based on both effective and procedural motivation taking into account the servicemen choice of sports. It has been proven that the cadets' value attitude formation to physical training and sports would be effective when there would be a transition from „subject-object” to „subject-subject” relationship between a teacher and a cadet. It has been determined that for this purpose in the organization of classes on sports and mass work it is necessary to pass from rigid regulation of classes to their independent planning by cadets.

The second unit presents and validates the appropriateness of using research methods selected for solving problems, presents the stages of research organization, provides the information about experiment participants. The research was organized and conducted in five stages from 2010 to 2020. 492 candidates who were entering the university took part at the observational experiment to determine the level of physical and sports fitness and the value of physical improvement, 348 cadets of higher military educational institutions in 2010 and 364 in 2019 in order to study the structure of future officers' motivation to their own physical improvement, formed in the current system of sports and mass work, and the place of motives in it based on the values of physical culture. 161 cadets took part in the formative experiment, who formed the experimental ($n = 80$) and control ($n = 81$) groups.

The third unit presents the statement experiment results. During the experiment, the structure and content of sports and mass work in higher military educational institutions, entrants' value-motivational attitude towards the entrance to higher military educational institutions were analyzed. Moreover, the level of their sports fitness as a precondition for the formation of value attitude to physical improvement and physical fitness, as an integral indicator that objectively reflects this attitude, as well as the dynamics of these indicators of cadets during their studies at the educational institution according to the current system of sports and mass work; the state of values that form a positive attitude to exercise were determined. It is proved that in the hierarchy of modern youth values the values of physical culture do not

occupy leading positions, which determines the weakness and instability of their motivation to regular physical exercises for their own physical improvement.

The fourth unit substantiates and reveals the structure and content of the author's program of value attitude formation to physical improvement of cadets of higher military educational institutions in the process of sports and mass work and highlights the results of experimental verification of its effectiveness. Studies related to determining the effectiveness of the author's program have shown that the proposed content and structure of sports and mass work on the author's program can increase the weight of motives based on the values of physical culture. On this basis, the most important physical qualities of cadets have significantly improved, namely, strength ($p < 0.05$) and endurance ($p < 0.01$), as well as applied motor skills ($p < 0.001$). It was confirmed that the indicators of physical fitness of cadets of the control group, who were taught by the current content and structure of sports and mass work do not have a positive improvement in senior years ($p > 0.05$).

The author's program effectiveness check-up revealed advantages in improving the cadets' sports fitness. In the experimental group, 73.3% of cadets got ranked in two or more sports (physical exercises), while among the cadets of the control group, the number of those who met the standards of sports categories is 23.6%.

It is proved that the author's structure and content of sports and mass work allowed to form the desire of cadets of the experimental group to study on the basis of self-realization, self-affirmation and procedural content motives, while the cadets of the control group achieved it with motives of reward and punishment prevention; to increase the number of cadets of the experimental group who regularly did physical exercises up to 86.3%, which is 64.1% more than in the control group; to improve the percentage of attending tutorials in the discipline „Physical Education and Special Physical Training”, at the end of the experiment, the number of cadets of the experimental group, who systematically consulted with a teacher, was 72.6%; in the control group, on the contrary, only 18.5% of cadets attended tutorials on their own.

The fifth unit presents the results of experimental research and their comparison with the results of available scientific sources. Three data groups were extracted.

The scientific novelty:

- for the first time the program of sports and mass work for the cadets' value attitude formation to physical improvement, which is formed on the principles of interdependence and mutual assistance of transformative, cognitive, value-oriented and communicative types of pedagogical activities; based on the cadets' freedom of a sport or physical exercise choice for self-improvement, refusal from conducting sports and mass work in an administrative-team way, increasing the conscious purposeful activity of a cadet in his own physical improvement due to dialogic forms of communication has been developed;
- the information about the insufficient level of motivational and value attitude of cadets to their own physical improvement at the beginning of their studies at higher military education institutions, and a lack of conditions for its improvement while studying at higher military educational institutions was supplemented;
- the information about the interconnection between the effectiveness of the formation of the value attitude of cadets to physical training and sports and the "teacher-cadet" relationship was supplemented;
- the idea of the sports and mass work system in educational institutions of the armed forces of the leading countries of the North Atlantic Alliance and its role in military training got further developed.

The practical value of the obtained research results lies in the development and practical application in the educational process of higher military educational institutions of the author's program of sports and mass work aimed at forming in cadets a value attitude to physical improvement; implemented in the cadets' physical training of higher military educational institutions modernized structure and content of sports and mass work of cadets in the context of the cadets' value attitude formation to physical improvement, which includes a combination of transformative, cognitive, value-oriented and communicative pedagogical activities, the transition

from strict regulation of mass work classes during first years (1-2 year) to independent planning of the chosen sports training during senior years (3-4 year).

The positive effect of the implementation of the program of cadets' value attitude formation to physical improvement in the process of sports and mass work in the educational process of higher military educational institutions is confirmed by the acts of implementation.

Keywords: sports and mass work, program, value attitude, cadet, physical and sports fitness, physical improvement, higher military educational institutions.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЇ	2
ЗМІСТ	14
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	17
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО ФІЗИЧНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ СПОРТИВНО-МАСОВОЇ РОБОТИ	24
1.1. Психолого-педагогічні передумови формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення у системі вищої освіти.....	26
1.2. Аналіз спортивно-масової роботи курсантів вищих військових навчальних закладах з позицій гуманізації та демократизації освітнього процесу.....	32
1.3. Аналіз спорту вищих військових навчальних закладах з позицій діяльнісного підходу	39
1.4. Використання масового спорту у військових навчальних закладах іноземних армій для формування у кадетів потреби у постійному фізичному вдосконаленні.....	52
Висновки до розділу 1	58
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	60
2.1. Методи дослідження	60
2.2. Організація дослідження	78
РОЗДІЛ 3. СПОРТИВНО-МАСОВА РОБОТА У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ У КУРСАНТІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ФІЗИЧНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ	81
3.1. Дослідження спортивної і фізичної підготовленості осіб, що вступають	81

до вищих військових навчальних закладів	
3.2. Рівень мотиваційно-ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення на початку їх навчання у вищих військових навчальних закладах	91
3.3. Характеристика кількісних і якісних параметрів функціонування системи спортивно-масової роботи у вищих військових навчальних закладах.....	103
3.4. Порівняльний аналіз ієрархічної структури мотивів курсантів вищих військових навчальних закладах різних років навчання до занять фізичною підготовкою і спортом	111
3.5. Залежність фізичної підготовленості випускників ВВНЗ від ціннісного ставлення до фізичного самовдосконалення на початковому етапі їх військово-професійної діяльності.....	118
Висновки до розділу 3.....	123
РОЗДІЛ 4. МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ І СТРУКТУРИ СПОРТИВНО-МАСОВОЇ РОБОТИ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ КУРСАНТІВ ДО ФІЗИЧНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ	125
4.1. Обґрунтування авторської програми формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення у вищих військових навчальних закладах в процесі спортивно-масової роботи	125
4.2. Динаміка показників фізичної підготовленості курсантів за результатами формувального експерименту	147
4.3. Дослідження динаміки спортивної підготовленості курсантів контрольної та експериментальної груп.....	152
4.4. Дослідження сформованості ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення	157
Висновки до розділу 4.....	167

РОЗДІЛ 5. АНАЛІЗ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ	
ДОСЛІДЖЕННЯ.....	170
ВИСНОВКИ.....	180
ПОСИЛАННЯ.....	186
ДОДАТКИ.....	217

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВВНЗ	– вищий військовий навчальний заклад
ВСК	– Військово-спортивний комплекс
ГШ ЗСУ	– Генеральний штаб Збройних сил України
ЕГ	– експериментальна група
ЗВО	– заклади вищої освіти
ЗСУ	– Збройні сили України
КГ	– контрольна група
КМС	– кандидат у майстри спорту
МС	– майстер спорту
МСУ	– майстер спорту України
НАТО	– Організація Північноатлантичного договору
НТЗ	– навчально-тренувальні заняття
НЦ	– Навчальний центр
НФП-1997 (2009)	– Настанова з фізичної підготовки у Збройних Силах України 1997 р. (2009 р.)
СВ ЗСУ	– Сухопутні війська Збройних сил України
СМР	– спортивно-масова робота
СФП	– спеціальна фізична підготовка
ТНФП - 2014	– Тимчасова Настанова з фізичної підготовки у Збройних Силах України, 2014 р.
ФВ, СФП	– фізичне виховання та спеціальна фізична підготовка
ФВ, СФПіС	– фізичне виховання, спеціальна фізична підготовка і спорт
ФД	– фізкультурна діяльність
ФК	– фізична культура
ФП	– фізична підготовка
ФСД	– фізкультурно-спортивна діяльність

ВСТУП

Актуальність теми. Метою функціонування системи військового навчання і виховання курсантів у вищих військових навчальних закладах є підготовка висококваліфікованих військових фахівців, здатних максимально ефективно використовувати технічні можливості сучасної зброї та бойової техніки, а також вміло керувати підпорядкованим особовим складом в екстремальних умовах. Як доводять у своїх працях О.М. Боярчук (2016), О.М. Ольховий (2013, 2016), С.В. Романчук (2012, 2013), В.Л. Калманович (2010), В.Б. Климович [35, 84, 87, 158, 189, 190 та ін.], для цього лише військово-спеціальних знань і військово-професійних навичок недостатньо. Майбутні офіцери повинні мати відповідний рівень рухових спроможностей і функціональних можливостей організму, оскільки саме від них залежить ефективність військово-професійних дій у бойових умовах.

У зв'язку з цим загострюється необхідність розглядати людину в її цілісності – єдності її духовного і фізичного. Сьогодні в галузі фізичної підготовки зусилля педагогів і вчених переважно зосереджені на розвитку фізичного аспекту – фізичних якостей і рухових навичок, не приділяючи достатньої уваги духовному – ціннісному ставленню, мотивам, потребам, інтересам, установкам конкретної особистості (Т.Ю. Круцевич, О.І. Подлесний, 2008; Є.П. Козак, 2011; Н.Л. Корж, 2016 та інші) [92, 97, 100 тощо]. Виходом з цієї ситуації вважають інтеграцію в єдиному процесі фізкультурної діяльності фізичних і духовних аспектів виховання. При цьому основним постає питання мотивації та ціннісного ставлення особистості до фізичної культури (Є.П. Козак, 2012; Н.Н. Завидівська, 2009; О.Т. Кузнєцова, 2017) [66, 91, 107].

Актуальність пошуку шляхів формування ціннісного ставлення до фізичного виховання обумовлена недостатнім рівнем фізичної підготовленості і фізичної активності офіцерів та недостатньо ефективною організацією процесу фізичного самовдосконалення (С.В. Романчук, 2013) [189], незважаючи на щорічні відповідні накази та директиви, що видаються у Збройних силах України.

У наукових працях О.О. Стрелкова (2016), С.В. Романчука (2006), К.В. Аксьонова, Ю.Г. Йолкіна (2016), В.Л. Калмановича (2010), О.О. Харіна, Я.С. Козікова, А.О. Тихончука, Д.М. Табарєкова (2017) [3, 84, 196, 219, 230] тощо зазначено, що за період навчання у військовому навчальному закладі у курсантів не формується особиста зацікавленість в регулярних заняттях фізичними вправами, тобто ціннісне ставлення до занять. Внаслідок цього одразу після випуску з військових навчальних закладів фізична активність офіцерів знижується, а вже через 2-3 місяці фізична підготовленість і функціональні можливості 10% лейтенантів оцінюються „незадовільно” і „задовільно” – у 40% [5]. У зв'язку з цим для досягнення мети фізичної підготовки у військових навчальних закладах першочергово необхідно формувати у курсантів мотиваційно-ціннісне ставлення до фізичного вдосконалення. У низці праць науковців (Ю.А. Бородін, С.В. Романчук, 2006; С.В. Романчук, 2003 – 2006; С.А. Скиба, І.С. Овчарук, 2008) [33, 153, 190, 194, 196 та ін.] досліджено мотиваційні аспекти фізкультурної діяльності курсантів військових навчальних закладів. Отримані результати стали підґрунтям для пошуку підвищення мотивації до фізичного вдосконалення, що базуються на цінностях фізичної культури. Разом з тим, лише незначна роль у цих дослідженнях відводиться спортивно-масовій роботі, яка має значний потенціал для формування ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення, проте полягає лише у додаткових заняттях з фізичної підготовки. Тому актуальним є удосконалення змісту та структури спортивно-масової роботи для підвищення її педагогічного потенціалу з формування ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення курсантів ВВНЗ.

Зв'язок роботи з науковими темами та планами. Дисертаційну роботу виконано у відповідності зі Зведеним планом науково-дослідної роботи на 2011–2016 рр. Міністерства оборони України за темою науково-дослідної роботи „Формування професійних якостей майбутніх офіцерів засобами фізичної підготовки під час навчання у ВВНЗ”, шифр „Взаємозв'язок” (номер

держреєстрації 0106U010783), Зведеного річного плану наукової і науково-технічної діяльності Збройних сил України на 2017–2020 рр. за темою науково-дослідної роботи „Удосконалення організації фізичної підготовки військовослужбовців Сухопутних військ ЗС України для забезпечення виконання завдань за призначенням у сучасних умовах”, шифр „Керівництво – 17” (номер держреєстрації 0101U002275). А також за темою науково-дослідної роботи „Теоретико-методичні аспекти оптимізації рухової активності різних груп населення” кафедри теорії та методики фізичної культури Львівського державного університету фізичної культури на 2017–2020 рр. (протокол № 4 від 17.01.2016 р.).

Роль автора полягала у теоретичному обґрунтуванні змін змісту і структури спортивно-масової роботи відповідно до сучасних поглядів науковців на виховання людини в нових соціально-економічних умовах, розробці та практичному застосуванні в освітньому процесі вищих військових навчальних закладів програми формування у курсантів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення в процесі цієї форми фізичної підготовки.

Мета роботи: модернізувати зміст та структуру спортивно-масової роботи у вищих військових навчальних закладах для формування у курсантів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати стан проблеми і передумови формування у курсантів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи.
2. Визначити стан фізичної та спортивної підготовленості, структуру мотивів, рівень ціннісного ставлення до власного фізичного вдосконалення і емоційно-вольові реакції під час фізичних навантажень курсантів до їх вступу до ВВНЗ.
3. Дослідити ефективність чинної системи спортивно-масової роботи курсантів ВВНЗ щодо формування у них ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення.

4. Обґрунтувати та розробити авторську програму формування у курсантів ВВНЗ ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи та експериментально перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження: спортивно-масова робота курсантів вищих військових навчальних закладів.

Предмет дослідження: шляхи модернізації спортивно-масової роботи курсантів вищих військових навчальних закладів для формування у них ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення.

Методи дослідження: теоретичні методи (аналіз та узагальнення літературних джерел) – для розкриття суті проблеми та визначення шляхів її розв'язання; соціологічні методи (анкетування) – для конкретизації та уточнення питань в інтересах дослідження, визначення ефективності розробленої програми; педагогічні методи (тестування, експеримент) – для отримання характеристики рівня спортивної та фізичної підготовленості курсантів; виявлення причин, що знижують ефективність спортивно-масової роботи в аспекті формування ціннісного ставлення до фізкультурної діяльності; а також для апробації обґрунтованої програми з формування у курсантів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи; методи математичної статистики – для статистичної обробки результатів дослідження.

Наукова новизна:

- *уперше* обґрунтовано програму формування у курсантів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення, яка сформована на принципах взаємообумовленості і взаємосприяння перетворювального, пізнавального, ціннісно-орієнтаційного та комунікативного видів педагогічної діяльності; базуються на свободі вибору курсантом виду спорту або фізичної вправи для самостійного вдосконалення, відмові від проведення СМР адміністративно-командним способом, підвищенні свідомої цілеспрямованої активності курсанта з власного фізичного вдосконалення завдяки діалоговим формам спілкування;

- *додовнено* інформацію про недостатній рівень мотиваційно-ціннісного ставлення курсантів до власного фізичного вдосконалення на початку їх навчання у ВВНЗ, а також про відсутність умов для його підвищення упродовж навчання у ВВНЗ;

- *додовнено* інформацію про наявність залежності між ефективністю формування ціннісного ставлення курсантів до занять фізичною підготовкою і спортом та взаємовідносинами між викладачем і курсантом;

- *набули подальшого розвитку* уявлення про систему спортивно-масової роботи у навчальних закладах збройних сил провідних країн Північноатлантичного альянсу та її роль у підготовці військових кадрів.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в розробці та практичному застосуванні в освітньому процесі ВВНЗ авторської програми спортивно-масової роботи, спрямованої на формування у курсантів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення, яка передбачає перехід від жорсткої регламентації занять в години спортивно-масової роботи на молодших курсах (1-2 курс) до самостійного планування занять обраним видом спорту на старших курсах (3-4 курс).

Результати дослідження застосовано під час організації спортивно-масової роботи і впроваджено у процес фізичної підготовки курсантів Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів) (НАСВ) та Військового інституту танкових військ Національного технічного університету „Харківський політехнічний інститут” (м. Харків), а також 169 навчального центру, що підтверджено відповідними актами впровадження (Додаток Б.1 – Б.3).

Особистий внесок здобувача полягає в аналізі теоретичних основ і науковому підході до розв’язання питань, пов’язаних із темою дисертації; організації та проведенні експериментальних досліджень, одержанні фактичного матеріалу; теоретичному аналізі отриманих даних; розробці, обґрунтуванні структури та змісту авторської програми формування у курсантів вищих військових навчальних закладів ціннісного ставлення до фізичного

вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи і у проведенні практичних заходів щодо її впровадження; нагромадженні експериментального матеріалу; узагальненні отриманих результатів; формулюванні висновків; оформленні дисертаційної роботи.

Особистий внесок автора в працях, опублікованих у співпраці, вказано у списку публікацій. У працях, виконаних у співавторстві, експериментальні дані та їх інтерпретація належали авторові дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи оприлюднено на таких наукових конференціях: відкритій науково-методичній конференції „Фізична підготовка військовослужбовців” (Київ, 2003); Міжнародних наукових конференціях „Молода спортивна наука України” (Львів, 2010, 2019); II Міжнародній науково-практичній конференції „Physical activity and Quality of life” (Луцьк, 2018); II і III Міжнародних науково-практичних конференціях „Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки та спорту військовослужбовців, правоохоронців та рятувальників на шляху євроінтеграції України” (Київ, лютий і листопад 2019).

Публікації. За результатами досліджень опубліковано 10 наукових праць, серед яких одна наукова стаття у *Збірнику наукових праць, який відображається в базах даних „SCOPUS”*, 5 наукових статей – у фахових виданнях України, з них одна публікація у виданні, яке належить до міжнародних наукометричних баз, 4 виконано одноосібно.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, змісту, переліку умовних позначень, вступу, п’яти розділів, висновків, посилань та додатків. Дисертацію виконано на 233 сторінках (з них 185 сторінки – основний текст), ілюстровано 31 таблицею та 4 рисунками. Бібліографія містить 284 джерела, з яких 36 закордонних публікацій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО ФІЗИЧНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ СПОРТИВНО-МАСОВОЇ РОБОТИ

У загальноосвітньому просторі закладів вищої освіти (ЗВО) фізичне виховання є навчальною дисципліною і важливим компонентом цілісного розвитку особистості [72, 127, 208, 212 та ін.]. Цей процес здійснюється в рамках загальнопрофільюючої дисципліни „Фізичне виховання”. У цивільних ЗВО така назва не є новою, але у військових навчальних закладах перейменування навчальної дисципліни „Фізична підготовка” на „Фізичне виховання та спеціальна фізична підготовка” відбулось лише у 2006 році.

Ідеологія цього перейменування передбачала переорієнтацію викладання дисципліни з фізичного розвитку курсантів на формування в них ФК – основи їхнього фізичного довголіття. Але, на думку С.В. Романчука, фактично переорієнтації викладання навчальної дисципліни не відбулось. Викладання продовжує мати утилітарну спрямованість, а більшість спеціалістів головним у своїй діяльності вважають розвиток у курсантів фізичних можливостей в прикладному аспекті [189]. О.О. Стрелков зазначає, що таке положення суперечить сучасній гуманістичній освітній стратегії, центром якої має бути людина (її розвиток, інтереси, потреби, цілі тощо), і не дозволяє вирішувати питання всебічного та гармонійного розвитку особистості [219].

Фахівці [3, 87, 189, 219 та ін.] вважають, що це пов'язано, в першу чергу, з неопрацьованістю цього питання. У Настановах з фізичної підготовки у Збройних силах України усіх років видань (1997, 2009, 2014) не визначалась і досі не визначається мета викладання навчальної дисципліни „Фізичне виховання та спеціальна фізична підготовка” [136, 137, 223], а в теорії ФП військовослужбовців ЗСУ зазначається, що у ВВНЗ ЗСУ свої функції фізичне виховання найбільш повно реалізує в ході ФП [151, 185].

Утім, з компетенцій, які мають набути випускники ВВНЗ в результаті вивчення дисципліни, її мета має бути значно ширшою, ніж просто забезпечення фізичної готовності курсантів до військово-професійної діяльності. На думку С.В. Романчука, мета фізичного вдосконалення курсантів ВВНЗ може бути сформульована наступним чином: „На основі формування у курсантів фізичної культури особистості забезпечити їх здатність управляти фізичним вдосконаленням власним і підпорядкованого особового складу до рівня фізичної готовності успішно виконувати військово-професійні дії за професійним призначенням в екстремальних умовах бойової діяльності” [189]. Підхід С.В. Романчука узгоджується із сучасними поглядами науковців на фізичну культуру особистості як на педагогічне формування і результат засвоєння особистістю в процесі фізичного виховання фізкультурних цінностей (матеріальних і духовних) [34, 71, 95, 128, 132 та ін.]; як на інтегральну якість особистості, умову і передумову ефективної навчальної та майбутньої професійної діяльності, узагальнений показник загальної і професійної культури майбутнього фахівця, мету саморозвитку і самовдосконалення; як на формування, що характеризує вільне та свідоме самовизначення особистості, яка на різних етапах життєвого розвитку з безлічі цінностей обирає і засвоює ті, що для неї є найбільш значущими [178, 179].

Отже, головною передумовою досягнення мети фізичного вдосконалення курсантів ВВНЗ має бути залучення до цінностей фізичної культури, першочергове формування у них установок на здоровий спосіб життя, потреби в регулярних заняттях фізичними вправами і ціннісного ставлення до фізичного самовдосконалення.

Аналіз змісту програми навчальної дисципліни виявив відсутність аспекту формування цінностей, установок і потреб. За діючими навчальними програмами завдання формування особистісної фізичної культури курсантів розв’язується завдяки оволодінню ними знаннями щодо ролі фізичної підготовки для підвищення боєздатності військ, формуванню в них уміння організовувати і проводити заняття з військовослужбовцями, розвитку у

курсантів фізичних і спеціальних якостей, а також формуванню військово-прикладних рухових навичок. Саме це складає сутність усіх видів основної форми фізичного вдосконалення курсантів – навчальних занять. Разом з тим, М.Я. Віленський і О.Ю. Маслова (2017) [37] та В.В. Ягупов (2002) [247] стверджують, що зміст організаційно-методичних матеріалів, які визначають організацію та зміст навчально-виховного процесу, не орієнтують викладачів на управління ціннісним ставленням молоді до змістовної сторони навчальної дисципліни.

Отже, сьогодні формування фізичної культури курсантів – розуміння сутності та змісту її найважливішого компоненту – ціннісної орієнтації, управління процесом формування цього складного особистісного утворення є найбільш вразливою сферою педагогічної діяльності в процесі занять фізичною підготовкою [3].

Таким чином, для розв'язання цього протиріччя необхідно проаналізувати умови формування у курсантів ціннісного ставлення до власного фізичного вдосконалення, можливості їх дотримання за чинною системою фізичного виховання курсантів ВВНЗ, а також дослідити потенціал форм, в яких воно здійснюється, щодо прилучення курсантів до цінностей фізичної культури.

1.1. Психолого-педагогічні передумови формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення у системі вищої освіти

Вчені різних спеціальностей [21, 25, 46, 131, 187 та ін.], які досліджували і досліджують розвиток особистості, вважають, що він відбувається під впливом суспільства, виховання, навчання, взаємодії, спілкування внаслідок засвоєння індивідуумом знань, ціннісних орієнтацій та вмінь, накопичених суспільством. При цьому, як зазначає О.В. Полозенко, середовище становить лише джерело розвитку особистості, а не чинник, що безпосередньо визначає поведінку. На думку дослідниці, середовище як умова діяльності людини виступає лише носієм тих суспільних норм, цінностей, ролей, знарядь, системою знаків,

з якими індивід має справу. Справжньою основою та рушійною силою особистості, на переконання психолога, є спільна діяльність і спілкування [172].

Погляди дослідниці цілком поділяє С.Л. Рубінштейн, який у своїх працях стверджував, що формою розвитку особистості є навчання і виховання [203]. І.Д. Бех у своїх дослідженнях також неодноразово зазначав першочергове значення у процесі виховання системи організації та способу передачі індивіду суспільного досвіду [21, 22, 23]. Академік І.А. Зязюн наголошував, що виховна робота з особистістю є найскладнішим у світі явищем і потребує неабиякої філософської, психологічної та педагогічної майстерності [70].

Метою виховання є керування становленням особистості або зміною її ціннісних орієнтацій [46], очікувані зміни особистості внаслідок реалізації системи виховних дій [23]. І саме мета виховання визначає її зміст, методи та засоби, стверджує І.Д. Бех [23]. А сутність виховання, на думку більшості вчених, полягає не у нав'язуванні людині цінностей, не в доведенні їй інформації щодо цінностей і не у заучуванні цінностей нею. Сутність виховання полягає у залученні того, хто виховується, до цінностей того, хто виховує. Виховання є способом перетворення цінностей соціуму в цінності особистості. При цьому, це перетворення стає можливим тільки завдяки залученню особистості до ціннісної свідомості інших людей в процесі спільної діяльності. Саме у спільній діяльності відбувається усвідомлене чи неусвідомлене перетворення цінностей соціуму в особистісні цінності [79]. І, як зазначає І.Д. Бех, у процесі привласнення особистістю цінностей корегується її потребнісна, когнітивна та діяльнісна сфери [23].

Схожої позиції щодо неприпустимості ототожнення освіти, навчання та виховання попри їх тісний взаємозв'язок і взаємозумовленість дотримується багато знаних науковців. Зокрема, психологічний бік цього питання досліджував О.М. Леонт'єв [111, 112]. Вчений надавав великого значення знанням для розуміння процесу формування особистості, її мотивації. Але при цьому не вважав їх визначальною обставиною, оскільки, на його переконання, виховання особистості не може обмежуватись навчанням, повідомленням їй знань.

Ідентичної думки дотримується і український психолог І.А. Зязюн [70]. Г.К. Зайцев зазначав, що на основі знань відбувається самопізнання особистістю своїх інтересів, прагнень і переживань [69].

Отже, виховання особистості здійснюється лише двома універсальними способами: завдяки духовному впливу однієї людини на іншу і включенням людини в різні види сумісної діяльності. Лише духовний вплив і спільна діяльність здатні допомогти людині засвоїти соціальний досвід і сформувати в ній відповідні ціннісні орієнтації. А результати виховання залежать від виховного впливу на внутрішній світ особистості, її духовність. Це стосується формування її думок, поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій, емоційної сфери [25, 80, 115 та ін.].

І.Д. Бех вважав, що під особистісними цінностями слід розглядати усвідомлені узагальнені ціннісні смислові утворення особистості [21, 22]. При цьому Б.І. Додонов підкреслював, що сутність цінності полягає в її „позитивній” значущості, що має вирішальне значення у процесі життєдіяльності людини [58].

У психології категорія цінностей розглядається у зв'язку з діяльністю, поведінкою, потребами, мотивами, спілкуванням тощо. Вони пов'язуються з пізнавальними процесами особистості, з формуванням її емоційно-вольової сфери. Педагогічна наука розглядає цінності у зв'язку з поняттями освіти, навчання, виховання, розвитку особистості [22, 23, 81 та ін.].

І.П. Полякова співвідносила цінності з узагальненими уявленнями людей про цілі і засоби їх досягнення, про норми своєї поведінки [175]. Такої ж позиції дотримується український дослідник І.Д. Бех [23]. В.В. Рибалка прирівнює поняття цінності з потребами і домаганнями особистості й окреслює їх як стійке переконання особистості та певний спосіб поведінки, який формується у процесі виховання [186].

М.С. Каган під цінностями розумів внутрішній, емоційно засвоєний суб'єктом орієнтир його діяльності, який сприймається ним як його власна духовна інтенція, а не імперсональний, надособистісний, відчужений від нього регулятор поведінки [81].

Н.Ю. Довгань у своєму дисертаційному дослідженні (2018) під цінностями розуміє предмети, явища, їх властивості, необхідні і корисні суспільству й окремій особистості в якості засобу, що задовольняє їх потреби. У них відбивається уявлення про бажане та ідеал. Дослідниця зазначає, що цінності вказують на соціальне і культурне значення певних явищ, зокрема й у фізичній культурі, є орієнтирами на навчальну діяльність. Рівень об'єктивного сприйняття цінностей фізичної культури дослідниця вважає показником культури людини або ступеня реалізації ціннісного ідеалу, умовою і результатом фізкультурно-спортивної діяльності [57].

Вчені різних галузей науки солідарні у тому, що розуміння поняття „цінність” дозволяє надати відповіді на важливі питання, а саме: що є рушійною силою в життєдіяльності людини, для чого людина здійснює ту чи іншу діяльність і як ця діяльність реалізується. На нашу думку, важливими є зауваження вчених про те, що саме цінності є тим утворенням, які спрямовують поведінку людини на визначені нею цілі, організовують її та орієнтують. Людина пізнає світ через призму цінностей [66, 202].

Отже, за наявності великої кількості визначень поняття „цінність” більшість дослідників зазначають, що своїм виникненням вони зобов'язані потребам людини, їх носієм є людина, вони мають складну структуру, складовими якої є свідомість, ставлення і поведінка; вони формуються в процесі засвоєння особистісного соціального досвіду та відображаються у цілях, переконаннях, ідеалах, інтересах; а також, що у структурі людської діяльності вони тісно пов'язані з пізнавальними та вольовими якостями особистості [197, 202]. А Н.Н. Завидівська зауважує, що дослідження походження поняття „цінність” дозволяє виявити його поєднання в трьох значеннях. Перше характеризує зовнішні властивості речей і предметів, які виконують роль об'єкта ціннісного ставлення; друге характеризує психологічні якості людини, що є суб'єктом цих відносин; третє характеризує відносини між людьми, їх спілкування, завдяки якому цінності набувають значимості [66].

В. Рибалка стверджує, що цінності стають орієнтиром діяльності та поведінки людини тільки за умов сформованості в неї ціннісних свідомості і ставлень. Ціннісна свідомість є основою нового типу світогляду, який будується на відображенні та проектуванні реального життя людини, її прагненні в майбутнє з врахуванням досвіду попередніх поколінь і позиції всезагального блага [186]. При цьому М.С. Каган зазначає, що ціннісна свідомість може здійснюватись тільки в процесі взаємодії суб'єкта з іншим рівним йому суб'єктом, а не об'єктом його просвітницької активності [81].

Під ціннісним ставленням В. Рибалка розуміє внутрішню позицію людини, яка відображає взаємозв'язок особистісного та суспільного значень [186].

З позицій нашого дослідження великий інтерес викликає визначення ціннісного ставлення як внутрішньої готовності особистості до доцільної взаємодії з навколишнім світом [202].

З позицією психологів щодо ставлень особистості збігається думка спеціалістів у галузі фізичної культури, які вважають, що ціннісне ставлення до фізкультурно-спортивної діяльності проявляється в спрямованості індивіда та його готовності до освоєння та реалізації її конкретних видів і форм, пізнавально-творчої активності, задоволеності та свідомих зусиль у ній [33, 48, 53, 71, 97, 127 та ін.].

У контексті нашого дослідження І.П. Полякова зазначала, що найбільш стійкі ціннісні ставлення складаються у ціннісні орієнтації особистості, які є елементами її свідомості та основою формування мотивів діяльності [174, 175]. Саме завдяки ціннісним орієнтаціям людина визначає способи і умови задоволення своїх потреб. На думку вченої, цінності можуть поряд з потребами виступати джерелом, спонукальною силою для здійснення всього мотиваційного процесу [174, 175, 212]. А О.Л. Музика вважає, що саме внаслідок взаємодії ціннісних орієнтацій особистості з параметрами конкретної діяльності формуються мотиви до неї [133].

На тісний зв'язок цінностей з мотивацією до діяльності вказував і О.М. Леонтьєв. Він вважав, що мотив є цінністю, яка розглядається стосовно

тієї діяльності, яка спрямована на ствердження цієї цінності або задоволення нею [113].

Важливою нам видається думка В.І. Додонова, що ціннісні орієнтації особистості можуть виникнути тільки внаслідок їх попереднього визнання (позитивної оцінки – раціональної чи емоційної) [58].

О.О. Ільїн із співавторами (2012) стверджують, що на основі цінностей фізичної культури в людині формується внутрішня мотивація, пов'язана із задоволенням людиною самим процесом занять фізичними вправами, і зовнішня позитивна мотивація, які базуються на результатах цих занять (знань теоретичних основ фізичного розвитку людини, набуття рухових навичок і вмінь, корекція завдяки фізичним вправам власної фігури, зміцнення фізичного і психічного здоров'я, покращення свого фізичного розвитку тощо) [72]. Саме ці мотиви вважаються найбільш дієвими і стійкими, здатними бути рушійною силою діяльності тривалий час [41, 73, 86, 88, 218 та ін.].

У структурі ціннісних ставлень і орієнтацій особистості зазвичай прийнято виділяти три інтеграційні компоненти: пізнавальний, емоційний і поведінковий. Змістом пізнавального виступають теоретичні знання про об'єкт, власні судження щодо нього і переконання. Змістом емоційного компоненту ціннісних ставлень є почуття та емоційні оцінки об'єкта. Поведінковий компонент характеризується визначеними діями, послідовним поведінням стосовно об'єкта [24, 35, 40, 44, 81 та ін.]. Саме тому формування ціннісних ставлень і орієнтацій особистості базується на поєднанні емоційної та пізнавальної діяльності і здійснюється в ланцюжку „знання-емоції-переконання-якості-поведінка” [35]. А для визначення ціннісної орієнтації на будь-яке явище чи предмет необхідна фіксація усіх зазначених її компонентів, що забезпечується завдяки застосуванню визначених методів [66].

Значний інтерес для нашого дослідження має твердження науковців, що формування ціннісних орієнтацій як цілісної психічної структури особистості лише розпочинається в період між старшим підлітковим і початком юнацького віку [108, 198]. На думку С.В. Куликова і С.А. Маланіна, це обумовлено появою

на цьому етапі формування особистості необхідних передумов: оволодіння понятійним, системним та критичним мисленням, накопиченням необхідного досвіду взаємодії з оточенням, зміна соціального статусу в освітньому середовищі, збільшення самостійності у прийнятті рішень [108].

З огляду на викладене вище, у своєму дослідженні під цінностями ми розуміємо специфічне утворення в індивідуальній чи суспільній ціннісній свідомості, змістом якої є значущість, ідеали і норми, вироблені в процесі міжособистісних взаємин, а під ціннісним ставленням – системне і динамічне утворення, яке відображає суб'єктивну внутрішню позицію людини до цінностей явища оточуючого світу і яке проявляється в конкретних діях, спрямованих на свідоме залучення до цих цінностей як особистісно значимих і які викликають в неї позитивні переживання.

Як вже було сказано вище, освіта, навчання і виховання є компонентами цілісного навчально-виховного процесу, які найтіснішим чином взаємопов'язані між собою, взаємодіють і опосередковуються один з одним, але за своєю природою є об'єктивно різними. І саме це є одним із протиріч, закладених у програмі з навчальної дисципліни „Фізичне виховання та спеціальна фізична підготовка” курсантів вищих навчальних закладів. Розведення зазначених понять, на наше переконання, буде рішенням цього протиріччя.

1.2. Аналіз спортивно-масової роботи курсантів вищих військових навчальних закладів з позицій гуманізації та демократизації освітнього процесу

Аналіз основних керівних документів [136, 137, 223], що регламентують функціонування системи фізичної підготовки і спорту, а отже, і організацію та проведення спортивно-масової роботи у ВВНЗ, як однієї з її форм, дозволяє дійти висновку, що вони в своїй основі відтворюють останню Настанову з фізичної підготовки радянської доби [138]. Отже, навчально-виховний процес з фізичного вдосконалення курсантів, важливим і невід'ємним елементом якого є спортивно-масова робота, здійснюється на застарілій радянській освітній

парадигмі, яка, як стверджує М.С. Каган, була віддзеркаленням тоталітарної соціальної системи і прагматичними вимогами науково-технічної революції [81]. Низка науковців (С.У. Гончаренко [46], В.В. Павленко [161], Ю.М. Ніколаєв [144] та ін.) зазначають, що характерною рисою радянської освітньої парадигми був авторитарний стиль її організації, сутність якого полягала в адміністративно-командному впливові та примусі людини; перевагою навчання над вихованням; нівелюванням людського фактора.

Як зазначає М. Ібрагімов [74], фізичне виховання молоді того часу було задумане і функціонувало впродовж десятиріч для розв'язання суто прикладних завдань. На думку вченого, утилітарна спрямованість засобів, методів і форм навчання та виховання в галузі фізичної культури не здатна забезпечити формування особистісної фізичної культури молоді людини.

Суто практичну спрямованість спортивно-масової роботи збережено і в чинній Настанові з фізичної підготовки [223]. Відповідно до п. 2.2.6. Настанови спортивно-масова робота у ВВНЗ базується на підготовці та виконанні курсантами норм військово-спортивного комплексу (ВСК), змістом якого є підйом силою на перекладині (3–5 курси) (або підтягування на перекладині (1-2 курси)), біг на 100 метрів, біг на 1 км (1 курс) (або біг на 2 км (2 курс) або біг на 3 км (3–5 курси)), загальноконтрольна вправа на смузі перешкод – фізичні вправи, що характеризують рівень розвитку у курсантів основних фізичних якостей і які використовуються під час більшості видів перевірок фізичної підготовленості військовослужбовців.

Цільова установка спортивно-масової роботи на залучення курсантів до активних занять спортом радше має декларативний характер, ніж відображає її сутність, оскільки засоби, методи і форми спортивно-масової роботи залишаються незмінними упродовж усіх років існування Збройних сил України [136, 137, 138, 223].

Отже, доводиться визнати, що курс на гуманізацію освіти, який, як стверджує С. Гончаренко, передбачав зміну ставлення до людини як мети, а не як засобу [46], не знайшов свого відображення в спортивно-масовій роботі

курсантів ВВНЗ, так само, як і в системі фізичної підготовки в цілому. Фізичне виховання майбутніх офіцерів досі базується на радянській фізкультурно-освітній парадигмі з усіма притаманними їй вадами, яка не відповідає вимогам соціально-економічних умов життєдіяльності сучасної молоді. На думку О.І. Смакули (2004), фізичне виховання, що базується на традиційній радянській парадигмі, неспроможне сформувати в молодій людині ціннісного ставлення до фізичної культури і відповідної навчальної дисципліни у структурі професійної підготовки [212].

Проблемі гуманізації освіти присвячено багато наукових праць (П.П. Автомонов, Г.А. Бал, І.Д. Бех, С.У. Гончаренко, О.Ф. Гук, М.В. Дутчак, І.А. Зязюн, В.І. Луговий, В.Т. Марценківський, Т.Г. Калюжна, І. Когут, Л.А. Онищук, В.В. Рибалко, О.М. Слюсаренко, В.В. Стасюк, Ж.В. Таланова, Т.В. Філат, К.С. Часова та ін.). Більшість авторів вважає, що сутність гуманізації полягає в зміні стилю педагогічного спілкування від авторитарного до демократичного, створення найсприятливіших умов для усвідомлення та реалізації тими, хто навчається, своїх потреб і інтересів [2, 46, 120, 161, 215 та ін.]. Чимало авторів (І.Д. Бех, С.В. Гуменюк, Н.Ю. Довгань, І.А. Зязюн, В.В. Рибалко, Т.Д. Щербан та ін.) вважають, що найважливішими передумовами гуманізації освіти у психолого-педагогічному аспекті є організація процесу навчання на основі суб'єктно-суб'єктного підходу [23, 34, 52, 107, 178 та ін.], єдність навчання і виховання [154, 246].

У галузі фізичного виховання багато авторів (М.Я. Віленський, С.В. Гуменюк, В.В. Дудоров, В.В. Приходько, М.І. Дзюбенко, О.М. Савиченко, О.І. Смакула та ін.) вважають, що система фізичного виховання молоді насамперед повинна бути перебудована на основі принципів гуманістичної педагогіки і психології. Більшість авторів [37, 52, 61, 178, 212 та ін.] переконані, що найважливішими з цих принципів є: посилення уваги до особистості кожної людини як найвищої соціальної цінності; перетворення учня з об'єкта соціально-педагогічного впливу педагога в суб'єкт активної творчої діяльності на основі розвитку внутрішніх мотивів до самовдосконалення та

самовизначення; демократизація у взаємовідносинах викладача і тих, хто навчається; формування у людини мотивації різнобічного і гармонійного розвитку тощо.

Як стверджує професор М.С. Каган [79, 81], педагогічний процес, що ґрунтується на принципах гуманізму і демократизму, є сукупністю трьох найтіснішим чином взаємопов'язаних, взаємообумовлених, опосередкованих процесів – навчання, освіти і виховання. Разом з тим, як зазначає професор, за своєю природою ці процеси об'єктивно відрізняються один від одного.

За переконанням М.С. Кагана [79, 81], сутність освіти полягає в передачі деяким суб'єктом (педагогом) наукової інформації, знань тому, хто навчається. Оскільки знання є відображенням об'єктивних зв'язків взаємин буття, вони є об'єктивними, тому їх належить усвідомлювати і запам'ятовувати. Передача знань є формою впливу суб'єкта педагогічної діяльності (викладача) на людей як на об'єкти своєї інтелектуальної діяльності, які позбавлені можливості вільного вибору щодо засвоєння доведеної їм інформації. Завдання об'єктів обмежуються прийомом, усвідомленням і запам'ятовуванням тих знань, які їм передаються і які, на думку педагога, мають бути засвоєні цією категорією людей (у нашому випадку – курсантами).

У процесі навчання відбувається передача педагогом учневі вмінь, здатності до практичної діяльності [79, 81]. При цьому, як і при передачі знань, учневі відводиться роль об'єкта навчального процесу. Йому належить повторювати показані педагогом дії для формування рухової чи методичної навички або якомога точніше виконувати його команди на виконання рухових дій для розвитку фізичних якостей.

Щодо виховання, то воно, на думку М.С. Кагана, є процесом передачі ціннісних орієнтацій. І оскільки цінності є відображенням значення об'єкта для суб'єкта, вони засвоюються переживанням, а не логічним розумінням і запам'ятовуванням, то ціннісні орієнтири не можна передавати людям в той самий спосіб, в який передаються знання чи вміння [79]. Для передачі людині ціннісних орієнтацій, тобто для її виховання, потрібна інша, особлива

комунікативна форма людської діяльності, при якій всі її учасники виступають рівноправними суб'єктами. Саме суб'єктність є тією властивістю особистості, яка під час процесу виховання визначає перехід від суспільного до особистісного, і тим особливим, яке пов'язує особистість як одиничне з соціальним загальним [79]. Такою особливою формою діяльності, як стверджує М.С. Каган, є спілкування, своєрідність якого полягає у взаємодії всіх учасників як рівних партнерів, відсутності адміністративного чи психологічного тиску, вільному обміні інформацією між ними на рівні певних ідей, узгодженні позицій і виробленні спільного рішення [79, 81]. Але, як зауважує М.С. Каган, суб'єктом діяльності людина стає лише тоді, коли виступає носієм активності, тобто внутрішньо детермінованої поведінки, носієм свідомості і самосвідомості, носієм цілеспрямованої та вибіркової діяльності, оптимальний варіант якої вона обирає самостійно [79, 81]. І з такою позицією філософа погоджується багато вчених [1, 79, 242, 244 та ін.].

Теорія щодо значення у вихованні суб'єкт-суб'єктного спілкування не викликає жодних сумнівів у сучасних психологів і педагогів. Навпаки, ця проблематика активно досліджується і розвивається як у педагогіці, так і у фізичному вихованні [23, 206, 212, 224, 232 та ін.].

У наукових роботах провідних вчених, які досліджували систему фізичного виховання студентів у ЗВО [50, 64, 117, 118, 127 та ін.], визначено, що заняття масовим спортом, який передбачає вільний вибір особою виду спорту для занять, має виражену рекреаційну спрямованість. Під час спортивних тренувань відбувається задоволення потреб молоді в активному відпочинку, заміна одного виду діяльності на інший, отримання емоційного задоволення від рухової діяльності та спілкування з друзями. Тому спеціалісти вважають спортивно-масову роботу у ЗВО найбільш придатною формою фізичного виховання для створення умов передачі цінностей фізичної культури. Це відбувається під час вільного спілкування молоді та викладачів, їх взаємодії як суб'єктів навчально-виховного процесу, при якому відбувається вільне й емоційне обговорення цінностей фізичної культури, обмін думками щодо них,

і внаслідок цього в особистості формується власна оцінка цінностей іншого суб'єкта, які він сприймає, перетворюючи у свої власні ціннісні орієнтири, переконання, життєві установки.

Перевага занять спортом у такому аспекті підтверджується низкою емпіричних досліджень [4, 50, 64 та ін.]. Багато авторів вважає, що студентський спорт є головним ціннісним фактором молодіжної субкультури [92, 117, 126, 129 та ін.].

За теорією цінності М.С. Кагана (2006) [81], вирішальну роль для формування саме ціннісного ставлення тут має свобода вибору виду спорту для занять.

Саме тому у дослідженнях з оптимізації фізичної культури, фізичного виховання і спорту останніх років чимало уваги приділяється питанням надання права тим, хто навчається, вільно обирати вид спорту чи вправ для власного фізичного вдосконалення відповідно до особистісних схильностей і потреб [25, 45, 117, 127, 224 та ін.].

З огляду на сказане вище, можна дійти висновку, що в структурі чинної системи спортивно-масової роботи умовам формування ціннісного ставлення до фізичної культури переважно відповідають навчально-тренувальні заняття, що проводяться з членами збірних команд ВВНЗ. Тільки члени збірних команд ВВНЗ мають можливість добровільно обирати вид спорту для свого спортивного вдосконалення і самореалізації в спортивній діяльності, тип якої найбільшою мірою відповідає їх схильностям та інтересам. Що відповідає вимогам гуманізації освітнього процесу. Спільність цілей діяльності курсанта і тренера, а також можливість демократичних взаємин між курсантами і тренером внаслідок необов'язковості дотримання суворої військової субординації під час тренувань між курсантами і тренером та вимог Стройового статуту робить можливим запровадження у навчально-тренувальний процес невимушеного діалогового спілкування між ними, а отже, і набуття курсантом суб'єктності навчально-тренувального процесу – обов'язкової умови формування в нього цінностей.

На превеликий жаль, таким видом навчально-тренувальних занять в різних ВВНЗ ЗС України, за нашими даними, отриманими завдяки вивченню відповідних наказів ВВНЗ, охоплено лише від 8% до 13% чисельності особового складу. Решта курсантів ВВНЗ позбавлені такої можливості.

Важливим компонентом СМР є спортивні змагання на першість ВВНЗ. У теорії спорту змагання розглядаються як підсумок навчально-тренувального процесу на певному його етапі. Але в практиці спортивно-масової роботи ВВНЗ ми бачимо протилежне явище.

Аналіз положень про проведення змагань і планів проведення змагань на першість ВВНЗ дозволив нам виявити, що в них не відображаються етапи підготовки курсантів підрозділів до змагань. Тобто змагання проводяться без попередньої підготовки безпосередніх учасників змагань (якщо вони не є членами збірних команд ВВНЗ), що суперечить теорії спорту.

Такий підхід до організації та проведення змагань з причин відсутності належної підготовленості курсантів з цього виду спорту, з одного боку, і необхідності виступати за команду підрозділу за наказом командира – з іншого, на нашу думку, не здатен сприяти популяризації спорту і формуванню у курсантів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення.

Аналіз положень про проведення змагань і планів проведення змагань на першість ВВНЗ дозволив нам виявити, що в них не відображаються етапи підготовки курсантів підрозділів до змагань. Тобто змагання проводяться без попередньої підготовки безпосередніх учасників змагань (якщо вони не є членами збірних команд ВВНЗ), що суперечить теорії спорту.

Такий підхід до організації та проведення змагань з причин відсутності належної підготовленості курсантів з цього виду спорту, з одного боку, і необхідності виступати за команду підрозділу за наказом командира – з іншого, на нашу думку, не здатен сприяти популяризації спорту і формуванню у курсантів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення.

Безумовно, військово-освітня система є специфічним утворенням, особливість якої полягає насамперед у побудові взаємин між людьми на

принципах субординації та беззаперечного підпорядкування підлеглому командирові (начальникові), коли свобода особистості обмежена інтересами службової діяльності. В ній не завжди прийнятні прийоми демократизації взаємин, на яких мають будуватись стосунки між учасниками навчально-виховного процесу, для передачі тим, хто навчається, цінностей, а отже, і формування в них фізичної культури. Разом з тим, військові вчені В.В. Стасюк, П.В. Щипанський, Р.І. Тимошенко, С.М. Салкуцан вважають, що ця обставина не повинна бути на заваді гуманізації вищої військової школи. Усі навчальні дисципліни у вищій військовій школі мають ту або іншу гуманітарну спрямованість, а тому передбачають формування у майбутніх офіцерів світобачення і засвоєння ними культурних цінностей [215, 246]. С.У. Гончаренко стверджує, що кожна наука як витвір людського розуму і гуманна, і гуманістична. Все залежить від того, як цю науку викладати [46].

1.3. Аналіз спорту вищих військових навчальних закладах з позицій діяльнісного підходу

Сьогодні спорт у військово-навчальних закладах Збройних сил України існує в рамках однієї з форм фізичної підготовки курсантів – спортивно-масової роботи. Таким чином, він займає однозначно підпорядковане становище в системі фізичного вдосконалення курсантів і за своєю сутністю являє собою форму додаткових занять. Ототожнення занять спортом із заняттями фізичною підготовкою, як відбувається у вищих військових закладах сьогодні, окремими спеціалістами [14, 31, 32, 51 та ін.] обґрунтовується нібито ідентичністю мотивів занять фізичною підготовкою з мотивами занять спортом в його сучасному вигляді лише на підставі того, що вона є однією з форм фізичної підготовки курсантів. На наше глибоке переконання, відводити такому суспільному явищу, як спорт, другорядну підпорядковану роль є вкрай неправомірним і нераціональним з точки зору забезпечення ефективності процесу фізичного вдосконалення майбутніх офіцерів, оскільки унеможлиблюється використання його виховного потенціалу.

За роки незалежності України питанням підвищення ефективності фізичної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів присвячена велика кількість наукових праць (О.М. Ольховий, 2013; А.П. Петрук 2018; С.В. Романчук і І.Л. Шлямар, В.Б. Климович 2012; С.В. Романчук, 2012) [159, 167, 189, 190 та ін.]. Але лише в деяких працях автори частково звертались до тих чи інших проблем спортивно-масової роботи курсантів. При цьому предметом дослідження вчених, головним чином, була мотивація курсантів до занять спортом. Так А.С. Бондар і С.М. Кондращенко (2015), І.С. Овчарук (2008) вивчали, яким видам спорту віддають перевагу курсанти для занять у вільний від навчання час [28, 152]. Крім цього, І.С. Овчарук дослідив вплив мотивації на зростання результатів фізичної підготовленості курсантів з різним рівнем цієї підготовленості при чинному змісті фізичного виховання [153]. С.В. Романчук (2003) досліджував передумови формування у курсантів мотивації до занять фізичною підготовкою і спортом в процесі фізичної підготовки [193]. Автор аргументовано довів, що при організації та проведенні форм фізичної підготовки без врахування бажання курсантів до занять спортом вони є недостатньо ефективними і не досягають бажаного результату. Тут необхідно зазначити, що і С.В. Романчук, і І.С. Овчарук стверджують, що підґрунтям ефективності занять масовим спортом є потреба у занятті спортом та можливості її задоволення.

Г.І. Сухорада [221, 222] дослідив питання планування і проведення спортивно-масової роботи в підрозділах ВВНЗ. Обґрунтована автором модель спортивно-масової роботи дозволяла забезпечити систематичність впливу фізичних навантажень на курсантів у тижневому циклі й завдяки цьому певною мірою підвищити ефективність фізичної та спортивної підготовленості курсантів ВВНЗ в цілому.

Отже, аналіз наукових досліджень, присвячених спортивно-масовій роботі у ВВНЗ, свідчить, що, по-перше, форма фізичного вдосконалення курсантів, яка в загальному бюджеті часу має перевагу перед навчальними заняттями – основною формою фізичної підготовки у два з половиною рази [136, 137, 223],

в межах якої можуть бути реалізовані усі функції фізичної підготовки військовослужбовців: навчання, розвиток, оздоровлення, виховання і злагодження [151, 185], є недооціненою спеціалістами з точки зору свого педагогічного потенціалу, а тому й однією із недосліджуваних; по-друге, наявні дослідження мають переважно фрагментарний характер та їх явно недостатньо для визначення реального стану спортивно-масової роботи у ВВНЗ, факторів, що знижують її педагогічний потенціал і, відповідно, вироблення шляхів їх усунення. Тому саме з'ясуванню місця спортивно-масової роботи в освітній системі ВВНЗ Збройних сил України, її відповідності викликам сучасності і запитам суспільства буде присвячено цей розділ нашого дослідження. Буде зроблена спроба з'ясування сутності спортивно-масової роботи у взаємозв'язку її видів, причин абсолютного злиття спортивно-масової роботи з фізичною підготовкою, а також взаємозв'язку масового спорту і спорту вищих досягнень.

Предметом нашого аналізу стало уявлення про СМР як про діяльність, оскільки вона є специфічною формою активності командирів підрозділів, педагогічних і науково-педагогічних працівників кафедр, громадського спортивного активу, а також усіх інших категорій особового складу з організації та проведення цієї форми фізичного вдосконалення курсантів [136, 137, 151, 185, 223 та ін.].

Діяльність зазвичай розглядають з психологічних і філософських позицій. Однак автори психологічних теорій обмежуються її психологічною стороною. Це, без сумніву, є необхідним, але явно недостатнім для всебічного розгляду такого феномену, як діяльність. Адже, як стверджує Б.С. Братусь, психологію цікавить перш за все роль діяльності у формуванні психічного апарату відображення і у зв'язку з цим її внутрішня будова та динаміка [20]. Ми погоджуємось з вченими, які вважають діяльність найважливішим пояснювальним принципом. Тому для системного і цілісного розуміння „специфічної” діяльності з організації та проведення СМР нам необхідно звернутись до філософських позицій.

Тут необхідно зауважити, що вперше розгляд фізкультурно-спортивної діяльності з філософсько-культурологічної позиції здійснив М.С. Каган [81]. І, як стверджує Л.І. Лубишева, саме це зробило можливим її розуміння як діяльності, спрямованої на освоєння людьми наданих їм від природи можливостей фізичного вдосконалення і зміцнення здоров'я [119]. В контексті нашого дослідження важливим є зауваження Л.І. Лубишевої, що засоби і методи фізичної культури, призначені для тілесного розвитку людини, в той же час сприяють безконфліктному розвитку духовних, моральних та інтелектуальних сил людини [119].

На ґрунті філософського рівня аналізу діяльності, яка розуміється автором як активність суб'єкта, спрямована на світ об'єктів у взаємодії з іншими суб'єктами, М.С. Каган щодо суб'єктно-об'єктних взаємовідносин виділяє три види діяльності: перетворювальну, пізнавальну і ціннісно-орієнтаційну. При утворенні в процесі людської діяльності суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин має місце комунікативний вид діяльності або спілкування. Саме так автор визначив цей вид у своїй праці [81].

У своїх подальших дослідженнях професор постійно повертається до цієї структури стосовно конкретної діяльності, в тому числі й до педагогічної. Тому ми візьмемо її за основу в своїх дослідженнях.

Філософський рівень аналізу діяльності визначає її будову можливостями і потребами діючого суб'єкта на усіх рівнях: практики, духовної регуляції, практично-духовному, на рівні її художньо-образного подвоєння. Потреби полягають насамперед у тому, щоби змінити природне середовище, пристосовуючи його до своїх потреб та інтересів [81]. У цьому полягає функція практики, яка має дві сторони: вона є перетворенням реальності і водночас матеріальною взаємодією суб'єктів, тобто практичним спілкуванням людей [81, 111, 112, 115 та ін.].

Оскільки ті й інші дії в галузі спортивно-масової діяльності не є інстинктивними, тобто такими, що не передаються генетичним шляхом, управління ними вимагає інформаційного забезпечення, яке повинно здійснюватись у наступних, необхідних і достатніх для цієї мети, формах:

1. Проектування – невід’ємний компонент структури цілісної педагогічної діяльності, сенсоутворюючий зміст практики, що полягає у формуванні мети як суб’єктивно-ідеального образу бажаного (цілеформування) і втілення його в об’єктивно-реальному результаті діяльності, яке визначає не тільки бажаний результат, а й етапи, форми, методи і засоби діяльності [232].

2. Пізнання світу і самого себе в світі, оскільки, як зазначають М.С. Каган (2006) [81] і О.Г. Асмолов (2007) [15], тільки на основі знання стає можливою продуктивна практика перетворення людиною світу і самого себе.

3. У формі ціннісної орієнтації, яка спрямовує дії суб’єкта, і без якої, як вважає О.М. Леонтьєв, знання залишаються нереалізованими, а проекти необхідного майбутнього не виникнуть, доки це майбутнє не буде усвідомлене як цінне для суб’єкта [111].

4. Духовне спілкування суб’єктів, яке, на думку М.С. Кагана, в навчально-виховному процесі є обов’язковим [81]. За цими чотирма показниками нами і був проведений аналіз і узагальнення керівних документів, що регламентували і регламентують спортивно-масову роботу у ВВНЗ Збройних сил України.

Цілеформування (проектування)

З моменту створення Збройних сил України функціонування спорту у ВВНЗ відбувалось і відбувається досі в двох напрямках: для забезпечення розв’язання загальних і спеціальних завдань фізичної підготовки (масовий спорт) та в інтересах спорту вищих досягнень.

Перший напрям передбачає залучення усіх курсантів до занять тренувального характеру найбільш цінними або важливими фізичними вправами з програми фізичного виховання та спеціальної фізичної підготовки [136, 137, 223]. Цьому сприяє Військово-спортивний комплекс (ВСК), який дістався нам у спадок від радянської системи фізичної підготовки. Зміст ВСК максимально наближений до особливостей навчально-бойової діяльності військовослужбовців, вправи, що містить комплекс, відображають спеціальну спрямованість фізичної підготовки. Військово-спортивний комплекс вважається основним засобом для розв’язання завдань масової спортивної роботи.

Особливістю цього напряму функціонування спорту у ВВНЗ є те, що спортивна діяльність курсантів будується з урахуванням специфіки вищої системи – військової освіти, яка, в свою чергу, будується на основі вимог майбутньої військово-професійної діяльності (ВПД) курсантів. Спортивна діяльність курсанта не є домінуючою в системі його життєдіяльності. А витрати часу на неї визначаються розпорядком дня ВВНЗ. На думку В.О. Шейченко [236], існування масового спорту в рамках освітнього процесу курсанта є цілком виправданим і логічним, оскільки він, як фізична підготовка і фізична культура в цілому в її професійно-прикладному аспекті, має прикладний характер, тобто має властивості спрямовано сприяти процесу або ефективності основної діяльності людини.

Як зазначають Ю.А. Бородін, А.С. Бондар, С.М. Кондращенко, В.Б. Климович, О.М. Ольховий [28, 32, 87 та ін.], збіг цілей масового спорту і фізичної підготовки виявився настільки значним, що спорт свого часу перетворився на допоміжний засіб для вирішення завдань навчальних занять з дисципліни „Фізичне виховання та спеціальна фізична підготовка” – розвитку у курсантів фізичних якостей і військово-прикладних рухових навичок. Про залучення курсантів до цінностей фізичної культури, а отже, і формування особистісної фізичної культури не йдеться.

Другий напрям спорту ВВНЗ передбачає підготовку найбільш обдарованих у спортивному плані курсантів для участі у змаганнях різного рівня у складі збірних команд ВВНЗ з обмеженої кількості видів спорту, визначених вищою організацією (секційна робота).

Принципальною відмінністю цих навчально-тренувальних занять є націленість на досягнення максимально можливого спортивного результату. І в цьому аспекті вони схожі зі спортом вищих досягнень. На підставі цієї відмінності доводиться визнати, що вони фактично функціонують поза рамками фізичної підготовки.

Крім цього, націленість на високий спортивний результат, відповідно, вимагає особливої організації режиму життєдіяльності курсанта, значних

витрат часу на тренування, збори і змагання, ніж це передбачено керівними документами [136, 137, 223], розпорядком дня ВВНЗ і навчальними планами підготовки військових спеціалістів. Це призводить до конфлікту спорту з освітньою системою внаслідок не збігання їх цілей.

Тут необхідно зауважити, що багато науковців (Ю.А. Бородін, 2005; Г.І. Сухорада, 1997, 2003; Ю.С. Фіногенов, Є.О. Озеров, Д.Г. Оленєв, 2004) [32, 2220, 221, 229 та ін.] аргументовано доводили відсутність зв'язку між масовим спортом і спортом вищих досягнень, шкідливість функціонування спорту вищих досягнень в рамках фізичної підготовки курсантів і системі військової освіти, оскільки його мета жодним чином не збігається з цілями цих систем. Вказували на те, що функціонування спорту вищих досягнень в рамках фізичної підготовки курсантів в його сучасному вигляді є стримувальним фактором для розвитку масового спорту.

Намітилось віддалення спорту вищих досягнень від масового спорту. Були створені передумови для їх реального поділу на дві самостійні системи. З цією метою навіть відбувся поділ Спортивного комітету Міністерства оборони України на два самостійних органи – Спортивний комітет в структурі Міністерства оборони України з функціональним призначенням управління спортом вищих досягнень і Управління фізичної підготовки і спорту Генерального штабу Збройних сил України – для управління фізичною підготовкою і масовим спортом у військових частинах і ВВНЗ Збройних сил України. Створилися реальні передумови для розвитку у ВВНЗ дійсно масового спорту. Але політичні та ідеологічні цілі не дозволяли закріпити цей розрив у теорії й практиці фізичного вдосконалення військовослужбовців, що однозначно сприяло би самостійному розвитку теорії спорту вищих досягнень і теорії масового спорту.

З виходом 28.12.2017 року наказу Начальника Генерального штабу ЗСУ № 459 позиції спорту вищих досягнень зміцнилися. Він продовжує домінувати над масовим спортом.

Перетворювальний вид спортивно-масової діяльності

У перетворювальному виді СМР цільова спрямованість виражалась також у розвитку тих фізичних і психічних якостей, рухових навичок, які необхідні для бойової діяльності. Отже, як і в радянські часи, переважає фізичний розвиток майбутніх офіцерів і нехтують духовним. „Всебічний і гармонічний розвиток особистості” насправді досі продовжує бути лише декларативним. І це підтверджується діючою системою оцінки. Завжди оцінка масового спорту складалась з показників, які характеризують кількість тих, хто виконав норми ВСК чи розрядні нормативи. Але при цьому жодним чином не визначалось, не визначається і не може бути визначене, яким чином досягнутий той чи інший результат. Ця обставина автоматично призводить до привчання курсантів до механічного виконання нормативних вимог.

Відповідно до наказу № 459 Начальника Генерального штабу ЗСУ 2017 року були визначені критерії оцінки ефективності функціонування СМР у ВВНЗ. Основними з них стали: результати виступу збірних команд ВВНЗ у чемпіонатах ЗСУ і окремих спортсменів на чемпіонатах світу, Європи, Спартакіаді ЗСУ, на міжнародних змаганнях із професійно-прикладних видів спорту в складі збірних команд ЗСУ, а також підготовки майстрів спорту України, майстрів спорту України міжнародного класу, заслужених майстрів спорту України [180]. Таким чином, на нашу думку, відбулось відновлення позицій спорту вищих досягнень на шкоду інтересам масового спорту.

Технологія навчально-тренувальних занять із СМР з особовим складом підрозділів є ідентичною до технології практичних занять, що проводяться за навчальною програмою з фізичного виховання та спеціальної фізичної підготовки [223]. З огляду на зазначене, ці заняття розглядаються як додаткові з розвитку відповідних фізичних якостей.

Пізнавальний вид спортивно-масової діяльності

Аналіз і узагальнення керівних документів свідчить, що теоретичний розділ СМР не виокремлюється: у Настановах 1997 і 2009 років видання він

обмежується положеннями з Військово-спортивного комплексу. Так у НФП-97 [136] передбачалось отримання курсантами теоретичних знань за темою „Військово-спортивний комплекс – основа спортивно-масової роботи. Попередження спортивного травматизму” (тема № 3) та методичних знань з теми „Проведення навчально-тренувальних занять і спортивних змагань з особовим складом” (тема № 5). У НФП-2009 [137] передбачалось надання курсантам теоретичних знань з теми „Військово-спортивна класифікація та Військово-спортивний комплекс, зміст, умови виконання вправ” (тема № 5), а також методичних знань з тем „Проведення змагань, навчально-тренувальних занять по вправах ВСК та Військово-спортивної класифікації” (тема № 7) та „Проведення навчально-методичних зборів і семінарів зі спортивним активом підрозділів” (тема № 8). У Тимчасовій настанові 2014 року [223] надання курсантам теоретичних і методичних знань щодо спортивно-масової роботи не передбачено зовсім.

Загальним підсумком аналізу і узагальнення перетворювального та пізнавального виду СМР є те, що в хронологічному порядку зміст і обсяг теоретичних аспектів поступово скорочувався. СМР втрачала свою самостійність і дедалі більше залежала від фізичної підготовки та більшою мірою служила інтересам спорту вищих досягнень. Ситуація ускладнювалась збільшенням кількості молодого поповнення, що не має досвіду занять спортом, і що особливо загострилось на сучасному етапі.

Ціннісно-орієнтаційний вид діяльності

Виходячи з філософської теорії цінності М.С. Кагана система цінностей, що лежить в основі СМР, є ні чим іншим, як світоглядом людини. Автор вказує, що, будучи атрибутом суб'єкта, світогляд, раціонально усвідомлений і теоретично виражений, стає ідеологією, тобто позицією певної частини людства, яка стикається з ідеологією інших груп [81]. Отже, ціннісно-орієнтаційний вид діяльності нерозривно пов'язаний з ідеологією. А ідеологія, в свою чергу, нерозривно пов'язана з вихованням. Цим значною мірою і визначається виховання в процесі спортивно-масової роботи.

Вище вже зазначалось, що спортивно-масова робота, як і вся система фізичного вдосконалення курсантів, дісталась нам у спадок від радянської системи військової освіти, яка була віддзеркаленням тоталітарної соціальної системи [81]. Відмінність тоталітарної та демократичної соціальних систем з позицій теорії цінності охарактеризовані в праці філософа. На думку автора, принциповою відмінністю між ними є те, що тоталітарна система домагається повного витіснення однією системою цінностей усіх інших, демократична припускає мирне співіснування різних світоглядів, ідеологічний плюралізм. Перша потребує ідеологізації всього життя суспільства і вимагає від кожного її члена „ідеологічної грамотності” [81].

Позиція філософа повною мірою характеризує і пояснює положення в ціннісно-орієнтаційному виді спортивної діяльності курсантів ВВНЗ, яке існувало на момент створення Україною власних збройних сил і, відповідно, у системі підготовки офіцерських кадрів і, як зазначалось вище, продовжує існувати зараз. На нашу думку, це необхідно брати до уваги, оскільки ідеологія нерозривно пов'язана з вихованням і визначає її сутність [46, 80, 81 та ін.].

Отже, Збройні сили України успадкували неефективну систему фізичної підготовки військовослужбовців щодо формування в них ціннісного ставлення або, як зазначають О.М. Лойко і С.В. Романчук [114], лише окремі фрагменти системи.

Зміни, внесені до НФП-97 Наказом Міністра оборони України № 444 від 03.08.2007 року, ціннісно-орієнтаційного аспекту фізичної підготовки військовослужбовців не торкнулись, вона продовжила існувати у фарватері так званої радянської ідеології.

У НФП-2009 [137] уперше було зазначено, що система фізичної підготовки Збройних сил України „забезпечує формування свідомого, позитивного ставлення військовослужбовців до фізичної підготовки та дотримання ними здорового способу життя” (п. 1.7). Обов'язком командирів і начальників усіх ступенів було „виховання у військовослужбовців мотивації та стійкої потреби займатися фізичними вправами” (п. 2.2). Спортивно-масова робота визначена

„як одна із основних форм фізичної підготовки змінного складу ВВНЗ – частина фізичного виховання, що проявляється як спеціалізований навчально-виховний і тренувальний процес щодо задоволення потреб у прагненні досягнення найвищих спортивних результатів та видовищних потреб” (п. 5.1.5). А формулювання мети спортивно-масової роботи курсантів отримала наступну редакцію: „Мета фізичної підготовки змінного складу ВВНЗ (курсантів) полягає у забезпеченні виховання у нього потреби оволодівати теоретичними знаннями, фізичними вправами, прийомами та діями, організаційно-методичними навичками та уміннями управління фізичним розвитком та вдосконаленням військовослужбовців визначеними засобами та навчання застосовувати набуті цінності у майбутній повсякденній службовій діяльності” (п. 5.1.6).

Із введеної в дію Тимчасової настанови з фізичної підготовки 2014 року (НФП-2014) [223] були вилучені положення НФП-2009, що створювали передумови для перебудови навчально-виховного процесу з фізичного виховання курсантів відповідно до вимог гуманістичної освітньої парадигми.

Показовими є дослідження С.В. Романчука [189] системи фізичної підготовки військовослужбовців. Автор доводить, що упродовж всього часу функціонування фізичної підготовки і масового спорту у ВВНЗ у наказах та директивах зазначається необхідність підвищення їх ефективності, низький рівень якої обумовлюється недооцінкою і розумінням командирами та начальниками ролі фізичної підготовки і спорту. Критикуючи Настави з фізичної підготовки як основний керівний документ з фізичної підготовки, автор підкреслює, що в них недостатньо акцентується увага на необхідності виховання у курсантів відповідних переконань і потреб у систематичному виконанні фізичних вправ. При цьому дослідник стверджує, що спостерігається чітка тенденція: чим вищим є рівень командного складу, тим нижчою є оцінка значущості фізичної підготовки і спорту.

Ці справедливі твердження виводять на перший план проблеми сенсу, оцінки і цінностей в галузі фізичної підготовки та спорту, а також підвищення ролі командира і викладача.

Яскравим прикладом, що підтверджує неспроможність чинної системи СМР забезпечити формування у курсантів потреби у систематичному фізичному вдосконаленні, є практика залучення їх до змагальної діяльності.

У теорії спорту змагання розглядаються як підсумок навчально-тренувального процесу на певному його етапі. Але в практиці спортивно-масової роботи ВВНЗ ми бачимо протилежне явище.

Проаналізувавши положення про проведення змагань і планів проведення змагань на першість ВВНЗ, ми виявили, що в них не відображені етапи підготовки курсантів підрозділів до змагань. Тобто змагання проводяться без попередньої підготовки безпосередніх учасників змагань (якщо вони не є членами збірних команд ВВНЗ), що суперечить теорії спорту.

Такий підхід до організації та проведення змагань через відсутність належної підготовленості курсантів з цього виду спорту, з одного боку, і необхідність виступати за команду підрозділу за наказом командира – з іншого, на нашу думку, не сприятиме популяризації спорту та формуванню у курсантів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення.

Комунікативний вид діяльності чи спілкування

Цей вид діяльності не відображено в керівних документах. Але виходячи зі специфіки військових систем можна стверджувати, що в ньому переважають єдиноначальність, жорстке підпорядкування, визнання незаперечності авторитету керівника (командира). Безумовно, що це об'єктивно необхідні ознаки взаємодії між начальником і підлеглим і, в деяких випадках, умова успішного виконання завдань, що були поставлені. Але, з іншого боку, така взаємодія практично завжди передбачає нав'язування вимог, примус, підпорядкування, в своїй основі є монологічним і має суб'єкт-об'єктний характер. І те, що дає позитивний результат в одному, не обов'язково дасть позитивний результат в іншому [69, 236].

Т.Д. Щербан [242, 243] зазначає, що в традиційній суб'єкт-об'єктній взаємодії, яка орієнтована суб'єктно, а не особистісно, між педагогом і учнем виникає перешкода, взаємне несприйняття і навіть протистояння, яке в науці

називають „дидактичним бар'єром”. Головною причиною виникнення такої ситуації, на думку автора, є стиль викладання та емоційний фон занять. „Командний”, „байдужий”, „відчужений” і такий, що не визнає заперечень, стиль викладання виражає саму сутність суб'єкт-об'єктної, предметно-маніпуляційної педагогічної взаємодії, що, як вважає автор, є неприпустимим при суб'єкт-суб'єктній взаємодії. Результатом такої взаємодії може бути тільки репродуктивні утворення. Досягнення ж продуктивне, творче можливе лише за умов суб'єкт-суб'єктної, особистісно орієнтованої взаємодії завдяки неформалізованості, здатності актуалізувати потенційні можливості особистості [242]. М.С. Каган з цього приводу казав, що саме спілкування в формі діалогу призводить до спільності цінностей [81].

Навчально-тренувальні заняття із СМР з особовим складом підрозділів проводяться одночасно з декількома десятками осіб. Це робить неможливим застосування суб'єкт-суб'єктної взаємодії між керівником занять і курсантами, діалогових форм спілкування, а отже, і передачі курсантам цінностей.

На підставі аналізу і узагальнення Настанов з фізичної підготовки, що були видані за весь період функціонування системи фізичної підготовки військовослужбовців Збройних сил України, підручників та інших публікацій можна зробити попередні висновки щодо функціонування СМР у ВВНЗ Збройних сил України:

1. Внаслідок специфічності та консерватизму військового середовища, в якому взаємовідносини між учасниками при будь-якому виді діяльності традиційно будувались на принципах субординації та підпорядкування, застосування принципів гуманізму і демократизації навчально-виховного процесу у ВВНЗ не набуло необхідного розповсюдження. Це повною мірою стосується і спортивно-масової роботи як елемента системи фізичного виховання курсантів.

2. Серед чотирьох видів спортивно-масової роботи (як діяльності) переважне положення займає перетворювальний, але його особливість полягає в тому, що, з одного боку, масовий спорт відіграє роль засобу фізичної

підготовки, а з іншого – виконує функцію забезпечення інтересів спорту вищих досягнень.

3. Обсяг пізнавального виду в теоретичному і практичному аспектах сьогодні є недостатнім для функціонування масового спорту самостійно, поза рамок фізичної підготовки.

4. Значної оптимізації потребує ціннісно-орієнтаційний вид діяльності, суть якого – виховання ціннісного ставлення. У наш час спиратись на мотивацію, засновану на примушенні, в нових соціально-економічних умовах є неефективним і суперечить гуманістичній парадигмі освіти.

5. У спорті ВВНЗ існує парадоксальна ситуація: необхідні умови щодо виховання ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення має тип спорту, мета якого жодним чином не збігається з цілями підготовки військових спеціалістів, і який не є її елементом – спорт вищих досягнень. І, навпаки, масовий спорт, призначення якого – залучати курсантів до активних занять спортом, не здатен цього забезпечити внаслідок відсутності для цього відповідних умов.

6. Для формування у курсантів ціннісного ставлення необхідно введення в практику масового спорту діалогових форм спілкування і застосування суб'єкт-суб'єктного підходу.

1.4. Використання масового спорту у військових навчальних закладах іноземних армій для формування у кадетів потреби в постійному фізичному вдосконаленні

Особливістю нашого часу є вивчення і спроба перенесення досвіду в галузі фізичної підготовки і спорту, накопиченого в провідних іноземних арміях, в теорію і практику Збройних сил України, зокрема, і у ВВНЗ. Це обумовлено входженням України в єдиний загальноосвітній простір, поглибленою співпрацею України з Північноатлантичним альянсом і наміром нашої країни стати його членом. Тому для нас важливим є питання, пов'язане з формуванням у кадетів військових закладів іноземних армій потреби у постійному фізичному вдосконаленні.

Аналізу масового спорту в іноземних арміях і, зокрема, у військово-навчальних закладах, присвячені праці низки авторів (Є.Д. Анохіна (2005) [12]; Ю.А. Бородіна (2007) [31]; О.О. Обвинцева, В.В. Щеголева, О.В. Зикова (2015) [149]; В.О. Широкова, О.В. Савченко, В.В. Щеголева, І.В. Шукшина (2017) [238] та ін.). У працях більшості авторів зазначається, що спорт займає винятково важливе місце в системі фізичного вдосконалення майбутніх офіцерів армій найбільш потужних у військовому відношенні країн світу (США, ФРН, Франції) [149, 205, 240, 241 та ін.]. В.О. Щеголев стверджує, що це обумовлено тим, що командування збройних сил цих країн вважає спорт потужним засобом виховання у майбутніх офіцерів професійно важливих якостей, зокрема, лідерства і командного духу, а також здатності до мобілізації всіх сил для вирішення конкретних професійних завдань, в тому числі у бойових умовах [240]. Виходячи з цього, на наш погляд, цілком логічним є положення, що існує у військових навчальних закладах іноземних армій, відповідно до якого спортсменами мають бути всі кадети, а не лише члени збірних команд навчальних закладів, як у наших військово-навчальних закладах.

На нашу думку, принциповим є факт визнання дослідниками ефективності систем фізичного вдосконалення кадетів іноземних армій, в яких важлива роль відведена спорту [205, 240, 241 та ін.]. Незважаючи на наявність відмінностей в умовах проведення, в забезпеченості навчально-матеріальною базою, у бюджеті часу, що виділяється на проведення навчально-тренувальних занять і змагань, в кожній із систем існують принципові положення, що заслуговують на увагу з точки зору їх застосування для підвищення ефективності СМР у ВВНЗ ЗС України.

Важливо зазначити, що спортивна робота у військових навчальних закладах країн, які ми розглядаємо, є складовою всієї системи військового навчання та виховання [12, 205, 240 та ін.]. На наш погляд, тим самим за спортом визнається значення самостійного елемента освітнього процесу, на відміну від ВВНЗ ЗС України, де, як відомо, СМР є елементом системи

фізичної підготовки [136, 137, 151, 185, 223], що звужує коло впливу на процеси навчання і виховання.

Автори більшості публікацій зауважують, що поряд із завданнями фізичного розвитку, зміцнення здоров'я, підвищення рівня фізичної і психологічної готовності до військово-професійної діяльності тощо командування навчальних закладів бачить у спорті дієвий засіб формування в кадетів прагнення до постійного фізичного самовдосконалення і формування звички до регулярних занять спортивною діяльністю і на цій основі підтримання та збереження високої військово-професійної працездатності упродовж всієї служби [12, 149, 240, 241 та ін.].

Також автори, що аналізували роль спорту у фізичному вдосконаленні кадетів, зазначили важливу особливість взаємовідносин професійної фізичної підготовки і масового спорту, яка полягає в тому, що найчастіше саме заняття спортом є провідними у формуванні професійно важливих фізичних якостей і рухових навичок [240, 241]. У навчальних закладах Франції кадати, які успішно виконують встановлені нормативи з фізичної підготовки, звільняються від занять з фізичної підготовки і займаються вдосконаленням обраним видом спорту [12]. Тим самим за спортивно-масовою роботою визнається роль найбільш ефективної ланки в загальній системі фізичного виховання військовослужбовців у військово-навчальних закладах. Мабуть, саме з цієї причини спортивно-масова робота у військово-навчальних закладах в усіх країнах, які ми розглядаємо, проводиться щодня в позанавчальний час, в години, передбачені розпорядком дня під керівництвом досвідчених спеціалістів.

При всіх відмінностях систем фізичного вдосконалення кадетів США, ФРН, Франції більшість дослідників виділяє інваріантні ознаки цих систем [12, 54, 240, 241 та ін.]. Перша ознака полягає в тому, що цільовою спрямованістю масового спорту є залучення всіх військовослужбовців до регулярних занять спортом. З одного боку, це формулювання має місце і у вітчизняних керівних

документах зі спортивно-масової роботи курсантів, але у вищезазначених арміях вона має принципове доповнення – на основі формування у військовослужбовців потреби до регулярних занять спортом, що одразу же визначає якісний бік спортивно-масової роботи і орієнтує її на конкретну людину. Підтвердженням орієнтації занять спортом не на максимально можливий спортивний результат, а перш за все на людину, на наш погляд, є надання військовослужбовцям права обирати види спорту для занять з переліку тих видів, що культивуються у навчальному закладі (США, ФРН, Франція), обов'язковість займатись двома видами спорту (індивідуальним і командним) паралельно (ФРН) і послідовно (Франція), право кадетів добровільно змінювати вид спорту в процесі навчання (США), а найголовніше – відсутність будь-яких вимог щодо досягнення конкретного спортивного результату [252, 267, 275, 279, 280 та ін.].

Добровільність вибору видів спорту для вдосконалення, який, з одного боку, приносить задоволення, а з іншого – міг би бути корисним для майбутньої військово-професійної діяльності кадета, більшістю спеціалістів вважається неодмінною умовою масового спорту. Таким чином забезпечується процесуальна мотивація кадетів, виховання в них звички до добровільного заняття спортом [252, 254, 275, 279, 280 та ін.].

Друга ознака полягає в однозначному поділі масового спорту і спорту вищих досягнень.

Відповідно до мети визначається і зміст. Адже, за законом відомого фізіолога П.К. Анохіна (1971), функція визначає структуру. На відміну від спорту у ВВНЗ ЗС України у військових закладах іноземних армій цей закон працює.

У військових академіях США у кадетів є можливість займатись різними видами спорту, чисельність яких може сягати понад 50. Для проведення навчально-тренувальних занять в академіях створені усі необхідні умови. І більшість з них є ігровими [275, 279, 280 та ін.].

З усіх видів спорту, що культивуються в академіях, проводяться змагання як за внутрішнім календарем академій, так і за планом зустрічей збірних команд військових академій, цивільних університетів тощо. Змагання з ігрових видів спорту за внутрішнім календарем з метою залучення всього особового складу підрозділів без попередньої спеціальної підготовки нерідко проводяться за спрощеними правилами. У змаганнях за календарем академії мають брати участь усі кадети [275, 279, 280 та ін.].

Понад 30% кадетів з числа тих, хто має попередній спортивний досвід в тому чи іншому виді, і найбільш обдаровані у спортивному плані кадети беруть участь у змаганнях поза межами навчального закладу, в тому числі й міжнародного рангу [275, 279, 280]. Кадети, які виступають на змаганнях поза академією і тим більш на міжнародних змаганнях, користуються повагою серед інших кадетів, командирів, професорів та інструкторів. Їм надається необхідна допомога, але жодних привілеїв вони не мають [275, 279, 280].

Тут доречно зауважити, що незважаючи на наявність в кожній академії усіх необхідних умов для підготовки спортсменів високого класу з будь-якого виду спорту (найсучасніша спортивна інфраструктура, інвентар, фінансування тощо) збірна військових США на Всесвітніх іграх традиційно посідає скромне місце в третій десятці [259]. На наш погляд, це пов'язане саме з орієнтуванням кадетського спорту виключно на масовий спорт, в якому результат не є самоціллю. А клубів, призначених для підготовки військових спортсменів для участі в міжнародних змаганнях, у США просто не існує.

У Бундесвері спортивна робота кадетів знаходиться в тісному зв'язку з національним спортом і має два завдання: по-перше, спорт повинен робити свій внесок у виховання фізичної і психологічної підготовленості військовослужбовців, здатних виконувати будь-яке поставлене завдання; по-друге, спорт повинен прищеплювати любов до фізичного вдосконалення [252, 267, 282, 284].

У військових закладах Бундесверу, як в академіях США, масовий спорт відокремлений від спорту вищих досягнень. Окремі спортсмени та збірні

команди для участі у міжнародних змаганнях готуються спортивними клубами, в штаті яких передбачено понад 800 посад [252].

Військове командування Франції вважає, що спорт у збройних силах крім вирішення завдань, пов'язаних з суто фізичним розвитком військовослужбовців, повинен виконувати низку соціально-політичних функцій, зокрема, зміцнювати єдність збройних сил і нації, підвищувати престиж військової служби та стирати соціальні грані всередині збройних сил. Одним із шляхів, які забезпечують ефективність спортивної роботи в збройних силах Франції в цілому і, зокрема у військових школах, є організація клубів. При цьому, важливо зазначити, що згідно з указом президента Франції усі спортивні організації надають військовослужбовцям послуги щодо занять спортом в першу чергу безкоштовно або на пільгових умовах [12, 205 та ін.].

Ми погоджуємось з авторами, які стверджують, що цільова установка фізичного виховання кадетів армій кран, що розглядалися, є значно ширшою, ніж завдання професійно-прикладної фізичної підготовки. Що в залученні усіх кадетів до добровільного заняття спортом закладена ідея їх внутрішньої мотивації, обов'язковою умовою якої є врахування їх особистого бажання у виборі видів спорту і бажання займатись цим видом спорту [51, 205, 240, 241]. На нашу думку, саме цим пояснюється висока ефективність спортивної роботи, на яку часто посилаються іноземні військові спеціалісти.

Але при цьому ми вважаємо, що необхідно врахувати деякі специфічні обставини, притаманні вітчизняній системі фізичної культури. В першу чергу – відмінність позицій, на основі яких розвивались теорії фізичної культури в Радянському Союзі і значною мірою продовжують розвиватись в Україні, і в США. Справа у тому, що як зазначає В.О. Шейченко [236], у СРСР теорія фізичної культури базувалась на телеологічних позиціях, а в США – реактологічних.

Сутність першої полягає у тому, що, як стверджує науковець, зміст і засоби фізичного виховання виводились з суб'єктивно встановлених завдань і цілей; сутність другої – в тому, що характер засобів – фізичних вправ –

визначав можливості, а отже, реальний зміст і дійсні цілі фізичного виховання [236]. З огляду на викладене вище, на превеликий жаль, доводиться визнати, що це протистояння позицій у системі фізичного виховання курсантів ВВНЗ ЗС України залишається неподоланим і досі.

Подолання однобічної теологічної позиції, при якій особистість була нівельована і не враховувались її мотиви, ціннісні орієнтації та загалом суб'єктивний світ, є, на думку багатьох авторів, об'єктивною потребою теорії та практики. У зв'язку з цим питання формування ціннісного чи позитивного ставлення, або потреби до занять фізичними вправами і спортом у практиці фізичного виховання курсантів ВВНЗ є одним із основних.

Висновки до розділу 1

1. Доведено, що спортивно-масова робота як форма фізичної підготовки у ВВНЗ має значні переваги над навчальними заняттями щодо формування у курсантів особистісної фізичної культури, зокрема, її найважливішого компоненту – ціннісної орієнтації на фізичне самовдосконалення, потреби в регулярних заняттях фізичними вправами і спортом; а також, що цей потенціал належить спорту вищих досягнень, який фактично функціонує поза фізичної підготовки курсантів і військово-освітньої системи в цілому. Масовий спорт ВВНЗ в існуючому сьогодні вигляді розв'язувати виховні завдання не здатен внаслідок невідповідності його змісту та структури педагогічним умовам виховання.

2. Доведено, що формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного самовдосконалення стане тоді ефективним, коли відбудеться перехід від „суб'єкт-об'єктних” до „суб'єкт-суб'єктних” відносин між викладачем і курсантом, коли стануть можливими діалогові форми спілкування курсанта з викладачем (інструктором).

3. Виявлено, що за масовим спортом визнається роль найбільш ефективної ланки в загальній системі фізичного виховання військовослужбовців у

військових закладах країн НАТО і що в основу залучення військовослужбовців до занять масовим спортом покладена як результативна, так і процесуальна мотивація, з обов'язковою умовою врахування особистого бажання військовослужбовців у виборі видів спорту чи фізичної вправи для фізичного вдосконалення.

4. Визначено основну функцію спортивно-масової роботи як компоненту навчально-виховного процесу і системи фізичної підготовки, спрямованої на досягнення мети – формування фізичної культури курсанта, досягнення якої можливо на основі включення курсанта в діяльність в єдності чотирьох її видів: перетворювального, пізнавального, ціннісно-орієнтованого і спілкування. При цьому розуміється, що ці види діяльності в навчально-педагогічному процесі з фізичного вдосконалення курсантів постають як навчання, освіта і виховання на основі спілкування. Якщо для навчальних занять основною функцією є передача знань і вмінь, то для спортивно-масової роботи – ціннісно-орієнтаційна або виховна.

Результати дослідження цього розділу викладено у таких публікаціях: [7, 10, 12, 13, 14].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Методи дослідження

Для виконання завдань роботи з врахуванням наукової та спеціальної літератури ми відібрали методи дослідження, які поділили на дві групи – теоретичного й емпіричного рівня. Застосування зазначених методів дозволило нам вирішити усі завдання дослідження, забезпечило отримання достовірних результатів, їх математичну та статистичну обробку. У дисертаційному дослідженні нами було використано такі методи:

- теоретичні методи (аналіз та узагальнення наукових і методичних праць та керівних документів Збройних сил України) – для розкриття сутності проблеми ціннісного ставлення молоді до фізичного вдосконалення та визначення шляхів її розв’язання у середовищі курсантів;

- соціологічні методи (опитування) – для визначення вихідного рівня мотиваційно-ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення на початку їх навчання у ВВНЗ, ієрархічної структури мотивів курсантів випускних курсів ВВНЗ Збройних сил України до занять фізичною підготовкою та спортом і на її основі визначення психолого-педагогічних шляхів посилення їхньої мотивації до фізичного самовдосконалення; одержання інформації щодо видів спорту чи фізичних вправ, якими курсанти бажали би займатись після завершення ВВНЗ, також суб’єктивної значущості для курсантів фізкультурної діяльності;

- педагогічні методи (спостереження, тестування, експеримент) – для визначення ефективності чинної структури та змісту спортивно-масової роботи, обґрунтування і визначення ефективності програми формування у курсантів вищих військових навчальних закладів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи;

- методи математичної статистики – для обробки результатів респондентів під час експериментів та визначення їх достовірної значущості.

Теоретичні методи

Під час аналізу результатів наукових робіт, методичних праць і керівних документів Збройних сил України щодо організації фізичної підготовки та спортивно-масової роботи курсантів, їх ролі у створенні умов для формування у курсантів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення нами було визначено актуальність прикладного завдання та окреслено пріоритетні напрями дослідження. Теоретичний аналіз літературних джерел дозволив нам остаточно визначити завдання, методи та організацію дослідження, обрати контингент для проведення педагогічного експерименту.

Аналіз наукових та літературних джерел сприяв ознайомленню з фактами, що характеризують умови формування у молоді ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення, визначення потенціалу форм фізичної підготовки та пошуку шляхів його посилення в процесі спортивно-масової роботи курсантів ВВНЗ. За проблемою дослідження наукова інформація збиралася у декілька етапів, а саме: збір та систематизація інформації за прикладним завданням дослідження у цілому; пошук наукових результатів у дисертаційних дослідженнях та монографіях, ознайомлення та посилення на подібні наукові результати в літературі та їх конспектування.

Для отримання ретроспективної інформації проблеми спортивно-масової роботи курсантів ВВНЗ нами було використано теоретичний аналіз керівних документів з організації та проведення фізичної підготовки у військових навчальних закладах Збройних сил України, США та ФРН, наукових і методичних, періодичних літературних джерел, документальних матеріалів, аналіз наказів щодо структури та змісту спортивно-масової роботи різних ВВНЗ.

Теоретичний аналіз керівних документів з фізичної підготовки, наукових праць і сучасних літературних джерел нами використовувався для аналізу,

синтезу, узагальнення даних щодо спрямованості та змісту СМР у ВВНЗ Збройних сил України та різних етапах їх існування; встановлення частки СМР у загальному бюджеті часу, що виділяється у ВВНЗ для фізичного вдосконалення курсантів; доведення провідного місця СМР у формуванні ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення з переходом від „суб’єкт-об’єктних” до „суб’єкт-суб’єктних” стосунків між викладачем і курсантом.

Для цього нами були вивчені і узагальнені положення наказів про організацію СМР у Збройних силах України, в Сухопутних військах Збройних сил України і трьох ВВНЗ: у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Житомирському військовому інституті імені С.П. Корольова і Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Соціологічні методи

У серпні 2015 року проводилось дослідження рівнів сформованості мотиваційно-ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення курсантів, що вступили до ВВНЗ. Дослідження проводилось за методикою О.О. Єжової [63], яка передбачала проведення опитування курсантів і експертного оцінювання мотиваційно-ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення.

Опитування курсантів і офіцерів проводилося з метою отримання інформації щодо окремих проблем дослідження згідно з основними положеннями та вимогами до соціальних досліджень за спеціально розробленими анкетами.

Анкета для опитування курсантів (Додаток В) містила 20 питань, за відповідями на які було визначено форму залучення курсантів до цінностей ФК, кількість годин, що витрачали курсанти для занять ФК і С до вступу до ВВНЗ, а також мотиви цих занять; наявність спортивного розряду. В опитуванні брали участь 492 особи, що вступили до Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного на перший курс у 2015 році.

Анкета для опитування офіцерів (Додаток Г) містила 7 питань, за відповідями на які було визначено сформованість діяльнісного компоненту ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення. В опитуванні брали участь 92 офіцери, які в різні роки закінчили НАСВ.

Експертне оцінювання мотиваційно-ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення проводилось з метою визначення вагових коефіцієнтів інформаційних показників критеріїв мотиваційно-ціннісного ставлення, завдяки яким визначалась значущість показника для процесу формування ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення.

В якості експертів були залучені 12 науково-педагогічних працівників кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту Національної академії сухопутних військ, що мали військово-фізкультурну освіту і педагогічний стаж понад 10 років. П'ятеро з експертів мали наукові ступені та звання.

Експертне оцінювання проводилось після визначення компонентів мотиваційно-ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення, їх критеріїв та показників.

Експертне оцінювання показників ціннісного ставлення здійснювалось за методикою парних (бінарних) порівнянь. Судження експерта виражались чисельно. Результати опитування експертів заносились у спеціально розроблені таблиці бінарних порівнянь показників мотиваційно-ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення, згрупованих критеріями (Додаток Д).

Експертне оцінювання дозволило сформулювати коефіцієнти значущості, які є середньозваженою арифметичною величиною і дають можливість оцінити рівень сформованості ціннісного ставлення індивіда; визначити оцінку за окремий компонент та загальну оцінку сформованості ціннісного ставлення абітурієнтів до власного фізичного вдосконалення.

Результати опитування експертів наведені у табл. 2.1.

**Коефіцієнти значущості компонентів та показників
ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення курсантів
на початку їх навчання у ВВНЗ, %**

Компоненти	Показники оцінювання ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення	Коефіцієнти значущості показників	Сумарний коефіцієнт значущості компонентів
1	2	3	4
<i>Пізнавальний</i>	Ґрунтовність і глибина знань закономірностей розвитку фізичних якостей	3,5	16,5
	Активність в самостійному накопиченні знань	4,6	
	Вміння застосовувати набуті знання на практиці	8,4	
<i>Мотиваційно-емоційний</i>	Переважання в структурі мотивації результативної мотивації	14,2	35,4
	Готовність долати фізичну втому при виконанні фізичних навантажень завдяки вольовим зусиллям	13,4	
	Рівень зусиль з долання перешкод, що виникають на шляху до поставленої мети з фізичного виховання	7,8	
<i>Поведінковий</i>	Участь у НТЗ і змаганнях з певного виду спорту або СЗ в кількості, достатній для фізичного розвитку	15,0	45,0
	Спрямованість засобів, що застосовувались, на розвиток фізичних якостей	14,8	
	Рівень спортивної підготовленості	15,2	

Для визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості ціннісного ставлення осіб, що вступили до ВВНЗ, до власного фізичного вдосконалення ми скористались напрацюваннями О.О. Гуцуляка [53].

Критеріями оцінки та показниками сформованості ціннісного ставлення за її компонентами були визначені:

- за *пізнавальним (когнітивним) компонентом ціннісного* – знання основ закономірностей фізичного вдосконалення людини. А його *показниками* – ґрунтовність і глибина знань закономірностей розвитку фізичних якостей,

активність в самостійному їх накопиченні, а також вміння застосовувати набуті знання на практиці з метою свого фізичного вдосконалення;

- за *мотиваційно-емоційним* – причини, що спонукали курсантів до занять фізичною культурою і спортом, фізичного вдосконалення; почуття (емоції), які вони відчували щодо фізкультурно-спортивної діяльності під час занять тими чи іншими формами фізичного виховання; вольові зусилля, які вони виявляли під час виконання фізичних навантажень і для забезпечення систематичності тренувань; місце фізкультурно-спортивної діяльності серед інших занять курсантів у період, що передував їх вступу до ВВНЗ. Його *показниками* – місце в ієрархії мотивів прояву фізичної активності мотиву розвитку фізичних якостей, рухових навичок та вмінь; готовність долати фізичну втому при виконанні фізичних навантажень завдяки вольовим зусиллям, а також рівень зусиль з долання перешкод, що виникають на шляху до поставленої мети з фізичного виховання.

Рівнями сформованості ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення були визначені: *позитивно-стійкий, індивідуально-нестійкий, пасивно-негативний*.

Для осіб з *позитивно-стійким* рівнем сформованості ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення характерним є:

- за *пізнавальним компонентом* – адекватне оцінювання особистістю рівня своєї фізичної підготовленості, наявність достатньо ґрунтовних знань щодо закономірностей фізичного вдосконалення людини, здатність на основі наявних у них знань, переконань, практичних умінь і навичок методично грамотно організувати процес власного фізичного вдосконалення при консультативній допомозі спеціаліста з фізичного виховання (тренера, вчителя, інструктора) і навіть самостійно; активність у пошуку нової інформації щодо методик фізичного тренування;

- за *мотиваційно-емоційним компонентом* – переважання в мотиваційному комплексі занять фізичною культурою і спортом прагнень підвищити фізичну підготовленість, досягти високого спортивного результату і отримати

задоволення від рухової активності, відчуття задоволення від фізичного напруження, вдалого виконання рухового завдання; здатність і готовність проявляти вольові зусилля при виконанні фізичних вправ; переважання позитивних емоцій під час занять фізичними вправами і намагання не пропускати тренування;

- за *поведінковим компонентом* – систематичні заняття фізичними вправами за власною ініціативою в кількості, що є достатньою для фізичного розвитку та підвищення фізичної підготовленості, тривалий стаж спортивних тренувань, наявність дорослого спортивного розряду і високий рівень загальної фізичної підготовленості.

Для осіб з *індиферентно-нестійким* рівнем сформованості ставлення до фізичного вдосконалення характерним є:

- за *пізнавальним компонентом* – переважно адекватне оцінювання власного рівня фізичної підготовленості, обмеженість і безсистемність знань основ фізичного вдосконалення людини, пасивність у їх розширенні;

- за *мотиваційно-емоційним компонентом* – переважання в ієрархії спонукальних причин занять фізичною культурою і спортом прагнення отримати задоволення від занять руховою активністю певного змісту, бажання зміцнити здоров'я, покращити будову тіла, урізноманітнити своє дозвілля та заповнити брак рухової активності, спілкуватись з людьми, які поділяють твої погляди на фізичну культуру і спорт; отримання задоволення від рухової активності головним чином ігрового характеру, здатність проявляти вольові зусилля під час занять фізичними вправами переважно під тиском ззовні або при здачі нормативів; припустимість пропуску фізичних тренувань при виникненні інших справ;

- за *поведінковим компонентом* – епізодичні заняття фізичними вправами за власною ініціативою, наближеність кількості занять на тиждень до норми, необхідної для повноцінного фізичного розвитку і зміцнення здоров'я молодшої людини, наявність досвіду організованих занять спортом і спортивного розряду, задовільний рівень фізичної підготовленості.

Для осіб з *пасивно-негативним рівнем* сформованості ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення характерним є:

- за *пізнавальним компонентом* – неадекватність оцінювання рівня власної фізичної підготовленості, знання основ закономірностей фізичного вдосконалення на рівні знайомства, відсутність пізнавальної активності;

- за *мотиваційно-емоційним компонентом* – переважання в мотиваційному комплексі занять фізичними вправами гедоністичних причин, що не потребує прояву значних вольових зусиль під час занять фізичними вправами; частий пропуск занять фізичними вправами на користь інших справ; отримання задоволення від рухової активності, що не потребує надзвичайних зусиль;

- на *поведінковому рівні* – відсутність спортивного досвіду і розряду, обмеженість прояву рухової активності уроками фізичної культури.

Для визначення ієрархічної структури мотивації курсантів випускних курсів НАСВ різних років навчання до фізичного вдосконалення, що склалась в них за чинною системою фізичного виховання, була використана методика А.В. Шаболтас [235]. Опитування проводилось у 2010 (n=348) та 2019 роках (n=364). Результати дослідження наведені в таблиці 2.2.

На початку дослідження (у 2010 році) на підставі аналізу мети, завдань, змісту фізичного вдосконалення курсантів ВВНЗ ЗС України, специфічних принципів управління навчально-виховним процесом у ВВНЗ і умов його організації нами були визначені наступні мотиви занять курсантами фізичною підготовкою і спортом:

- *мотив емоційного задоволення (МЕЗ)* – прагнення, що відображає емоційне задоволення від рухової активності та фізичного напруження;

- *мотив фізичного самовдосконалення (МФС)* – прагнення займатись фізичною підготовкою і спортом, щоби бути фізично розвиненим і здоровим;

- *мотив підготовки до військово-професійної діяльності (МВПД)* – прагнення займатись фізичною підготовкою і спортом для підготовки до успішного виконання військово-професійної діяльності за призначенням в екстремальних умовах;

- *мотив соціального самоствердження (МСС)* – прагнення проявити себе, виділитись серед співслужбовців. Успіхи занять фізичною підготовкою і спортом при цьому розглядаються і переживаються з точки зору особистого престижу, поваги серед товаришів по підрозділу, командирів і начальників;

- *мотив запобігання покарань (МЗП)* – прагнення запобігти тих чи інших неприємностей (дисциплінарних або матеріальних) за незадовільний рівень фізичної підготовленості, за пропуски занять з фізичної підготовки, ухилення від участі в заходах інших форм фізичної підготовки;

- *мотив матеріальної винагороди (фінансового заохочення) (ММВ)* – бажання отримувати фінансову винагороду за відповідність наявного рівня фізичної підготовленості встановленим вимогам;

- *рекреаційний мотив (РМ)* – бажання займатись фізичними вправами для урізноманітнення свого життя, компенсації браку рухової активності, для розваги.

Дані, отримані в результаті опитування курсантів за методикою А.В. Шаболтас, були покладені у визначення рівня мотивації курсантів до фізичного вдосконалення за формулою Б.І. Додонова [59] (в інтерпретації Г.О. Волковицького) [41]: ПР.Р.В.Н (великі літери назв типів мотивацій):

ПР – процесуальна мотивація;

Р – результативна мотивація;

В – мотивація винагороди за успішну діяльність;

Н – негативна мотивація (або мотивація запобігання покарань (неприємностей) за ухилення від занять фізичною підготовкою або незадовільного рівня фізичної підготовленості).

При процесуальній мотивації (ПР) успішність діяльності з фізичного вдосконалення слід розуміти не в абсолютному значенні як результат, а у відносному, який вимірюється рівнем емоційного задоволення від виконання фізичних вправ. За такої мотивації прояв вольових зусиль при виконанні фізичних вправ може вважатись необов'язковим.

При результативній мотивації (Р) в якості мети діяльності розглядаються розвиток фізичних якостей, вдосконалення наявних і формування нових рухових навичок, підвищення функціональних можливостей організму, покращення фігури, зміцнення здоров'я. Цей тип мотивації має велику суспільну значущість, оскільки спонукає курсанта до розв'язання усіх завдань фізичної підготовки військовослужбовців.

Мотивація винагороди (В) за успішну діяльність з фізичного вдосконалення свідчить, що для курсантів важливим є не конкретні специфічні результати діяльності з фізичного вдосконалення, що виражаються у покращенні фізичного стану, а проміжний, який матеріалізується в тому або іншому виді винагороди (підвищення стипендії, отримання тих чи інших пільг і благ, підвищення авторитету в колективі тощо). Винагорода (оцінка) стає для військовослужбовців з цим типом мотивації самоціллю, „опредмеченою потребою”, цінністю, сенсоутворюючим мотивом, а потреба у фізичному вдосконаленні – тільки засобом, інструментом, який сприяє отриманню винагороди. Цей тип мотивації лежить поза діяльністю з фізичного вдосконалення, є вкрай нестійким і значною мірою залежить від ситуації.

Негативна мотивація (Н) або мотивація запобігання покарань свідчить, що фізична активність курсанта базується на прагненні запобігти покарань (неприємностей) за ухилення від занять фізичною підготовкою або незадовільний рівень фізичної підготовленості. Цей тип мотивації занять фізичними вправами лежить поза діяльністю з фізичного вдосконалення. У курсантів з домінуванням негативної мотивації немає мети занять фізичними вправами. Її заміщує страх перед неприємностями. За таких умов курсант усвідомлює необхідність виконання вимог командування щодо занять фізичною підготовкою, які сприймаються ним як тиск ззовні, що забезпечує тільки епізодичну, ситуаційну активність з фізичного вдосконалення.

Підставляючи у формулу відповідний індекс (від 0 до 5, який позначає ступінь вираженості у курсантів цього типу мотивації: 5 відповідає дуже важливому значенню спонукання для курсанта, 4 – важливому, 3 – маловажливому, 0 – не має ніякого значення), отримуємо ієрархічну структуру (рівень) мотивації особистості до будь-якої діяльності.

Високий ($PP_5P_4B_3H_3$) – характеризується чітко вираженою потребою в самовдосконаленні, установкою на всебічний фізичний розвиток. Мотивація на цьому рівні не потребує від курсанта додаткових вольових зусиль, йому „приємний” сам процес занять різноманітними фізичними вправами.

Середній ($PP_3P_5B_4H_3$) – виражає актуальний зміст, прагнення до фізичного вдосконалення, але сам процес проходить не систематично, тому що „джерело” активності знаходиться поза особистості курсанта – в оточуючих умовах, стимулах.

Низький ($PP_0P_3B_4H_5$) – проявляється негативне ставлення до занять фізичною підготовкою, до її місця і ролі для професійного становлення. Спонуками до занять фізичними вправами є в основному жорсткі вимоги командирів і спеціалістів з фізичної підготовки та регулярний контроль за їх дотриманням з їхнього боку.

При проведенні формувального експерименту для дослідження мотивації курсантів експериментальної і контрольної груп до навчальної діяльності застосовувалась методика А.О. Реана і В.О. Якуніна „Вивчення мотивів навчальної діяльності” [73], а для дослідження мотивації курсантів до занять спортом – методика В.І. Тропнікова „Вивчення мотивів занять спортом” [73].

Педагогічні методи

Для вирішення завдань дисертаційного дослідження нами було застосовано педагогічні методи, а саме: педагогічне спостереження (тестування) та педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний).

Тестування курсантів здійснювалося на всіх етапах дослідження. Якість результатів дослідження була забезпечена точністю вимірювання показників виконання курсантами фізичних тестових завдань та контрольних вправ, показників реакції організму курсантів на фізичні навантаження, чіткістю виконання організаційно-методичних вимог керівних документів під час оцінки їх фізичної підготовленості.

Виконання вправ відбувалося на навчально-спортивній базі НАСВ під час проведення первинної військової підготовки та протягом навчання у ВВНЗ. Тестування фізичної підготовленості здійснювалось за трьома показниками, визначеними Настановою з фізичної підготовки у Збройних Силах України [223], які характеризують розвиток основних фізичних якостей: бистрота, сила і витривалість. Бистрота оцінювалась за результатами подолання вступниками дистанції 100 м, сили – за результатами підтягування на перекладині, витривалість – за результатами бігу на 3000 м. Усі кандидати пройшли медичне обстеження і не мали відхилень у стані здоров'я, а отже, і протипоказань до здачі нормативів.

Наприкінці курсу додатково курсанти були перевірені з вправи, яка характеризує військово-прикладні рухові навички – загальноконтрольна вправа на смузі перешкод.

Для зіставлення середніх показників розвитку у курсантів фізичних якостей і визначання динаміки показника інтегрованої (загальної) фізичної підготовленості курсантів за трьома показниками ми скористались методикою комплексного контролю підготовленості спортсменів (ККПС) В.М. Рябцева і Д.С. Токера [204], яка містила наступні формули:

$$t = X/\bar{X}_i, \text{ – для кількісних показників (підтягування на перекладині),}$$

$$t = \bar{X}_i/X \text{ – для показників, що мають часовий вимір,}$$

де t – нормовані значення середніх показників розвитку фізичних якостей у абітурієнтів різних років вступу;

X – показники розвитку фізичної якості абітурієнтів різних років вступу;

\bar{X}_i – середні арифметичні значення показників фізичних якостей абітурієнтів усіх років вступу.

Тестування рівня загальної фізичної підготовленості та військово-прикладних навичок проводилось за чотирма вправами згідно з Тимчасовою настановою з фізичної підготовки у Збройних Силах України (п. 7.2.11 ТНФП-2014) [223].

Тестування рівня загальної фізичної підготовленості курсантів

Біг на 100 м. Вправа виконувалася на біговій доріжці стадіону з асфальтованим покриттям з високого старту. Кожному абітурієнту для виконання вправи надавалась одна спроба. Результат фіксувався електронним секундоміром „CASIO” з точністю до 0,1 с.

Підтягування на перекладині. Вправа виконувалася на стандартній гімнастичній перекладині. Вихідне положення – вис хватом зверху на прямих руках, голова прямо, ноги разом. Порядок виконання: згинаючи руки, підтягнутись одним рухом до положення, при якому підборіддя опинялось вище перекладини, не розхитуючись повернутись у вихідне положення (руки у ліктях мають бути повністю випрямлені). Заборонялось відводити ноги назад у вихідному положенні, підтягуватись за допомогою махових і ривкових рухів тулубом та ногами, значне згинання ніг у колінах. Рахунок оголошується після фіксації нерухомого вихідного положення. Виконання вправи продовжується після оголошення рахунку. Військовослужбовцям для виконання вправи надавалась одна спроба. Результатом вважалась кількість повторень підтягування, що були виконані відповідно до вимог.

Біг на 3 км. Вправа виконувалася на біговій доріжці стадіону з твердим покриттям. Для виконання вправи військовослужбовцям надавалась одна спроба. Результат фіксувався електронним секундоміром „CASIO” HS-80TW-1E з точністю до 1 с.

Тестування рівня військово-прикладних навичок курсантів

Загальна контрольна вправа на смузі перешкод. Вправа виконувалась на стандартній смузі перешкод у військовій формі одягу без зброї. Дистанція бігу – 400 м. Виконання вправи відбувається з вихідного положення – стоячи в траншеї. Вправа виконується попарно. За командою учасники мають кинути гранату масою 600 г із траншеї на 20 м, по цегляній стінці. Зараховується пряме влучення у стінку, в проломи стінки або по площі перед нею розміром 2,6 м x 1 м. У разі невлучання в ціль з першого разу учасник повинен продовжувати метання до ураження цілі (всього надається не більше трьох спроб). За невлучання гранати до

результату, показаного учасником на фініші, додається п'ять штрафних секунд. Після метання гранат учасник має вистрибнути з траншеї і пробігти 100 м по доріжці в напрямку до лінії початку смуги, почати послідовно долати перешкоди: перестрибнути рів шириною 2,5 м; пробігти вузькими проходами перешкоди „лабіринт”; подолати паркан висотою 2 метри; залізти по вертикальній драбині на зруйнований міст; пробігти по його балках, перестрибнувши через розрив у балках, і зіскочити на землю з кінця останнього відрізка балки; подолати три щаблі перешкоди „зруйнована драбина” з обов'язковим торканням двома ногами землі між щаблями, пробігти під четвертим щаблем; пролізти через пролом у перешкоді „цегляна стінка”; зістрибнути в траншею; пройти по ходу сполучення між траншеєю і колодязем; вискочити із колодязя; подолати цегляну стінку висотою 1,1 м; по похилій драбині вибігти на четвертий щабель зруйнованої драбини і збігти по її щаблях, наступаючи на кожен із них; залізти по вертикальній драбині на зруйнований міст, пробігти по його балці, перестрибнувши через розриви в ній і збігти по нахиленій дошці; перестрибнути рів шириною 2 м, пробігти 20 м до прапорця на початку смуги перешкод, оббігти його і пробігти 100 м по доріжці в зворотному напрямку.

Експеримент

Мета експерименту полягала в перевірці ефективності розробленої нами програми з формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення.

У педагогічному експерименті брали участь курсанти двох підрозділів гуманітарного інституту Національної академії сухопутних військ споріднених військових спеціальностей, успішність військово-професійної діяльності яких не детермінована рівнем розвитку фізичних якостей і рухових навичок прямим зв'язком. Курсанти одного підрозділу склали експериментальну групу (n=80), другого – контрольну групу (n=81). Добір учасників експерименту був здійснений способом рівноцінних пар.

Середній вік курсантів ЕГ складав 20,2 років, КГ – 20,6. Відповідно до положень ТНФП-2014 щодо розподілу військовослужбовців для занять

фізичною підготовкою всі курсанти відносились до першої вікової групи, а отже, на всіх них розповсюджувались єдині вимоги щодо участі в заходах всіх форм ФП і нормативи оцінки фізичної підготовленості. Вихідний рівень спортивної та фізичної підготовленості (інтегральні показники ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення, які складають сутність її поведінкового компоненту) були достовірно однаковими, що дозволяє говорити про чистоту експерименту.

Повсякденне життя курсантів регламентувалось розпорядком дня відповідно до вимог Статуту внутрішньої служби Збройних сил України та інших керівних документів. Ідентичність умов проведення експерименту в групах забезпечувалась, насамперед, підпорядкуванням курсантів і експериментальної, і контрольної груп єдиному командуванню. Внаслідок цього з усіх питань забезпечувалась спільність організації військової діяльності, служби і побуту.

СМР з обома групами проводилась відповідно до п. 3.3.4. ТНФП-2014 у години, передбачені розпорядком дня ВВНЗ: два рази на тиждень по одній годині в навчальні дні і три години у вихідні та святкові дні. На першому етапі експерименту заняття в навчальні дні і в експериментальній, і в контрольній групі проводились у складі груп під керівництвом відповідних командирів. У вихідні та святкові дні за відсутністю спортивних заходів у масштабі навчального курсу чи факультету курсантам надавалась можливість займатись обраним видом спорту чи фізичними вправами самостійно.

Навчально-тренувальні заняття з курсантами КГ упродовж всього терміну проведення експерименту проводились за типовими місячними варіантами, що розроблялись кафедрою фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту для всіх підрозділів Академії. Їх зміст переважно складали силові вправи на перекладині та брусах, спеціально-бігові вправи, тренування контрольної вправи на смузі перешкод, рівномірний біг та прискорене пересування на різні дистанції (Додатки Е, Ж). Прив'язка занять до тематики програми з фізичного виховання та спеціальної фізичної підготовки була відсутня.

Зміст навчально-тренувальних занять із СМР з курсантами ЕГ на першому етапі експерименту (1-2 курси) мали прямий зв'язок зі змістом навчальних занять з фізичного виховання та спеціальної фізичної підготовки. В залежності від проходження програми з фізичного виховання та спеціальної фізичної підготовки до змісту занять переважно включались фізичні вправи, які є необхідними для курсантів будь-якої військової спеціальності з наступних розділів: „Гімнастика та атлетична гімнастика” (вправи з обтяженням масою власного тіла і предметів, вправи на гімнастичних снарядах), „Прискорене пересування та легка атлетика” (біг на короткі, середні та довгі дистанції, марш-кідки на 5 та 10 км), „Лижна підготовка” (способи пересування, спуски та підйоми на лижах, марші на лижах), „Подолання перешкод та метання гранат” (метання гранат на точність і дальність, додання природних і штучних перешкод, додання перешкод у поєднанні з іншими вправами, прийомами та діями), „Рукопашний бій” (прийоми нападу зі зброєю і без зброї та захисту від них), „Спортивні та рухливі ігри” (спортивні ігри за спрощеними правилами). Заняття проводились командиром підрозділу з консультаційною допомогою викладача, закріпленого за цим підрозділом. Усі заняття мали чітко виражений тренувальний характер.

Заняття зі спортивних ігор проводились за методикою тренувань з відповідного виду ігор. При засвоєнні курсантами вправ, що складають зміст багатоборства ВСК, заняття проводились за методикою тренувань з цього виду спорту (комплексно). Окремі навчально-тренувальні заняття проводились за методикою кросфіту.

Технологія проведення занять із СМР крім розвитку у курсантів відповідних фізичних якостей і військово-прикладних навичок передбачала надання курсантам знань щодо користі занять фізичними вправами, що виконувались, і видів спорту для курсанта особисто, для нього як для офіцера (суспільна значущість) та їх зв'язку з майбутньою військово-професійною діяльністю курсанта.

Знайомство зі спортивним орієнтуванням, яке було визначено як вид, що є особливо важливим для курсантів і офіцерів Сухопутних військ, оскільки він сприяє розвитку професійно необхідної якості – витривалості і вчить орієнтуванню на місцевості в умовах, які швидко змінюються, відбувалось на

заняттях з військової топографії та тактики за участю інструктора-методиста кафедри (спеціаліста зі спортивного орієнтування).

На другому етапі експерименту (3-4 курси) курсанти ЕГ отримали право вільного вибору виду спорту чи фізичних вправ для подальшого фізичного вдосконалення, а також свободу вибору форми занять – у секції чи самостійно при обов'язковості самих занять. Заняття проводились на об'єктах навчально-тренувальної бази літніх видів спорту МО України.

Після доведення курсантам умов проведення тренувань (наявність навчально-тренувальної бази та тренерів, обмеженість тривалості навчально-тренувального заняття) і перспектив участі в змаганнях шляхом опитування курсантів було визначено дванадцять видів спорту (фізичних вправ) для спортивного самовдосконалення курсантів ЕГ (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Види спорту (фізичні вправи)
для спортивного самовдосконалення курсантів ЕГ**

№ з/п	Види спорту (фізичних вправ)	Кількість бажаючих
1	Спортивне орієнтування	6
2	Армспорт	2
3	Пауерліфтинг	3
4	Кросфіт	6
5	Бокс	4
	Легка атлетика:	
6	- спринт (біг на 100 – 400 м)	5
7	- біг на середні та довгі дистанції (біг на 1–5 км)	12
8	Подолання перешкод	12
9	Єдиноборства (боротьба вільна, рукопашний бій)	10
10	Гирьовий спорт	4
11	Багатоборство ВСК	10
12	Мініфутбол (футзал)	6

Методи математичної статистики

Методи математичної статистики застосовувалися з метою доказу закономірностей, виявлених у процесі дослідження. Використовувався одномірний і багатомірний статистичний аналіз.

Статистичне спостереження стало першою стадією, що характеризувалася широким спектром одиниць спостереження, які фіксувалися в ході угруповання, графічного подання даних, перевірки й аналізу результатів сукупності, що тестується на однорідність [80, 135, 137].

Одномірний статистичний аналіз містив у собі обчислення наступних характеристик [137, 184]:

- середнє арифметичне \bar{X} ;
- середнє квадратичне відхилення σ ;
- стандартна помилка середнього значення m ;
- вірогідність розходжень одномірних середніх і середніх квадратичних значень за критеріями Ст'юдента t

$$t = \frac{|\bar{x}_1 - \bar{x}_2|}{\sqrt{|m_1^2 + m_2^2|}}; \quad (2.1)$$

- значення D і $m_{d\%}$ – для встановлення розходжень між показниками, що обчислювалися у відсотках. Для підрахунку вірогідності ми використали формулу

$$D = p_1 - p_2, \quad (2.2)$$

де D – різниця показників на різних етапах у відсотках; p_1 та p_2 – результати респондентів на етапах у відсотках.

Середню похибку різниці відсоткових чисел визначали за формулою

$$m_{d\%} = \sqrt{\frac{p_1 q_1}{n_1} + \frac{p_2 q_2}{n_2}}, \quad (2.3)$$

де $m_{d\%}$ – середня помилка показників у відсотках; q_1 і q_2 – різниця результатів респондентів на етапах відносно 100% (100% – p_1 та 100% – p_2); n_1 та n_2 – кількість респондентів у вибірці.

Застосування вищевикладених методів досліджень дозволило організувати дослідження та провести перевірки ефективності авторської програми.

2.2. Організація дослідження

Дисертаційне дослідження відбувалось у декілька рівноцінних етапів з вирішенням завдань послідовним та паралельним методом в період з 2010 по 2020 рр.

I етап (січень 2010 р. – серпень 2012 р.) був визначальним для пошуку та вивчення наукових праць у галузі дослідження, а саме: зміст і способи організації спортивно-масової роботи у військових навчальних закладах Збройних сил України та інших країн; сутність і значення формування мотиваційно-ціннісної складової особистості у фізичному вихованні, шляхи формування ціннісного ставлення у військовослужбовців з врахуванням особливостей майбутньої професійно-бойової діяльності.

Після закінчення першого етапу дисертаційного дослідження ми визначили шляхи пошуку перспективних методів та способів удосконалення якості організації спортивно-масової роботи у вищих військових навчальних закладах, сучасних педагогічних технологій, які б дозволили підвищити ціннісне ставлення курсантів до самостійних занять фізичними вправами, видами спорту. За результатами першого етапу дослідження нами було обґрунтовано тему, мету, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано завдання дисертаційної роботи.

Другий етап (вересень 2012 р. – квітень 2015 р.) полягав у проведенні констатувального експерименту, спрямованого на дослідження: структури та змісту організації спортивно-масової роботи у різних ВВНЗ (Національній академії сухопутних військ (НАСВ), Житомирському військовому інституті імені С.П. Корольова (ЖВІ) і Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка (ВІКНУ)); динаміки рівня фізичної підготовленості курсантів у ВВНЗ різних років набору (n=4315); показників спортивної підготовленості абітурієнтів за зазначений період (n=5084);

ієрархічної структури мотивів курсантів вищих військових навчальних закладів Збройних сил України до занять фізичною підготовкою 2010 року навчання (n=348) і 2019 року навчання (n=364) та на її основі визначення психолого-педагогічних шляхів посилення їхньої мотивації до самовдосконалення; експертної оцінки значущості компонентів і показників ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення на початку їх навчання НПП кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту НАСВ (n=12).

Анкетування проводилося фахівцями психологічного відділу НАСВ під нашим контролем за заздалегідь підготовленими бланками.

Тестування проводилось відповідно до вимог Тимчасової настанови з фізичної підготовки у Збройних Силах України (ТНФП-2014) за контрольними вправами, що характеризують різні фізичні якості військовослужбовців, а саме: біг на 100 м, підтягування на перекладині, біг на 3000 метрів.

На третьому етапі (травень 2015 р. – липень 2015 р.) ми провели дослідження щодо визначення змісту та структури програми формування у курсантів вищих військових навчальних закладів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи. Для впровадження авторської програми та перевірки її ефективності відносно чинної програми нами було сформовано дві групи – контрольну групу (n=81) та експериментальну групу (n=80) методом рівноцінних пар з курсантів, які тільки вступили до НАСВ.

Після закінчення третього етапу дослідження ми сформулювали наукову новизну дисертаційного дослідження та спрогнозували практичну значущість роботи.

На четвертому етапі (серпень 2015 р. – червень 2019 р.) ми провели перевірку ефективності авторської програми формування у курсантів вищих військових навчальних закладів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи. З цією метою був проведений формувальний педагогічний експеримент.

Дослідження проводилось на базі Національної академії сухопутних військ у два етапи: I етап (1-2-й курс навчання) – жорстко регламентований; II етап (3-4 курси навчання) – частково регламентований. Модельна програма формування ціннісного ставлення на етапах наведена у табл. 4.1.

Проведено статистичну обробку показників за обов'язковими контрольними вправами згідно з ТНФП-2014 [223]: біг на 100 метрів, підтягування на перекладині, біг на 3000 метрів та контрольними вправами на смузі перешкод. Визначено динаміку спортивної підготовленості курсантів в КГ та ЕГ за час експерименту.

Крім того, було визначено стан сформованості в курсантів позитивного ціннісного ставлення до самостійного фізичного вдосконалення за допомогою методик, за якими вивчають ціннісне ставлення курсантів до навчальної діяльності та занять спортом.

П'ятий етап (липень 2019 р. – вересень 2020 р.) був спрямований на обробку результатів курсантів за час формувального експерименту та розрахунку вірогідності результатів курсантів ЕГ та КГ на кожному з етапів навчання у ВВНЗ, а також відносно початкових даних.

Авторську програму формування у курсантів вищих військових навчальних закладів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи було впроваджено у два ВВНЗ та Навчальний центр. За результатами впровадження підтверджено її ефективність у системі спортивно-масової роботи, що засвідчено відповідними актами (Додаток Б.1 – Б.3).

РОЗДІЛ 3

СПОРТИВНО-МАСОВА РОБОТА У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ У КУРСАНТІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ФІЗИЧНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

У цьому розділі викладено результати власних досліджень, спрямованих на вивчення сформованості позитивного ставлення до власного фізичного вдосконалення осіб, що вступають до ВВНЗ, динаміку мотивації курсантів до занять фізичною підготовкою і спортом упродовж навчання; педагогічний потенціал існуючої у ВВНЗ ЗС України спортивно-масової роботи щодо формування у курсантів ціннісного ставлення до власного фізичного вдосконалення як передумови забезпечення їхньої фізичної активності протягом усієї професійної кар'єри та перспективи його підвищення.

3.1. Дослідження спортивної та фізичної підготовленості осіб, що вступають до вищих військових навчальних закладів

Будь-яка дія неодмінно супроводжується ціннісним ставленням, воно взагалі не може виникнути і проявитись у відриві від дії [70, 135, 140 та ін.]. Ціннісне ставлення до будь-якої діяльності формується в процесі цієї діяльності. А людина, яка систематично свідомо займається спортом, залучається до цінностей фізичної культури, а тому повинна мати певне ставлення до фізичного вдосконалення.

Оскільки попередній досвід занять спортом (спортивна підготовленість) є передумовою формування в індивіда ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення, нами було проаналізовано досвід занять спортом курсантів на початку їх навчання у ВВНЗ та динаміку спортивної підготовленості за період з 1995 року по 2019 рік.

Аналіз спортивної підготовленості осіб, що вступали до ВВНЗ, проводився одразу після проведення вступних випробувань під час проведення первинної

військової підготовки шляхом аналізу книжок спортсменів, протоколів змагань, інших документів, що дозволяли підтвердити заявлені вступниками відомості щодо власної спортивної підготовленості. Аналізу підлягав відсоток осіб, що не мали спортивних розрядів, тих, що мали спортивні розряди до другого дорослого включно, і спортсменів I розряду, КМС і звання МСУ. Вибір таких показників обумовлено тим, що саме ці показники характеризують досвід занять спортом курсантів, що вступали до ВВНЗ. А також те, що зовсім недавно спортсмени з рівнем підготовки до II розряду склали основу масового спорту, а з рівнем підготовки I розряду і вище склали основу збірних команд ВВНЗ. Результати дослідження відображені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

**Динаміка спортивної підготовленості осіб,
що вступають до ВВНЗ, різних років вступу, %**

Рік дослідження	Кількість досліджуваних	Спортивна кваліфікація			
		Без розряду	Кількість спортсменів-розрядників	Спортивні розряди і звання	
				Юнацькі, III і II розряди	I розряд, КМС і МС
1995	n=379	82,5	17,5	13,1	4,4
1997	n=366	85,3	14,7	10,3	4,4
2000	n=322	86,4	13,6	8,5	5,1
2005	n=337	87,1	12,9	9,1	3,8
2012	n=436	87,6	12,4	8,3	4,1
2014	n=592	88,7	12,2	7,5	3,8
2015	n=492	87,0	13,0	8,8	4,2
2016	n=462	89,0	11,0	5,0	6,0
2017	n=446	88,6	11,4	6,2	5,2
2018	n=396	88,8	11,2	6,2	5,0
2019	n=466	89,2	10,8	5,9	4,9

З таблиці видно, що упродовж всього періоду дослідження відбувалось зниження кількості вступників, що мали спортивні розряди. У 1995 році спортсменів-розрядників було 17,5%, у 2019 році – 10,8%. Загальне зниження склало 6,7% від загальної чисельності вступників, а щорічний темп зниження складав 0,3%.

Важливо зазначити, що зниження спортивної підготовленості осіб, які вступали до ВВНЗ, відбулось головним чином за рахунок масових спортивних розрядів (на 7,2%). Кількість вступників з I спортивним розрядом, КМС і званням МСУ упродовж всього періоду дослідження коливалась в межах від 3,8% у 2005 і 2014 роках до 6,0% у 2016 році. І враховуючи їх незначну частку у порівнянні із загальною кількістю вступників в усі роки дослідження, цей факт не є показовим і визначальним з точки зору завдань нашого дослідження.

Фізична підготовленість є важливим результатом фізичного виховання особистості, її матеріалізованим результатом, інтегральним показником, що об'єктивно відображає загальне ставлення особистості до цінностей фізичної культури [54, 91 та ін.].

Нами було проаналізовано показники, які ми отримали при оцінюванні фізичної підготовленості осіб, що вступали до ВВНЗ у 1997, 2000, 2005, 2012, 2014–2019 роках. У різні роки проведення дослідження брала участь різна кількість осіб у зв'язку з неоднаковою кількістю вступників (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Показники фізичної підготовленості абітурієнтів різних років вступу до ВВНЗ

Рік вступу	n	Контрольні вправи						К-сть осіб, які не виконали нормативи фізичної придатності (%)
		Біг 100 м, с		Підтягування на перекладині (разів)		Біг 3000 м, с		
		\bar{X}	$\pm m$	\bar{X}	$\pm m$	\bar{X}	$\pm m$	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1997	n=366	13,52	0,03	12,42	0,19	754,6	8,65	22,3
2000	n=322	13,55	0,03	11,74	0,18	774,4	8,99	28,1
2005	n=337	13,70	0,03	10,71	0,19	801,2	9,24	34,2
2012	n=436	13,74	0,05	10,04	0,20	816,2	9,87	38,4
2014	n=592	14,48	0,05	9,22	0,21	846,7	9,78	49,2
2015	n=492	14,38	0,05	9,81	0,20	843,8	10,00	46,9
2016	n=462	14,26	0,04	9,62	0,20	853,4	9,67	44,8
2017	n=446	14,40	0,05	9,41	0,20	845,6	9,47	44,6
2018	n=396	14,46	0,05	9,72	0,20	832,8	10,00	45,2
2019	n=466	14,58	0,05	9,78	0,20	845,6	10,30	48,5

З табл. 3.2 видно, що впродовж усього терміну дослідження всі без винятку показники фізичної підготовленості осіб, що вступають до ВВНЗ, мали тенденцію до зниження ($p \leq 0,05$).

Так за весь період (з 1997 по 2019 рік) швидкісні показники вступників до ВВНЗ достовірно знизились в середньому на 1,06 с ($t=19,35$; $p < 0,001$). При цьому за період з 1997 по 2012 рік (15 років) швидкісні якості абітурієнтів знизились лише на 0,22 с ($t=3,79$; $p < 0,001$). Оцінювання цього показника в наступні роки (з 2012 по 2019 рік, 7 років) дослідження виявило збільшення темпу регресивних змін швидкісних можливостей вступників. Адже рівень їх підготовленості у виконанні нормативу з бігу на 100 м знизився на 0,84 с ($t=12,45$; $p < 0,001$). Водночас найбільше зниження підготовленості було у період з 2012 по 2014 рік і склало 0,76 с ($t=10,76$; $p < 0,001$). З 2014 року зниження швидкісного показника вступників стабілізувалось. За період з 2014 по 2019 рік показники достовірно не покращилися, різниця склала 0,1 с ($t=1,81$; $p > 0,05$).

Динаміка змін у вступників до ВВНЗ показників розвитку сили суттєво відрізняється від динаміки їх швидкісних якостей.

За весь період дослідження (1997 – 2019 роки) силові якості вступників у ВВНЗ погіршилися в середньому на 2,64 раза ($t=9,59$; $p < 0,001$). За період з 1997 по 2012 рік (15 років) показники у підтягуванні знизились в середньому на 2,38 раза ($t=8,65$; $p < 0,001$). З 2012 по 2019 рік погіршення показника у виконанні абітурієнтами підтягування на перекладині склало 0,26 раза ($t=0,92$; $p > 0,05$). Але необхідно зауважити, що зниження силового показника, як і у випадку з показником швидкості, відбувалось головним чином у період з 2012 по 2014 рік і склало 0,82 раза ($t=2,84$; $p < 0,01$). В наступні роки проведення оцінювання показника спостерігались його хвилеподібні зміни в межах статистичної похибки.

У збройних силах усіх розвинених країн світу основною фізичною якістю вважається витривалість, оскільки вона відображає функціональні можливості організму воїна і значною мірою визначає ефективність виконання ним обов'язків за професійним призначенням у бойових умовах. І ця важлива для

військовослужбовців фізична якість у вступників до ВВНЗ також зазнала значних регресивних змін.

За весь період нашого дослідження здатність абітурієнтів у виконанні нормативу у бігу на 3000 м знизилась на 91 с (або 1 хв 31 с) ($t=6,81$; $p<0,001$). За період з 1997 по 2012 рік (15 років) показники витривалості знизились на 61,6 с (або на 1 хв 1,06 с) ($t=13,12$; $p<0,001$). У подальшому показник витривалості продовжував погіршуватися, темп цих змін був нерівномірним. Так лише за наступні два роки (з 2012 по 2014 рік) цей показник знизився на 30,5 с ($t=2,16$; $p<0,05$), що свідчить про різке зниження у вступників цієї фізичної якості. З 2014 по 2019 рік показники витривалості змінювались хвилеподібно в межах статистичної похибки і достовірного зниження не спостерігалось ($t=0,028$; $p>0,5$).

Тут необхідно зауважити, що зниження показників, які характеризують рівень розвитку в абітурієнтів основних фізичних якостей, призвело до збільшення кількості осіб, які не здатні виконати нормативи фізичної підготовки, мінімально допустимі для вступу до ВВНЗ (табл. 3.2). З таблиці видно, що їх кількість збільшилась з 22,3% у 1997 році до 48,5% – у 2019 році при максимальній кількості 49,2% у 2014. Тобто кількість осіб, фізична підготовленість яких не відповідає встановленим вимогам чинної на даний час ТНФП-2014 до осіб, що вступають до ВВНЗ, за весь період, упродовж якого здійснювалось дослідження, збільшилась більше ніж у 2 рази. І це попри те, що нормативи визначення фізичної підготовленості цієї категорії громадян України змінювались в сторону зниження зі всіх трьох вправ [136, 137, 223].

Для зіставлення середніх показників розвитку у курсантів фізичних якостей і визначення динаміки показника інтегрованої (загальної) фізичної підготовленості курсантів за трьома показниками ми скористались методикою комплексного контролю підготовленості спортсменів (ККПС) В.М. Рябцева і Д.С. Токера [204].

Результати середніх показників розвитку фізичних якостей та загальної фізичної підготовленості, переведені в нормований масштаб, наведені у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

**Нормовані значення середніх показників розвитку
фізичних якостей та загальної фізичної підготовленості курсантів
різних років вступу на початку їх навчання у ВВНЗ**

Рік вступу	Середні показники розвитку фізичних якостей			Індекс загальної фізичної підготовленості ($t_{\text{заг}}$)
	Біг 100 м (t_1)	Підтягування на перекладині (t_2)	Біг 3000 м (t_3)	
1997	1,04	1,21	1,09	1,11 у.о.
2000	1,04	1,14	1,06	1,08 у.о.
2005	1,03	1,04	1,03	1,03 у.о.
2012	1,03	0,97	1,01	1,00 у.о.
2014	0,97	0,89	0,97	0,94 у.о.
2015	0,98	0,95	0,97	0,96 у.о.
2016	0,99	0,93	0,96	0,96 у.о.
2017	0,98	0,91	0,97	0,95 у.о.
2018	0,98	0,94	0,99	0,97 у.о.
2019	0,96	0,95	0,97	0,96 у.о.
$I_{\text{заг}}$	1,00	1,00	1,00	1,00 у.о.

Нормовані значення мають реальний сенс і відображають як динаміку показників окремих фізичних якостей (швидкість, сила, витривалість), так і рівень загальної фізичної підготовленості абітурієнтів ($t_{\text{заг}}$) (за сумою трьох тестів) певного року вступу відносно до середнього („ідеального”) показника ($I_{\text{заг}}$) за всі роки проведення дослідження.

З табл. 3.3 видно, що найвищий рівень фізичної підготовленості мали абітурієнти 1997 року ($t_{\text{заг}}=1,11$ у.о.). І впродовж всього терміну дослідження він мав тенденцію до зниження. За період з 1997 по 2019 рік його зниження склало 0,15 у.о. (або 13,5%) ($p \leq 0,05$). А максимальний темп погіршення фізичної підготовленості, наявними у нас даними, припав на період між 2005 і 2015 роками – з 1,03 у.о. до 0,96 у.о. (або на 6,8%).

Різке зниження показників фізичної підготовленості абітурієнтів з 1,00 у.о. у 2012 до мінімального рівня 0,94 у.о. у 2014 році, на наше переконання, було обумовлено тим, що в цей рік понад 50% вступників склали військовослужбовці – учасники бойових дій в зоні проведення операції Об'єднаних сил (Антитерористичної операції) на Сході України. Це кардинально відрізняло цей рік від усіх інших, в які здійснювалось дослідження. Більшість учасників бойових дій у зв'язку з особливостями проходження служби були позбавлені можливості систематичних занять фізичною підготовкою, що не могло не відобразитись на рівні їхньої фізичної підготовленості. Вже наступного 2015 року, коли кількість вступників з числа військовослужбовців знизилась до звичайних 17% (табл. 3.4), відбулось деяке підвищення рівня фізичної підготовленості до 0,96 у.о. І в подальшому до закінчення проведення дослідження знаходилось приблизно на однаковому рівні, змінюючись у незначних межах ($t_{\text{зар}} = 0,95-0,97$ у.о.).

Вище було зазначено, що впродовж всього терміну дослідження негативних змін зазнали усі без винятку показники фізичної підготовленості осіб, що вступають до ВВНЗ ($p \leq 0,05$). Але величина і темп цих змін були неоднаковими для різних показників.

Найбільших змін зазнали показники осіб, що вступали до ВВНЗ, у підтягуванні на перекладині. Різниця між найкращим і найгіршим середнім показником склала 0,26 у.о. (або 21,3% за кількісними показниками) ($p < 0,001$).

Погіршення швидкісних показників за весь період проведення дослідження склало 0,08 у.о. (або на 7,8%) ($p < 0,001$). Показники витривалості за той самий період знизились на 0,15 у.о. (або на 12%) ($p < 0,001$).

Для визначення відповідності показників фізичної підготовленості середнього вступника різних років вступу вимогам чинної на даний час Тимчасової настанови з фізичної підготовки в Збройних Силах України (ТНФП-2014) і порівняння їх між собою ми оцінили середні показники розвитку основних фізичних якостей за таблицею нарахування балів за

виконання вправ з фізичної підготовки ТНФП-2014 [223, С. 132–135] і склали їх. Результати оцінювання відображені на рис. 3.1.

З діаграми видно, що загальна фізична підготовленість середнього вступника до ВВНЗ 1997 і 2000 років відповідала оцінці „відмінно”, абітурієнта 2005 року вступу – оцінці „добре”. Підготовленість вступника до ВВНЗ 2012 року заходила на нижній межі оцінки „добре”. А починаючи з 2014 року, фізична підготовленість знаходиться на нижній межі оцінки „задовільно”.

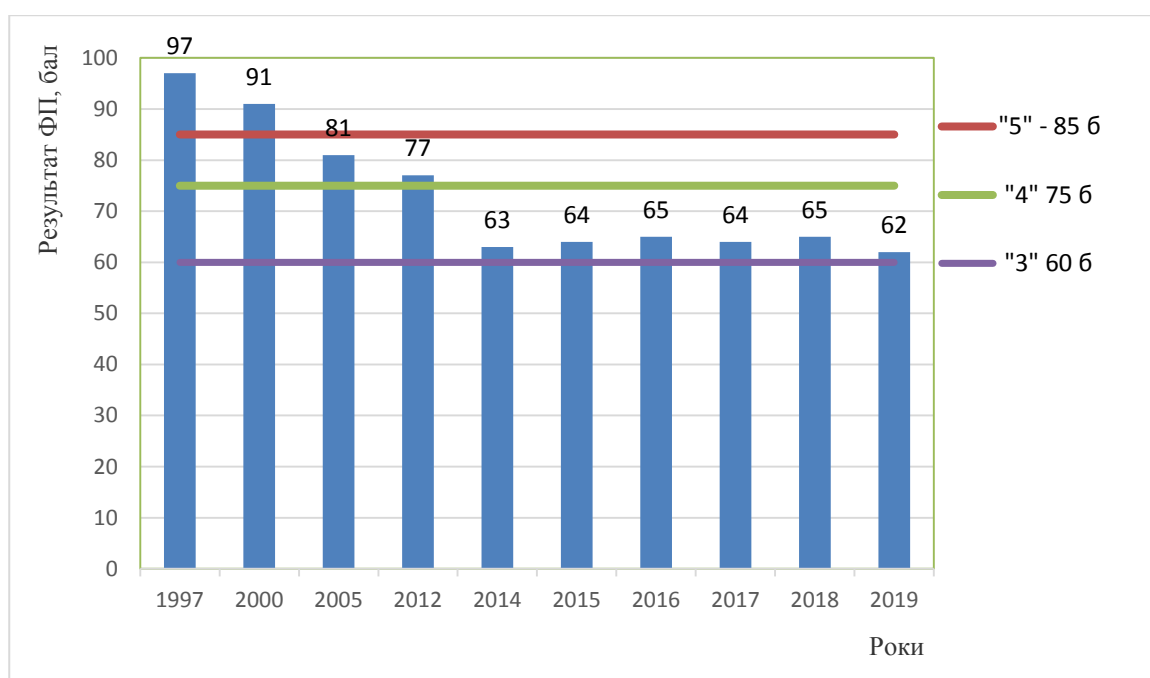

Рис. 3.1. Динаміка середніх показників фізичної підготовленості вступників до ВВНЗ різних років вступу за оцінюванням відповідно до Тимчасової настанови з фізичної підготовки (ТНФП-2014)

При цьому, як вже було встановлено вище, кількість осіб, які були не здатні виконати нормативи фізичної придатності до військової служби, за період, впродовж якого здійснювалось дослідження, збільшилась більше ніж у 2 рази (табл. 3.3).

Слід зазначити, що в період з 1997 року по 2012 рік більшість із тих, хто при вступі до ВВНЗ не склав іспитів з фізичної підготовки, при позитивній задачі нормативів з усіх трьох вправ не набирали необхідної суми балів. Але з 2014 року збільшилась кількість осіб, які стали не здатні здолати мінімальні

нормативи принаймні з однієї вправи. Абсолютну більшість таких абітурієнтів складають особи, які не змогли виконати норматив з бігу 3000 метрів.

Отже, до ВВНЗ з кожним роком вступає все менше осіб з попереднім спортивним досвідом і дедалі більше з низьким рівнем фізичної підготовленості.

На нашу думку, для всебічного аналізу змін якісного стану абітурієнтів важливими є показники певних соціально-демографічних характеристик цього контингенту.

Багаторічні спостереження свідчать, що вступники до ВВНЗ поділяються на три категорії: школярі, ліцеїсти і військовослужбовці. Відсоток зазначених категорій осіб у загальній масі абітурієнтів у різні роки досліджуваного періоду відображений у табл. 3.4.

Таблиця 3.4

**Відсоток школярів, ліцеїстів і військовослужбовців
серед курсантів ВВНЗ у різні роки досліджень, %**

Категорія	Роки дослідження і кількість вступників (%)									
	1997	2000	2005	2012	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Школярі	83,1	71,1	67,5	70,2	29,0	68,2	68,9	63,6	59,2	58,5
Ліцеїсти	-	12,2	15,3	13,6	14,6	14,4	13,8	18,2	24,3	24,7
Військово-службовці строкової та контрактної служби	16,9	16,7	17,2	16,2	56,4	17,4	17,3	18,2	16,5	16,8

З таблиці видно, що переважну більшість абітурієнтів упродовж всього терміну проведення дослідження склали школярі і ліцеїсти – особи, що вступали до ВВНЗ одразу після завершення навчальних закладів. Винятком був 2014 рік, коли більшість абітурієнтів склали військовослужбовці контрактної служби.

Динаміка показників фізичної підготовленості зазначених категорій абітурієнтів відображена на рис. 3.2.

На графіках видно, що впродовж всього терміну проведення дослідження рівень фізичної підготовленості всіх категорій вступників до ВНЗ неухильно знижувався. Але темп цього зниження був різним. За весь досліджуваний період фізична підготовленість ліцеїстів знизилась з 101 бала до 68 балів або на 32,7%, школярів – із 112 до 62 балів або 44,6%, військовослужбовців – з 82 до 56 балів або 31,7%.

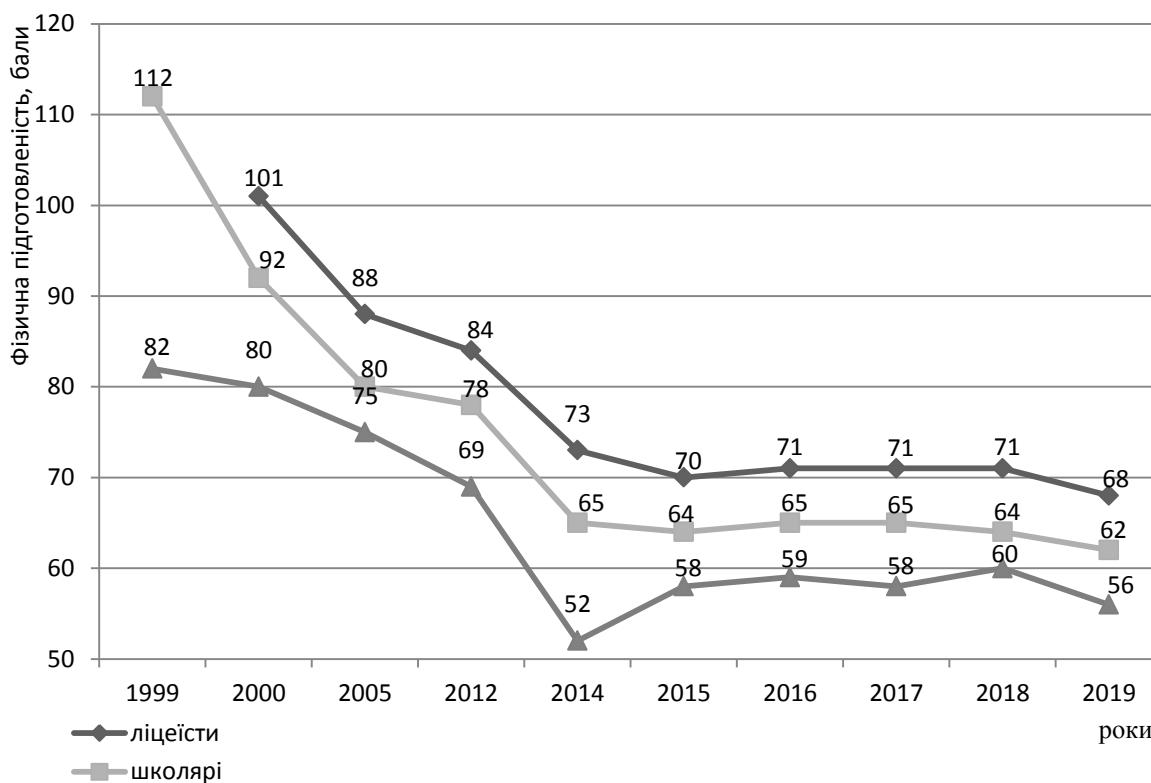

Рис. 3.2. Динаміка показників фізичної підготовленості різних категорій вступників до НАСВ за оцінюванням відповідно до Тимчасової настанови з фізичної підготовки (ТНФП-2014)

Наведені дані дозволяють нам дійти двох важливих висновків. Перший полягає в тому, що ані система шкільного фізичного виховання, ані система фізичного виховання ліцеїстів з посиленою фізичною підготовкою – категорій абітурієнтів, які складають більшість вступників до ВНЗ, не є ефективними. Друга полягає в тому, що фізична підготовка курсантів ВНЗ значною мірою залежить саме від цих систем.

3.2. Рівень мотиваційно-ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення на початку їх навчання у вищих військових навчальних закладах

На підставі аналізу теоретичних основ формування ціннісного ставлення особистості і до цінностей фізичної культури, зокрема, ми встановили, що ціннісне ставлення до фізичного вдосконалення як однієї з цінностей фізичної культури виконує певні функції щодо організації та управління діяльністю особистості з власного фізичного вдосконалення, а тому воно має свої специфічні функціональні компоненти, критерії, показники і рівні сформованості.

Спираючись на праці К.Е. Афанасенко (2006) [16], О.О. Єжової (2011) [63], Т.В. Іваненко (2011) [75], Є.П. Козака (2011) [91], С.О. Сичова (2011) [209], компонентами ціннісного ставлення тих, хто вступив до ВВНЗ, до фізкультурно-спортивної діяльності, метою якої було особисте фізичне вдосконалення (розвиток фізичних якостей, фізично-тілесна досконалість), нами визначені наступні: *пізнавальний (когнітивний), мотиваційно-емоційний та поведінковий*.

Пріоритет у дослідженні ціннісного ставлення нового поповнення до власного фізичного розвитку належав вивченню наступних складових: джерела активності та мотивації; емоційний тонус і напруження на заняттях фізичними вправами; попередній досвід практичної діяльності у сфері фізичної культури.

Припускалось, що на ставлення курсантів до занять фізичним вихованням і спеціальною фізичною підготовкою значний вплив повинні мати попередній досвід фізкультурно-спортивної діяльності (спортивні тренування в секціях, цілеспрямовані самостійні заняття фізичними вправами, заняття на уроках у школі, мотиви цих занять, рівень знань в галузі фізичної культури тощо).

За відповідями на питання анкети, що характеризують ціннісне ставлення тих, хто вступив до ВВНЗ, до фізичного вдосконалення за поведінковим компонентом, нами встановлено, що 13,3% курсантів до вступу до ВВНЗ у

вільний від навчання час займались спортом організовано у секціях ДЮСШ, спортивних клубах, 26,6% (131 особи) займались фізичними вправами самостійно, а 60,2% займались фізичними вправами тільки на уроках фізичної культури.

Курсанти, які мали досвід організованих занять спортом (занять спортивною діяльністю), відрізнялись за стажем тренувань і рівнем спортивної підготовленості. Так стаж менше одного року мали 10,8%, від одного до двох років – 47,8%, від двох років до трьох років – 27,7%, понад 3 роки – 13,8%. Середній стаж спортивних тренувань складав 14 місяців, максимальний – 42 місяці.

Спортивні розряди мали 64 особи, що складало 13% загальної вибірки. З них дорослі розряди мали 38 осіб, що складає 7,7% з числа усіх, хто брав участь в анкетуванні (табл. 3.1).

Заслуговує уваги те, що з числа усіх, хто займався спортом у навчальних закладах фізкультурно-спортивного спрямування, 22,6% у різні періоди займались двома і більше видами спорту, а лише 19,4% брали участь у змаганнях міського і обласного рівня.

У контексті нашого дослідження важливо також зазначити, що число тих, хто мав досвід спортивної діяльності, – 24,6% на момент вступу до ВВНЗ вже припинили активні тренування. Причинами цього були вказані наступне: відсутність спортивних перспектив – 9,2%, брак часу – 6,2%, а 9,2% опитаних знайшли більш цікаве заняття.

Серед осіб, що займались фізичними вправами самостійно, 5,1% займались регулярно, а 21,5% займались час від часу.

Звертає на себе увагу, що ті, хто займались фізичними вправами регулярно, як правило, займались декількома доступними їм видами рухової активності, але віддавали перевагу вправам на розвиток сили і загальної витривалості. Ті, хто займався фізичними вправами час від часу, віддавали перевагу спортивним іграм (футболу, футзалу, баскетболу тощо).

Рухова активність осіб, що займались фізичними вправами головним чином на уроках фізичної культури (60,2%), обмежувалась фізичними вправами, що пропонувала їм шкільна програма з фізичної культури.

Особи, що займались у спортивних секціях ДЮСШ і клубах, а також ті, хто займався фізичними вправами самостійно регулярно (18,3% респондентів усієї вибірки), витрачали на заняття фізичними вправами в середньому 11 годин на тиждень, особи, які займались фізичними вправами самостійно час від часу (21,5% респондентів) – 7 годин на тиждень. Решта курсантів (60,2%), які займались фізичними вправами лише на уроках фізичної культури – 3 години (відповідно до шкільних навчальних програм). Для всієї вибірки середній час занять фізичними вправами на тиждень склав 5 годин. Що вдвічі нижче за норму глобальних рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я (2010) щодо фізичної активності молоді віком старше 17 років, тобто рівня активності, необхідного для повноцінного фізичного розвитку молодої людини.

Отже, аналіз отриманих відповідей на питання анкети, що характеризують поведінковий компонент ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення вступників до ВВНЗ, дозволяє нам дійти висновку, що з усіх учасників анкетування фізичну активність, достатню для фізичного вдосконалення функціональних можливостей організму, проявляло лише 39,8%. А результат їх фізичної підготовленості залежав тільки від обраних засобів і раціональної організації фізкультурно-спортивної діяльності.

Для виявлення причин, які спонукали тих, хто вступив до ВВНЗ, брати участь у різних формах фізичної активності (мотиваційно-емоційний компонент ставлення до фізичного вдосконалення), їм було запропоновано ранжувати вісім можливих мотивів занять молодими людьми фізичною культурою і спортом у відповідності зі своїми вподобаннями. Рейтинг мотивів, складений на підставі цього ранжування, наведений у табл. 3.5.

Рейтинг спонукальних причин (мотивів) курсантів до занять фізичною культурою і спортом до їх вступу до ВВНЗ (n=492)

Мотиви	Сума, у.о	Рейтинг мотиву	Ранг мотиву, у.о.
Бажання отримати задоволення від занять руховою активністю певного змісту (конкретним видом спорту, улюбленими фізичними вправами або діями)	1120	1	2,008
Бажання урізноманітнити своє дозвілля, заповнити нестачу рухової активності	1420	2	2,357
Бажання зміцнити здоров'я	1490	3	2,520
Бажання підвищити фізичну підготовленість (розвинути відповідні фізичні якості, рухові навички та вміння)	1556	4	2,756
Бажання покращити будову тіла	2080	5	3,618
Бажання спілкуватись з людьми, які поділяють твої погляди на ФК і спорт, нові знайомства	2660	6	4,187
Бажання досягти високих спортивних результатів, виконати спортивний розряд	3502	7	4,679
Бажання підвищити свій соціальний статус серед оточуючих завдяки спортивним досягненням, гарному фізичному розвитку і здоров'ю	3884	8	5,874

Як видно з таблиці, рейтинг спонукальних причин фізкультурно-спортивної діяльності осіб, що вступили до ВВНЗ, очікувано очолив мотив бажання молодих людей отримувати задоволення від занять руховою активністю певного змісту (конкретним видом спорту, улюбленими фізичними вправами або діями). На першу позицію рейтингу (ранг мотиву 2,008) цей мотив поставило 31,7% респондентів. Цей мотив мав найвищу спонукальну силу для 29,0% курсантів, що займались фізичними вправами самостійно, для 34,9% тих, хто займався фізичними вправами переважно на уроках фізичної культури, і для 24,6% з числа тих, хто займався у відповідних спортивних секціях.

Другу позицію рейтингу причин, що спонукали курсантів до фізичної активності, зайняв мотив, що відображає прагнення індивіда урізноманітнити своє дозвілля, заповнити нестачу рухової активності (ранг мотиву 2,357). А провідним для своєї фізкультурно-спортивної діяльності його визнали 30,5% опитаних: 15,8% з числа тих, хто організовано займався спортом,

42,7% тих, хто займався фізичними вправами самостійно, і 28,3% тих, хто виявляв фізичну активність лише на уроках фізичної культури. При цьому, якщо висока вагомість цього мотиву для осіб, що займались фізичними вправами самостійно, була цілком прогнозованою, то для осіб, що займались спортом у спеціалізованих закладах, це було несподівано.

Прагнення курсантів за допомогою фізичних вправ зміцнити своє здоров'я посіло третю сходинку рейтингу (ранг мотиву 2,520). Найбільш розповсюдженою ця спонука прояву фізичної активності була для осіб, що займались фізичними вправами головними чином на уроках фізичної культури – 37,2%, що взяли участь у дослідженні. Серед тих, хто займався фізичними вправами самостійно, цей мотив на першу позицію поставили 6,1% осіб, і жоден курсант, який до вступу до ВВНЗ займався спортом у спортивних секціях ДЮСШ і клубах, не визнав цей мотив провідним.

У контексті нашого дослідження важливо зазначити, що мотив, який відображає прагнення людини розвивати фізичні якості і рухові навички, опинився лише на четвертій сходинці рейтингу (ранг мотиву 2,756). Але провідним у фізкультурно-спортивній діяльності цей мотив був лише для 8,1% опитаних: 23,1% з числа тих, хто організовано займався спортом у спортивних секціях, і 19,1% з числа тих, хто займався фізичними вправами самостійно. При цьому необхідно зауважити, що всі вони займались фізичними вправами самостійно регулярно. Жодний з опитаних, хто займався фізичними вправами лише на уроках фізичної культури, не визнав цю причину головною у своїх заняттях фізичними вправами.

Викликає подив, що мотив покращення будови тіла посів п'яте місце рейтингу (ранг мотиву 3,618), адже провідним у своїй фізкультурно-спортивній діяльності він був визнаний лише 0,8% осіб з усієї вибірки. І усі ці особи відносяться до тих, хто займається фізичними вправами самостійно регулярно.

На шосту сходинку мотивів занять фізичними вправами курсанти поставили бажання спілкуватись з людьми, які поділяли їх погляди на фізичну культуру і спорт, та нові знайомства (ранг мотиву 4,187). Найбільша кількість осіб, які керувались у своїй діяльності цим мотивом, була серед тих, хто

організовано займався спортом у навчальних закладах фізкультурно-спортивного спрямування. Провідним цей мотив був для 13,8% зазначеної категорії опитаних і для 1,8% осіб усєї вибірки. Висока вагомість цього мотиву для курсантів, які займались організовано спортом, була неочікуваною.

Бажання досягти високих спортивних результатів, виконати спортивний розряд було провідним лише для 3,0% опитаних (сьоме місце рейтингу; ранг 4,679). Викликає здивування і водночас непокоїть, що у структурі мотивації навіть тих курсантів, які мали досвід спортивної діяльності, цей мотив, який, здавалось би, повинен бути головним для них, адже саме спортивний результат є апофеозом цієї діяльності, провідним визначили лише 23,1% опитаних курсантів, що мали досвід занять спортом.

Мотивом з найменшою спонукальною силою прояву фізичної активності вступниками до ВВНЗ був визнаний мотив підвищення свого соціального статусу серед оточуючих завдяки спортивним досягненням, гарному фізичному розвитку і здоров'ю (ранг мотиву 5,874). Жодний курсант, навіть з числа тих, хто мав досвід занять спортом, не визнав цей мотив провідним.

Система спонукальних причин (мотиваційний комплекс) до фізичної активності курсантів до їх вступу до ВВНЗ відображена в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Мотиваційний комплекс прояву фізичної активності курсантів до їх вступу до ВВНЗ (n=492)

Мотивація	Мотиви	Середній ранг мотивів, у.о.
Процесуальна мотивація	Бажання отримати задоволення від занять руховою активністю певного змісту	2,138
	Бажання урізноманітнити своє дозвілля, заповнити нестачу рухової активності	
	Бажання спілкуватись з людьми, які поділяють твої погляди на фізичну культуру і спорт, нові знайомства	
Результативна мотивація	Бажання підвищити фізичну підготовленість (розвинути відповідні фізичні якості, рухові навички та вміння)	3,684
	Бажання покращити будову тіла	
	Бажання досягти високих спортивних результатів, виконати спортивний розряд	

З таблиці видно, що у мотиваційному комплексі прояву фізичної активності переважної більшості курсантів до їх вступу до ВВНЗ лежали процесуальні мотиви: отримати емоційне задоволення від занять конкретним видом спорту або фізичними вправами, від цікавого активного дозвілля, від спілкування з людьми, близькими за інтересами. Середній ранг мотивів цієї групи склав 2,138 у.о. Домінуючими мотиви цієї групи були для діяльності 64,0% тих, хто вступив до ВВНЗ: для 53,8% тих, що мали досвід спортивних тренувань, 71,7% тих, хто займались фізичними вправами самостійно регулярно, і 62,8%, тих, хто займався фізичними вправами в основному на уроках фізичної культури. Прагнення підвищити власну фізичну підготовленість, прискорити темпи власного фізичного розвитку, покращити будову тіла чи досягти високих спортивних результатів (результативні мотиви), що, власне, і складає сутність і мету фізичного вдосконалення людини, були другорядними для більшості курсантів, вираженими слабо, а отже, і недостатньо дієвими. Середній ранг мотивів цієї групи був значно нижчим і склав 3,684 у.о. Домінуючими у прояві фізичної активності ці мотиви були лише для 12% осіб, що взяли участь в опитуванні. При цьому необхідно зауважити, що найбільшу вагомість мотиви цієї групи мали для тих осіб, що займались фізкультурно-спортивною діяльністю у спеціалізованих закладах – 46,2%, і для тих, хто займався фізичними вправами самостійно регулярно, – 22,1%.

Важливо зазначити, що процесуальна мотивація для тих, хто вступив до ВВНЗ, до занять фізичними вправами переважає результативну мотивацію понад 70%, тоді як найбільш оптимальною вважається мотивація, при якій результативна мотивація або дорівнює процесуальній, або незначною мірою поступається їй за вагомістю [3, 41, 73].

Оскільки домінуючі мотиви занять фізичними вправами значною мірою визначають фактори фізкультурно-спортивної діяльності, що викликають у особистості позитивні емоції під час її здійснення, а також міру прояву вольових зусиль під час виконання фізичних навантажень, від яких залежить їх ефективність, ми не могли не дослідити ці складники ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення.

Оцінювання психічних переживань тих, хто вступив до ВВНЗ, під час їх занять фізичною культурою і спортом та міри прояву вольових зусиль при виконанні значних фізичних навантажень здійснювалось на підставі відповідей на запитання розробленої нами анкети (додаток В).

Із відповідей на анкетні питання, що характеризують емоційний стан індивіда під час занять фізичними вправами, випливає, що 94,3% курсантів відчували піднесений настрій і переживали переважно позитивні емоції. Жодний курсант не вказав, що під час фізичної активності він відчував негативні емоції. Однак 5,7% опитаних не змогли визначитись з відповіддю. При цьому необхідно зазначити, що усі, хто не визначився з відповіддю на це запитання, займались фізичними вправами переважно на уроках фізичної культури в школі.

Щодо факторів, що викликали найбільше задоволення від занять фізичними вправами, то переважна більшість опитаних (68,7%) зазначила в якості такого фактора емоційність рухової активності, можливості розважитись. Для 15,9% респондентів найвагомим джерелом емоційного задоволення під час фізкультурно-спортивної діяльності було фізичне напруження, відчуття „м'язової радості”. 8,9% опитаних в якості такого фактора вказали результат своєї фізкультурно-спортивної діяльності – покращення спортивного результату, підвищення фізичної підготовленості. А 6,5% респондентів не змогли визначитись з відповіддю на це питання.

Отже, 87,4% респондентів отримували задоволення від процесу занять фізичними вправами (процесуальна мотивація). А задоволення від результату своєї фізкультурно-спортивної діяльності (результативна мотивація) отримували лише 6,1% тих, хто взяв участь в опитуванні. Що цілком корелює з домінуючими мотивами фізкультурно-спортивної діяльності осіб, що вступили до ВВНЗ.

У контексті нашого дослідження значний інтерес викликають відповіді курсантів на питання анкети щодо прояву ними вольових зусиль під час занять фізичними вправами при виникненні втоми, оскільки наявність вольових зусиль свідчить про довільне, свідоме управління людиною руховою діяльністю

та емоціями при появі втоми – неодмінної передумови розвитку основних фізичних якостей.

Отже, лише 12,2% осіб відповіли, що переборювали втому на кожному занятті, 14,0% зазначили, що робили це лише під тиском тренера, 42,2% виявляли вольові зусилля головним чином при здачі контрольних нормативів, 16,9% опитаних робили це дуже рідко, а 14,8% не бачили потреби в цьому ніколи.

На питання анкети, призначені для виявлення прояву тими, хто вступив до ВВНЗ, зусиль для регулярного відвідування навчально-тренувальних занять, 10,6% вступників відповіли, що робили усе можливе, щоби не пропускати тренувань (чи уроків). Таку відповідь на це питання надали 49,2% осіб, що займались у навчальних закладах фізкультурно-спортивного спрямування, і 15,3% з числа тих, хто займався фізичними вправами самостійно. 15,2% курсантів відповіли, що пропускали тренування рідко і тільки з поважних причин. Найбільше (43,1%) таких було знову ж таки серед осіб, що займались фізичними вправами організовано. Серед осіб, що займались фізичною культурою самостійно, таких виявилось 32,1%. І 74,2% осіб відповіли, що пропускали тренування (чи уроки фізичної культури) доволі часто, оскільки вони не були їх єдиним захопленням і найголовнішою їх справою. Серед тих, хто надав таку відповідь, виявились навіть особи, що займались у ДЮСШ (7,7%). Серед осіб, які займались фізичними вправами самостійно, таку відповідь надали 40,2% учасників анкетування.

Аналіз відповідей на питання, що характеризують ціннісне ставлення нового поповнення ВВНЗ до фізичного вдосконалення за мотиваційно-емоційним компонентом, дозволяє дійти висновку, що з точки зору мети фізичного вдосконалення військовослужбовців (забезпечення їхньої фізичної готовності до бойової діяльності) наявний у них мотиваційний комплекс є вкрай неприйнятним.

Метою фізкультурно-спортивної діяльності значної кількості курсантів до їх вступу до ВВНЗ було отримання емоційного задоволення від діяльності тут і

зараз. Така діяльність не передбачає прояву вольових зусиль, необхідних для додання втоми, оскільки почуття вольового напруження є почуттям неприємним. І чим важчим є фізичне навантаження для організму, тим більш неприємною стає рухова діяльність. А без напруження неможливо викликати в організмі тренувального ефекту, а отже, і його фізичного вдосконалення.

Фізичне вдосконалення організму може бути лише віддаленою метою та перспективою фізкультурної діяльності і тому така діяльність неодмінно пов'язана з негативними емоціями, додання яких вимагає значних вольових зусиль.

Найбільш оптимальним з точки зору мети фізичного вдосконалення військовослужбовців був би мотиваційний комплекс, в якому гедоністичні мотиви відповідали би за вагомістю мотивам, що базуються на прагненні фізичного розвитку, зміцнення здоров'я і досягнення високих спортивних результатів, або незначною мірою переважали би їх, оскільки така діяльність не виключає наявності негативних почуттів, пов'язаних з доданням фізичного і вольового напруження.

Панування в структурі мотивації до фізкультурно-спортивної діяльності курсантів до їх вступу до ВВНЗ гедоністичних мотивів дозволяє зрозуміти і адекватно оцінити деякі результати анкетування щодо діяльнісного компоненту їх ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення. Зокрема, відсутність високих спортивних розрядів і часту зміну видів спорту для тренувань при незначному стажі тренувань, а також припинення тренувань певною кількістю тих, хто займався спортом у структурі ДЮСШ.

На питання анкети, призначені для дослідження ціннісного ставлення тих, хто вступив до ВВНЗ, до фізичного вдосконалення за пізнавальним компонентом, дозволив встановити наступне.

Стан свого здоров'я 87,4% респондентів оцінили як високий і 12,6% – як середній. Задовільним стан свого здоров'я не визнав жодний із опитуваних. Наявний у них рівень фізичної підготовленості вважали достатнім для успішного опанування професією військового 80,3% респондентів, недостатнім – 6,5%, а 13,2% не змогли визначитись з відповіддю.

Тут необхідно зауважити, що висока суб'єктивна оцінка нового поповнення свого фізичного здоров'я не повною мірою корелює з об'єктивними результатами їх медичного обстеження. А суб'єктивна оцінка своєї фізичної підготовленості не корелює з результатами задачі ними вступних випробувань з фізичної підготовки, під час якої 46,9% абітурієнтів не виконали встановлених норм (табл. 3.2).

Як засвідчують багаторічні спостереження [39, 53, 54, 193 та ін.], неадекватна оцінка індивідом власної фізичної підготовленості та стану здоров'я у бік їх завищення позбавляє його важливого стимулу до фізичного вдосконалення.

Неадекватна оцінка свого здоров'я може свідчити і про недостатній рівень поінформованості особи щодо вимог професійно-бойової діяльності до фізичної підготовленості та рівня здоров'я військовослужбовців.

Щодо рівня фізичної підготовленості та стану здоров'я середньостатистичної сучасної людини, то 76,2% респондентів вважають його цілком достатнім для забезпечення продуктивної повсякденної життєдіяльності, 10,2% – недостатнім, а 13,6% не визначились з відповіддю. Лише 69,3% осіб, що взяли участь в анкетуванні, впевнені, що засоби фізичної культури і спорту реально здатні покращити здоров'я людини, 1,8% заперечують таку можливість, 8,3% опитаних сумніваються в цьому, а 20,3% не визначились з відповіддю. Разом з тим, 59,1% респондентів вважають, що фізична культура дуже потрібна сучасній людині, 28,5% вважають її значущість трохи перебільшеною, 3,7% – надуманою і 8,7% не змогли дати відповідь.

Звертає на себе увагу той факт, що лише 7,9% респондентів спромоглись дати більш-менш ґрунтовну відповідь на питання щодо значущості фізичної культури як соціального явища для сучасної людини.

Відповіді на питання, призначені для оцінювання знань, необхідних для самостійних занять фізичними вправами (кількість тренувань на тиждень, способи визначення впливу фізичних вправ на організм тощо), дозволили виявити наступне.

Лише 2,6% респондентів знають, яка властивість організму людини лежить в основі її фізичного розвитку. 30,5% опитаних дали правильні відповіді щодо мінімальної кількості занять, необхідних для розвитку фізичних якостей та покращення здоров'я, і 40,0% – на питання щодо способу визначення впливу фізичного навантаження на організм людини. При цьому необхідно зазначити, що переважна більшість тих, хто надав правильні відповіді на ці питання, – це особи, які або займались у системі навчальних закладів фізкультурно-спортивного спрямування, або регулярно вправлялись у фізичних вправах самостійно.

Насторожує той факт, що лише 4,7% опитаних знають, яким має бути навантаження, щоби викликати позитивний вплив на організм.

Відповіді на питання щодо способу поповнення своїх знань з питань методики розвитку фізичних якостей і зміцнення здоров'я (пізнавальна активність) дозволили виявити, що потребу у поповненні своїх знань відчували лише 24,4% опитаних. З їх числа 8,5% респондентів задовольняли свою цікавість, звертаючись або до мережі Інтернет, або до спеціаліста з фізичного виховання. 15,9% опитуваних відповіді на питання, що їх цікавили, отримували виключно від спеціаліста з фізичного виховання і в пошуку інформації в інший спосіб вони не бачили потреби. Решта 75,6% респондентів потребу в підвищенні знань з фізичного вдосконалення не відчували і додаткової інформації не шукали.

Аналіз наведених відповідей на питання пізнавального компоненту дає нам підстави говорити, що переважна більшість тих, хто вступив до ВВНЗ, володів лише поверхневими фрагментарними знаннями щодо місця фізичної культури і спорту у житті сучасної людини, її оздоровчого потенціалу. А також засвідчує майже повну відсутність у більшості з них знань щодо самостійного тренування фізичними вправами з метою фізичного вдосконалення. І пізнавальна активність більшості курсантів до вступу до ВВНЗ була низькою.

На підставі критеріїв та їх показників сформованості у досліджуваних ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення за кожним із компонентів нами була розроблена структурна модель ціннісного ставлення до фізичного

вдосконалення, в якій визначені наступні рівні ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення: *позитивно-стійкий, індивідуально-нестійкий, пасивно-негативний*.

Аналіз відповідей респондентів на питання анкети показників ціннісного ставлення до власного фізичного вдосконалення виявив, що до осіб з позитивно-стійким рівнем належать лише 11,4% першокурсників, з індивідуально-нестійким – 28,4% і з пасивно-негативним – 60,2%.

3.3. Характеристика кількісних і якісних параметрів функціонування системи спортивно-масової роботи у вищих військових навчальних закладах

Аналіз Настанов з фізичної підготовки військовослужбовців ЗСУ засвідчив, що у жодному з них мета СМР не була сформульована [136, 137, 223]. Так у діючій Тимчасовій настанові визначено не мету, а спрямованість СМР. Відповідно до п. 2.2.6 ТНФП-2014 „СМР спрямована на залучення військовослужбовців та членів їх сімей до активних занять військово-прикладними, масовими та іншими видами спорту, підвищення спортивної майстерності та фізичної підготовленості, організацію змістовного дозвілля, пропаганду здорового способу життя” [223, с. 11].

Відсутність чітко сформульованої та визначеної мети функціонування системи може призвести до вибору певними керівниками структурних підрозділів цілей і дій, які відповідають їх поглядам та інтересам, але не відповідають призначенню системи, зосередженню зусиль педагогічних колективів кафедр фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту на виконанні невластивих або непотрібних функцій. Це робить високу ефективність функціонування СМР неможливою [160].

Завданням нашого дослідження є вивчення цілей, які ставляться перед СМР у ВВНЗ ЗСУ та її деякими компонентами. Для цього були вивчені та узагальнені положення наказів про організацію СМР у ЗСУ, у СВ ЗСУ і трьох

ВВНЗ: у Національній академії сухопутних військ (НАСВ), Житомирському військовому інституті імені С.П. Корольова (ЖВІ) і Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка (ВІКНУ) (табл. 3.7 – 3.9).

Таблиця 3.7

Аналіз цілей спортивно-масової роботи

№ з/п	Зміст (спрямованість)	НФП-2014	ЗСУ	СВ ЗСУ	НАСВ	ЖВІ	ВІКНУ
1.	Залучення військовослужбовців та членів їх сімей до активних занять військово-прикладними, масовими та іншими видами спорту	+				+	
2.	Підвищення спортивної майстерності та фізичної підготовленості	+	+				+
3.	Організація змістовного дозвілля	+					+
4.	Пропаганда здорового способу життя	+					
5.	Покращення здоров'я			+			
6.	Підвищення рівня фізичної підготовленості військовослужбовців та працівників ЗСУ		+				+
7.	Залучення кращих спортсменів до участі у збірних командах у змаганнях вищого рівня			+			
8.	Удосконалення професійного рівня та майстерності військовослужбовців			+			
9.	Покращення фізичного та психічного розвитку			+			
10.	Розвиток та популяризація військово-прикладних видів спорту			+			
11.	Популяризація військової служби			+			
12.	Подальший розвиток спорту					+	+
13.	Пропаганда спорту як важливого засобу військового навчання і виховання особового складу					+	
14.	Визначення стану фізичної підготовки особового складу інституту					+	
15.	Підготовка збірних команд		+				+

Примітка: у наказі Начальника Генерального штабу і НАСВ „Про організацію фізичної підготовки в 2018 році” питання, що стосуються організації СМР (як форми ФП), окремо не висвітлені, а отже, відсутні й цільові установки.

Аналіз керівних документів з організації та проведення СМР виявив низку особливостей. По-перше, вже при формулюванні системи існують розбіжності. В окремих навчальних закладах мова йде не про СМР, а про спортивні заходи. У наказах деяких установ відсутні цілі або СМР в цілому, або тих чи інших її компонентів. У деяких закладах завдання СМР не збігаються із завданнями, визначеними діючою Тимчасовою настановою. По-друге, цілі для одних і тих самих компонентів відрізняються за кількістю і спрямованістю. У деяких закладах ставляться тільки завдання або і цілі, і завдання ідентичні. По-третє, відмічається різноманіття цілей, їх різноспрямованість, певна абстрактність і неконкретність.

Таблиця 3.8

Цілі Оглядів спортивно-масової роботи у ВВНЗ

№ з/п	Зміст (спрямованість)	ЗСУ	НАСВ	ЖВІ	ВІКНУ
1.	Підвищення значення ФП і СМР у ЗСУ	+	+		
2.	Підвищення рівня ФП військовослужбовців	+	+		
3.	Проведення роботи щодо виконання всіма категоріями військовослужбовців спортивних кваліфікацій „Воїн-спортсмен” з військово-прикладних видів та масових видів спорту	+	+		
4.	Визначення підрозділів (частин, ВВНЗ), які досягли найкращих результатів в організації ФП і СМР	+	+		

Примітка: у наказах про організацію ФП і СМР ЖВІ і ВІКНУ цілі проведення Огляду СМР не визначені.

Найбільше різноманіття цілей було виявлено для СМР в цілому. В різних закладах ставиться від 2 до 5 цілей (завдань). А за змістовим значенням у загальній вибірці цілей СМР всього 15. При цьому жодна мета СМР не є спільною для усіх установ, накази яких були вивчені та проаналізовані.

Цілі Спартакіади (змагань) у ВВНЗ

№ з/п	Зміст (спрямованість)	ЗСУ	СВ ЗСУ	НАСВ	ЖВІ	ВІКНУ
1.	Залучення військовослужбовців до систематичних занять спортом	+		+		
2.	Визначення переможців у Спартакіаді	+		+		
3.	Залучення найкращих спортсменів для участі у складі збірних команд у змаганнях вищого рівня	+			+	
4.	Підвищення рівня фізичної підготовленості	+				
5.	Пропаганда ЗОЖ та покращення здоров'я	+		+		
6.	Пропаганда спорту як важливого засобу військового навчання і виховання особового складу				+	
7.	Удосконалення професійного рівня та майстерності військовослужбовців		+			
8.	Підвищення рівня їх здоров'я, фізичного та духовного розвитку		+			
9.	Розвиток та популяризація військово-прикладних видів спорту		+			
10.	Популяризація військової служби, утвердження авторитету ЗСУ серед цивільного населення		+			
11.	Утвердження авторитету ЗСУ серед цивільного населення		+			
12.	Розвиток спорту				+	
13.	Визначення стану фізичної підготовки особового складу				+	

Примітка: у наказах про організацію ФП і СМР ВІКНУ цілі проведення Спартакіади ВВНЗ не визначені.

Трохи менше визначено цілей для змагань (спартакіад) на першість установ. Всього в загальній вибірці їх виявлено 12. В окремих установах перед цією підсистемою поставлено від 3 до 5 цілей. А в одному навчальному закладі цілі спартакіади не вказані взагалі. При всьому різноманітті цілей змагань спільної для усіх установ не виявлено.

Для Оглядів СМР всього визначено 4 цілі. При цьому в двох навчальних закладах вони не визначені зовсім.

В окремих випадках цілі СМР або її компонентів, на наш погляд, є некоректними. Так до цілей СМР віднесено „популяризація військової служби” і „визначення стану фізичної підготовки особового складу”, а до цілей проведення змагань – „удосконалення професійного рівня та майстерності військовослужбовців”, „популяризація військової служби”, „утвердження авторитету Збройних сил серед цивільного населення”.

Спільним для наказів з організації СМР у ВВНЗ, з якими ми ознайомились, є наявні в них цілі, пов’язані з виконанням нормативів з ВСК, спортивних розрядів, розвитком фізичних та „військово-професійних” якостей і військово-прикладних навичок, що відповідає перетворювальному характеру діяльності в процесі СМР. Навіть не враховуючи певної абстрактності визначених у наказах цілей, доводиться визнати, що мова йде не про вплив на цілісну людину, а її частини – якості.

Іншою важливою особливістю наказів з організації СМР з курсантами є відсутність в них цілей, що відображають пізнавальний вид діяльності, тобто цілей навчання. Можливо, таке положення було би припустимо за наявності у курсантів ВВНЗ, для організації ФП з якими розробляються накази, достатнього спортивного досвіду. Але, як було показано вище, таких вихідних передумов немає.

Ціннісно-орієнтаційний вид спортивно-масової діяльності в наказах установ, з якими ми ознайомились, не передбачений зовсім. Отже, не передбачено в процесі СМР і виховання курсантів.

З метою функціонування СМР усіх без винятку ВВНЗ жодним чином не передбачено її зв’язку з військово-освітнім процесом як вищою системою і з майбутньою військово-професійною діяльністю курсанта.

При всьому різноманітті цілей і завдань необхідно зазначити, що у своїй більшості вони мають декларативний характер, а отже, і невідповідність вимогам, що висувуються до цілей діяльності.

Існує безліч визначень поняття „мета”, але при всьому їх різноманітті в кожному з них є певні інваріантні ознаки. В контексті нашого дослідження найбільш важливою з них є образ майбутнього результату.

Але виходячи з вищенаведених цілей СМР у ВВНЗ майбутній результат конкретно не визначено і цільове „поле” дуже широке і розмите. Найбільшу конкретність має формулювання „Визначення підрозділів (частин, ВВНЗ), які досягли найкращих результатів в організації ФП і СМР”. Саме показники підбиття підсумків спортивної роботи, вірогідно, й є „кінцевим результатом”, задля досягнення якого система створюється і функціонує.

При вивченні системи СМР ВВНЗ не можна обійти увагою систему підбиття підсумків СМР. Судячи з наказів, у ВВНЗ відсутня чітка цілісна система оцінки результатів функціонування СМР у підрозділах і ВВНЗ в цілому. Замість неї існують дві окремі, ніяк не пов'язані між собою, системи оцінки участі збірних команд підрозділів у Спартакіаді ВВНЗ та Огляді СМР.

Першість підрозділів у Спартакіадах визначається за найменшою сумою місць, зайнятих командами підрозділів у змаганнях на першість ВВНЗ.

Місця підрозділам в Огляді СМР визначаються за сумою балів, які нараховуються підрозділам за стан фізичної підготовленості особового складу, за виконання військовослужбовцями відповідної спортивної кваліфікації „Воїн-спортсмен” (вищої кваліфікації, першого, другого або третього класів); за отримання курсантами оцінки „відмінно” за фізичну підготовленість.

Реально усі зазначені показники зводяться до виконання особовим складом оціночних нормативів чотирьох вправ ВСК: біг 100 м, підтягування або підйом силою на перекладині, біг 3 км, загальноконтрольна вправа на смузі перешкод, і крім цього, визначеної вправи з гирьового спорту.

На рівні ЗСУ визначення найкращих ВВНЗ з організації СМР відбувається за показниками, визначеними наказом Начальника Генерального штабу ЗСУ № 459 від 28.12.2017 р. [180].

Такими показниками є:

1. Виступ збірних команд ВВНЗ на чемпіонатах ЗСУ.

2. Виступ спортсменів ВВНЗ на чемпіонатах світу, Європи, Спартакіаді ЗСУ, на міжнародних змаганнях з професійно-прикладних видів спорту у складі збірних команд ЗСУ, участь у яких здійснюється за відповідним дорученням.

3. Підготовка військовослужбовців-спортсменів вищої кваліфікації (майстрів спорту України, майстрів спорту України міжнародного класу, Заслужених майстрів спорту України) з визначених наказом олімпійських і неолімпійських видів спорту.

Отже, „майбутній результат” системи СМР у ВВНЗ встановлюється і визначається у вигляді оціночних нормативів, нормативів з видів спорту та місць, які збірні команди ВВНЗ посіли у змаганнях, і кількістю підготовлених спортсменів вищої кваліфікації. Вірогідно, таким і є „майбутній результат” функціонування системи СМР у ВВНЗ. І він не викликав би заперечень для організацій, провідною діяльністю яких є спорт. Але для педагогічної системи така постановка мети саме як мети, на нашу думку, є неприйнятною, оскільки подібні факти свідчать про існування деформації мети педагогічної діяльності, в якій особистість курсанта, по суті, залишається поза полем зору, а соціальна корисність мети значно обмежується, оскільки не простежується зв'язок з майбутньою професійною діяльністю.

Отже, врахування під час оцінки ефективності функціонування системи СМР ВВНЗ показників, які притаманні для системи спорту вищих досягнень, нібито визначає зв'язок масового спорту у ВВНЗ і взагалі всього педагогічного процесу зі спортом вищих досягнень. Але, на нашу думку, сьогодні в теорії ФП військовослужбовців відсутні будь-які підстави для використання спорту вищих досягнень у військово-освітній системі в тому вигляді, який він має зараз. Спорт вищих досягнень не може функціонувати в межах ФП військовослужбовців, оскільки його функціонування має інші цілі. А введення зазначених показників для оцінки функціонування СМР визначається не внутрішніми потребами системи СМР, а інтересами іншої системи – спорту вищих досягнень. Наслідком цього є невиправдані витрати службового часу

викладачами кафедр фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту ВВНЗ на проведення навчально-тренувальних занять із членами збірних команд та організацію різноманітних змагань, які безпосередньо не стосуються військово-освітнього процесу та військово-професійного становлення майбутніх офіцерів; а також необ'єктивне оцінювання якості спортивної роботи у ВВНЗ.

На думку науково-педагогічних керівників, які залучені до підготовки збірних команд ВВНЗ для участі в змаганнях різного рівня, на організацію навчально-тренувального процесу витрачається від 20 до 40% службового часу. При цьому тренерська діяльність викладачів не регламентується жодним відомчим документом і не відображається в переліку видів діяльності індивідуального плану роботи науково-педагогічного працівника на навчальний рік.

Отже, з огляду на зазначене вище, на нашу думку, ці обставини є стримувальним фактором для розвитку масового спорту і фізичного виховання майбутніх офіцерів загалом.

Внаслідок вивчення вищезазначених керівних документів була виявлена ще одна особливість, яка полягає у тому, що етапи в організації та проведенні СМР ідентичні для будь-яких курсів без врахування етапів професійного становлення майбутнього спеціаліста в період навчання у ВВНЗ. Але загальновідомим є те, що існує суттєва різниця в змісті та рівні потребнісно-мотиваційної сфери курсантів, в їх уявленнях про майбутню діяльність, орієнтаціях на неї та в ставленнях до ФП і спорту як зовнішньо організованого процесу.

Задекларована у ВВНЗ мета СМР „залучення військовослужбовців до систематичних занять спортом”, на нашу думку, є дуже неоднозначною, оскільки припускає можливість її досягнення як на підставі особистісного підходу, так і за допомогою командних методів, що, як засвідчує практика, є більш розповсюдженим.

Отже, аналіз й узагальнення керівних документів, що розробляються в ЗСУ та деяких ВВНЗ, і тих положень, що висуваються як цілі та завдання, дають підставу зробити декілька висновків:

1. СМР у ВВНЗ ЗСУ не є системою.

2. Відсутні загальні погляди щодо цілей і завдань СМР в цілому та її окремих компонентів (змагань, оглядів). Спостерігається їх надмірна кількість. Більшість з них є декларативними і абстрактними.

3. У змісті керівних документів з фізичної підготовки і спорту в ЗСУ переважають положення, що характеризують перетворювальний вид СМР як діяльності, сутність якого полягає в розвитку фізичних і психічних якостей курсанта. Цільовий зв'язок СМР з формуванням особистісної ФК курсанта не відображено.

4. У СМР відсутні цілі навчання й абстрактно визначені цілі виховання.

5. Відсутній зв'язок СМР із освітнім процесом, підсистемою якого вона мала би бути, та, відповідно, і з майбутньою професійною діяльністю. І навпаки, наявність негативного впливу на неї спорту вищих досягнень, який активно втілюється в СМР ВВНЗ останнім часом.

6. Наявність стримувального фактора в розвитку масового спорту – показників спорту вищих досягнень. Мета функціонування будь-якої системи досягається завдяки застосуванню певних специфічних для кожної системи засобів. Від правильно обраних засобів значною мірою залежить ефективність (швидкість і точність) досягнення мети. Засобами СМР є навчально-тренувальні заняття та змагання.

3.4. Порівняльний аналіз ієрархічної структури мотивів курсантів вищих військових навчальних закладів різних років навчання до занять фізичною підготовкою і спортом

Ефективність педагогічного процесу з фізичного вдосконалення визначається наявністю у тих, хто навчається, мотивації до неї. Лише високо мотивована особа здатна сприйняти важливість і необхідність систематичних

занять фізичними вправами; виявляти необхідний рівень фізичних зусиль при виконанні фізичних навантажень.

Дослідження мотиваційної структури курсантів до занять фізичною підготовкою і спортом проводилось у 2010 (n=348) та 2019 (n=364) роках і полягало в проведенні анонімного опитування курсантів за методикою А.В. Шаболтас [235]. Дослідження здійснювалось за єдиною методикою в ідентичних за метою, завданнями, принципами управління і умовами організації та проведення форм фізичної підготовки курсантів ВВНЗ. Отже, незмінність методики дослідження та умов організації педагогічного процесу дозволяють сподіватись на максимально можливу достовірність результатів дослідження. Оскільки в дослідженні у 2010 і 2019 роках брала участь різна кількість курсантів, для порівняння значущості для них мотивів занять фізичною підготовкою і спортом суми балів, набрані мотивами, була приведена до їх середніх значень. Результати дослідження представлені у табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Ієрархія мотивів до занять фізичною підготовкою і спортом курсантів різних років навчання

Мотив	Сумарна оцінка та середня арифметична оцінка мотивів			
	2010 рік (n = 348)		2019 рік (n = 364)	
	Сумарна оцінка, бали	$\bar{X} \pm m$	Сумарна оцінка, бали	$\bar{X} \pm m$
Мотив емоційного задоволення	4700	13,5±0,12	4624	13,1±0,13
Рекреаційний мотив	1810	5,2±0,28	2234	6,1±0,31
Мотив фізичного вдосконалення	5204	15,0±0,24	5388	14,8±0,15
Мотив підготовки до військово-професійної діяльності	4642	13,3±0,56	4186	11,5±0,56
Мотив матеріальної винагороди	1322	3,8±0,89	2548	7,0±1,1
Мотив соціального самоствердження	1775	5,1±0,18	1644	4,5±0,17
Мотив запобігання покарань	1636	4,7±0,39	1966	5,4±0,32

З таблиці видно, що за дев'ять років, що минуло між дослідженнями, мотиви занять курсантами ВВНЗ зазнали суттєвих змін. Так у курсантів 2019 року навчання у порівнянні з курсантами 2010 року достовірно знизилась

спонукальна сила мотиву емоційного задоволення фізичного напруження ($t=2,261$; $p<0,05$) і водночас підвищилась значущість рекреаційного мотиву ($t=2,154$; $p<0,05$) до занять фізичною підготовкою і спортом. Це свідчить про те, що за дев'ять років, що минули з моменту першого дослідження, значно збільшилась кількість курсантів, які ставляться до занять фізичними вправами як до засобу урізноманітнення свого життя і розваги.

Встановлено недостовірне зниження спонукальної значущості для курсантів 2019 року навчання мотиву фізичного вдосконалення ($t=0,707$; $p>0,05$). Отже, збільшилась кількість курсантів, для яких розвиток фізичних якостей, покращення рухових навичок і функціональних можливостей організму не є цінністю, якою вони прагнуть володіти.

Результатами дослідження встановлено достовірне зниження вагомості для курсантів мотиву соціального самоствердження завдяки досягнутим спортивним результатам і високій фізичній підготовленості ($t=2,423$; $p<0,05$). Це явище корелює зі зниженням у курсантів значущості мотиву фізичного вдосконалення і підтверджує, що цінності фізичної культури у сучасної молоді не в пріоритеті.

Визначено достовірне зниження вагомості для курсантів 2019 року навчання у порівнянні з курсантами 2010 року мотиву підготовки до військово-професійної діяльності ($t=2,273$; $p<0,05$). Це свідчить, що менша кількість курсантів (21,1%) стала пов'язувати своє фізичне вдосконалення з підвищенням особистої боєздатності. І цей факт є дуже небезпечним, оскільки саме для підвищення боєздатності військовослужбовців фізична підготовка виникла й існує. На нашу думку, зниження вагомості цього мотиву обумовлено тим, що сьогодні близько половини курсантів ВВНЗ є учасниками бойових дій в зоні ООС (АТО). Бойовий досвід багатьох з них не підтверджує необхідності високої фізичної підготовленості для успішного виконання військово-професійної діяльності, оскільки бойові дії в зоні ООС мають переважно позиційний характер. Багатоденні інтенсивні бойові дії, пов'язані з надзвичайно високими фізичними і психічними навантаженнями, не є повсякденним явищем.

Звертає на себе увагу значне підвищення для курсантів значущості мотиву матеріальної винагороди ($t=2,262$; $p<0,05$). На нашу думку, це є наслідком трансформаційних процесів, що відбуваються у нашому суспільстві, які призводять до переважання значення для людей матеріальних цінностей над моральними.

Встановлене достовірне підвищення для курсантів 2019 року навчання у порівнянні з курсантами 2010 року мотивації запобігання покарань ($t=2,302$; $p<0,05$). На нашу думку, це є цілком закономірним явищем. При нівелюванні в людині прагнення займатись фізичними вправами заради отримання задоволення від фізичного напруження або заради спортивного результату вона продовжує займатись або заради винагороди, або заради запобігання будь-яких адміністративних неприємностей.

Для визначення рівня мотивації курсантів до фізичного вдосконалення ми скористались методикою Б.І. Додонова [59] (в інтерпретації Г.О. Волковицького) [41].

Шляхом об'єднання споріднених за спонукальною спрямованістю мотивів ми трансформували їх у види мотивації. До *процесуальної мотивації* було віднесено мотив емоційного задоволення (прагнення, що відображає емоційне задоволення від рухової активності та фізичного напруження) ($\Sigma_{2010} 4700$, $\Sigma_{2019} 4624$) і рекреаційний мотив (бажання займатись фізичними вправами для урізноманітнення свого життя, компенсації браку рухової активності, для розваги) ($\Sigma_{2010} 1810$, $\Sigma_{2019} 2234$); до *результативної мотивації* – мотив фізичного вдосконалення (прагнення займатись ФПіС, щоби бути фізично розвиненим і здоровим) ($\Sigma_{2010} 5204$, $\Sigma_{2019} 5388$) і мотив підготовки до професійної діяльності (прагнення займатись ФПіС для підготовки до успішного виконання військово-професійної діяльності за призначенням в екстремальних умовах) ($\Sigma_{2010} 4642$, $\Sigma_{2019} 4186$); до *мотивації винагороди* – мотив матеріальної винагороди (бажання отримувати фінансову винагороду за відповідність наявного рівня фізичної підготовленості певним встановленим вимогам) ($\Sigma_{2010} 1322$, $\Sigma_{2019} 2548$) і мотив соціального самоствердження (прагнення проявити себе, виділитись серед

співслужбовців (особистий престиж, повага, авторитет) ($\Sigma_{2010} 1775$, $\Sigma_{2019} 644$); до *негативної мотивації* нами віднесено єдиний мотив – мотив запобігання покарань (прагнення запобігти дисциплінарних або матеріальних неприємностей за незадовільний рівень фізичної підготовленості, за пропуски занять з ФП, ухилення від участі в заходах інших форм ФП) ($\Sigma_{2010} 1636$, $\Sigma_{2019} 1966$). Результати трансформації мотивів у види мотивації наведені в табл. 3.11.

Таблиця 3.11

**Мотиваційна структура до занять ФП
курсантів різних років навчання**

Мотиви	Тип мотивації	Сумарна оцінка типу мотивації, бали	
		2010 рік (n = 348)	2019 рік (n = 364)
Мотив емоційного задоволення	Процесуальна мотивація	6510	6858
Рекреаційний мотив			
Мотив фізичного вдосконалення	Результативна мотивація	9846	9574
Мотив підготовки до професійної діяльності			
Мотив матеріальної винагороди	Мотивація винагороди	3097	4192
Мотив соціального самоствердження			
Мотив запобігання покарань	Негативна мотивація	1636	1966

Прийнявши найбільшу суму балів за 5 і порівнявши з нею суми з інших типів мотивації, ми склали структуру наявної мотивації курсантів до власного фізичного вдосконалення. Мотивація курсантів, яких досліджували в 2010 році, виражалась формулою: $PP_3P_5V_1-2H_0-1$, 2019 року – $PP_3-4P_5V_2H_1$.

Порівняння отриманих формул з формулами визначення рівнів мотивації, розробленими Б.І. Додоновим в інтерпретації Г.О. Волковицького ($PP_5P_4V_3H_3$ відповідає високому рівню мотивації, $PP_3P_5V_4H_3$ – середньому, $PP_0P_3V_4H_5$ – низькому), дозволяє дійти висновку, що мотивація курсантів до власного фізичного вдосконалення в ці роки проведення дослідження знаходилась на середньому рівні, але відрізняється за типами мотивації. Для порівняння

відмінностей компонентів мотивації курсантів сумарні оцінки типів мотивації були трансформовані в їх середні арифметичні оцінки (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Середні арифметичні оцінки вагомості типів мотивації курсантів різних років навчання до фізичного вдосконалення

Тип мотивації	Середня арифметична оцінка типу мотивації, $\bar{X} \pm m$	
	2010 рік (n =348)	2019 рік (n =364)
Процесуальна мотивація	18,7±0,17	19,2±0,16
Результативна мотивація	28,3±0,64	26,3±0,63
Мотивація винагороди	8,9±0,79	11,5±0,81
Негативна мотивація	4,7±0,39	5,4±0,32

Результати дослідження дозволяють нам говорити про зміни структури мотивації курсантів до фізичного вдосконалення, сукупність яких за теорією Б.І. Додонова в цілому призвела до зниження її рівня ($p < 0,05$).

Визначено достовірне покращення процесуальної складової мотивації курсантів ($t=2,142$; $p < 0,05$), але за рахунок підвищення вагомості рекреаційного мотиву. Це засвідчує, що збільшилась кількість курсантів, які ставляться до занять фізичними вправами переважно як до розваги. Серед курсантів, досліджуваних у 2019 році ($n=364$), у порівнянні з курсантами, які досліджувались у 2010 році ($n=348$), на 13,7% зменшилась кількість тих, хто отримує задоволення від фізичного напруження, яким неодмінно супроводжуються заняття фізичними вправами, метою яких є розвиток фізичних якостей, і відвідують заходи з ФП за обов'язком. З позицій фізичного вдосконалення це є негативним явищем, оскільки не сприяє досягненню мети фізичної підготовки. Курсант з таким типом мотивації, отримавши задовільну оцінку за рівень фізичної підготовленості, задовольняється досягнутим результатом, не прагне вдосконалюватись фізично в подальшому. На нашу думку, однією з причин цього є те, що серед вступників до ВВНЗ з кожним роком зменшується кількість курсантів з досвідом спортивних тренувань до вступу до ВВНЗ, тобто курсантів зі сформованою звичкою до рухової активності. А чинна

система фізичної підготовки, зокрема спортивно-масової роботи, не сприяє покращенню.

Виявлено достовірне зменшення вагомості результативної мотивації курсантів до фізичного самовдосконалення за останні 9 років ($t=2,245$; $p<0,05$). На 14,1% курсантів менше прагнуть покращити свій фізичний розвиток, підвищити функціональні можливості організму і зміцнити здоров'я. Зменшується кількість курсантів, які бачать особистий сенс у заняттях фізичною підготовкою і спортом.

Встановлена достовірна негативна тенденція зміни відповідальності курсантів за низький рівень фізичної підготовленості ($t=2,301$; $p<0,05$). Це визначено за результатами дослідження мотиву запобігання покарань, значущість якого для курсантів, досліджуваних у 2019 році, у порівнянні з курсантами, що досліджувались у 2010 році, підвищилась. На наш погляд, це є вкрай негативним явищем, оскільки зовнішня негативна мотивація вважається найгіршою і неефективною. Це тип мотивації не стимулює до вдосконалення [41, 73].

Щодо збільшення вагомості мотивації винагороди ($t=2,298$; $p<0,05$), то необхідно зауважити, що воно відбулось лише за рахунок мотиву матеріальної винагороди, а значення моральної винагороди (мотив соціального самоствердження), як зазначалось вище, навпаки знизилось. Підвищення рівня мотивації курсантів до фізичного вдосконалення за рахунок грошового стимулювання, на нашу думку, не є бажаним і можливим, оскільки забезпечення його ефективності вимагає постійного підвищення розміру матеріальної винагороди.

Отже, зниження в структурі мотивації до фізичного вдосконалення курсантів мотивів емоційного задоволення від фізичних навантажень, фізичного вдосконалення і підготовки до професійної діяльності, в основі яких знаходяться цінності фізичної культури, і які відносяться до внутрішньої мотивації ($p<0,05$), при одночасному підвищенні вагомості мотивів, що складають зовнішню мотивацію курсантів до фізичного вдосконалення – мотив матеріальної винагороди і запобігання покарання ($p<0,05$), призводить до зниження рівня

мотивації. Що і знайшло відображення у формулах, за якими було визначено рівень мотивації до фізичного вдосконалення курсантів 2010 і 2019 років навчання.

Наші дослідження підтвердили результати наукових праць О.Ю. Марченко [104], Є.П. Козака [92], П.М. Петриці [166], що процес фізичного самовдосконалення молоді значною мірою залежить від сформованості ціннісного ставлення до занять фізичними вправами під час навчання в школі або виховання в сім'ї.

Наявна ієрархічна структура мотивації та вагомість її компонентів для курсантів ВВНЗ не дозволяє забезпечити належного рівня ефективності процесу їх фізичного вдосконалення.

Зазначено поступовий регрес усіх компонентів мотивації курсантів до занять ФПіС. Потребує кардинальних змін вся система стимулюючих впливів на курсантів з метою підвищення їх фізичної активності. Вона має передбачати весь комплекс стимулюючих впливів адміністративного, економічного (фінансового) та психолого-педагогічного характеру.

Для формування внутрішньої мотивації курсантів до власного фізичного вдосконалення, основою яких є цінності ФК, необхідне посилення виховного компоненту навчальної дисципліни „Фізичне виховання, спеціальна фізична підготовка і спорт”.

3.5. Залежність фізичної підготовленості випускників вищих військових навчальних закладів від ціннісного ставлення до фізичного самовдосконалення на початковому етапі їх військово-професійної діяльності

Дослідження ієрархічної структури мотивації курсантів ВВНЗ дозволяє нам стверджувати, що мотиви, які засновані на цінностях фізичної культури і які вважаються найбільш потужними та стійкими, при діючій системі фізичної підготовки курсантів формуються недостатньою мірою. Отже, із ВВНЗ випускаються офіцери без сформованого ціннісного ставлення до фізичного

вдосконалення. Внаслідок цього, через відсутність належного керівництва і контролю з боку командирів за процесом фізичного вдосконалення молодих офіцерів, значна їх кількість перестає систематично займатись фізичною підготовкою і спортом. Рівень розвитку основних показників їх фізичної підготовленості знижується.

Так у наказах про підсумкові перевірки військових частин за основними предметами бойової підготовки зазначається, що більшість офіцерів з різних причин не відвідують занять з фізичної підготовки, які визначені Настановою з фізичної підготовки, а самостійно займаються лише до 20% особового складу.

З метою визначення динаміки фізичної підготовленості офіцерів після закінчення ВВНЗ в залежності від їх ціннісного ставлення до фізичного самовдосконалення нами було проведене дослідження, яке полягало в практичній перевірці рівня фізичної підготовленості офіцерів та в їх опитуванні щодо регулярності занять фізичними вправами. У дослідженні взяли участь 94 офіцери – випускники ВВНЗ першої та другої вікових груп (до 30 років). Дослідження проводилось в частинах Сухопутних військ Збройних сил України під час щорічної підсумкової перевірки частин з бойової підготовки.

Тестування проводилося відповідно до ТНФП-2014 за вправами Настанови з фізичної підготовки, які характеризують розвиток основних фізичних якостей (сила, швидкість та витривалість).

За результатами опитування офіцери було поділені на дві групи: ті, що мали сформоване ціннісне ставлення до фізичного вдосконалення і продовжували займатись фізичними вправами самостійно від 3 до 5 разів на тиждень ($n = 29$), і ті, у кого формування ціннісного ставлення до фізичної підготовки під час навчання у ВВНЗ не відбулось і які самостійно фізичною підготовкою займались менше 3 годин на тиждень або не займались зовсім ($n = 65$).

Тут необхідно зауважити, що розподіл офіцерів військових частин за віковими групами для занять фізичною підготовкою і здачі нормативів, за яким до першої вікової групи відносяться офіцери віком 25 років, до другої – від 25

до 30 років і т.д., не стимулює молодих офіцерів до занять фізичною підготовкою. Випускник ВВНЗ, вік якого на момент випуску в середньому складає 23-24 роки, для отримання на державному екзамені з фізичної підготовки оцінки „відмінно” або „добре”, відповідно до ТНФП-2014 року, має набрати 140 і 125 балів відповідно. А у військах для отримання оцінки „відмінно” за фізичну підготовленість йому достатньо набрати 135 балів і 120 – для „добре”. Отже, упродовж 1-2 років більшість офіцерів першої вікової групи спроможні здати нормативи з фізичної підготовки на позитивну оцінку без систематичних занять фізичними вправами. При переході в другу вікову групу (при досягненні 25-річного віку), для якої нормативи ще нижче („відмінно” – 125, „добре” – 110 балів), знову певний період часу здатен виконувати вимоги ТНФП-2014 року без вдосконалення своїх фізичних кондицій завдяки систематичним заняттям фізичними вправами.

Відповідно до результатів державних екзаменів з фізичної підготовки середній бал курсантів ВВНЗ складає $4,3 \pm 0,06$ бали. Випускники виконують нормативи в середньому вище рівня оцінки „добре” (біг на 100 м – $14,1 \pm 0,03$ с, підтягування – $15,0 \pm 0,2$ рази, подолання смуги перешкод – $130,1 \pm 1,7$ с, біг на 3 км – 743 ± 12 с). А за результатами підсумкової перевірки військових частин середні результати задачі офіцерами першої вікової групи нормативів з бігу на 100 м становили $14,8 \pm 0,06$ с, з підтягування на перекладині – $11,2 \pm 0,3$ рази, з додання смуги перешкод $139,8 \pm 2,2$ с, з бігу на 3 км – 777 ± 23 с відповідно. Отже, за два-три роки служби офіцера у військах результати достовірно погіршуються ($p \leq 0,05-0,001$). Це свідчить про відсутність належної уваги молодих офіцерів до удосконалювання своїх фізичних якостей.

Результати дослідження динаміки фізичної підготовленості офіцерів в залежності від сформованості ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення відображені в табл. 3.13.

Динаміка фізичної підготовленості офіцерів в залежності від сформованості ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення

Групи	Роки служби на офіцерських посадах							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Підтягування на перекладині, рази								
1 група (n = 29)	16,1± 0,6	15,4± 0,6	15,0± 0,8	14,7± 0,5	14,4± 0,8	14,4± 0,6	14,3± 0,7	14,1±0,5
2 група (n = 65)	14,1± 0,5	13,7± 0,6	13,5± 0,6	12,8± 0,5	12,3± 0,7	12,0± 0,9	11,6± 0,6	10,9± 0,8
Біг на 100 м, с								
1 група (n = 29)	13,8±0,11	13,9±0,12	14,0±0,1	14,0±0,1	14,1±0,012	14,1±0,13	14,1±0,12	14,2±0,11
2 група (n = 65)	14,3± 0,12	14,5 ± 0,12	14,8±0,13	14,8±0,11	15,0 ± 0,1	15,1± 0,11	15,1± 0,11	15, ± 0,13
Біг на 3 км, с								
1 група (n = 29)	721 ± 11,2	736 ± 9,7	737± 10,1	746 ± 9,9	750 ± 10,5	753 ± 11,2	754 ± 9,9	751 ± 11,1
2 група (n = 65)	755 ± 12,1	788 ± 10,7	784 ± 9,8	790 ± 8,7	811 ± 7,9	824 ± 10,1	826 ± 11,1	838 ± 12,0

З таблиці видно, що середні результати, які характеризують розвиток у офіцерів основних фізичних якостей, що займались самостійно фізичними вправами ще під час навчання у ВВНЗ і при можливості продовжували займатись власним фізичним вдосконаленням, достовірно кращі за результати офіцерів, які не мають сформованого ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення і самостійно фізичними вправами не займаються ($p < 0,05-0,01$), вже на перших роках служби на посадах у військових частинах.

Результати тестування офіцерів засвідчують, що під час служби на офіцерських посадах спостерігається негативна динаміка в обох групах. Проте, в групі офіцерів, які мали сформоване позитивне ціннісне ставлення до фізичного вдосконалення, показники з підтягування на перекладині та бігу на 100 м достовірно гірші ніж на першому році служби тільки в 29-30 років ($t = 2,56$; $t = 2,57$; $p > 0,05$). У вправі, що визначає рівень розвитку в офіцерів витривалості, результати зазначених офіцерів не мають достовірної різниці за визначений період служби ($t = 1,90$; $p > 0,05$).

Показники офіцерів, які віднесені до другої групи (ті, хто не має сформованого ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення), мають достовірне погіршення результатів з підтягування на перекладині вже на п'ятому році служби ($t = 2,09$; $p < 0,05$) та в подальшому також погіршуються до $10,9 \pm 0,8$ разів ($t = 3,39$; $p < 0,01$). Результати бігу на 100 м офіцерів другої групи також достовірно погіршуються вже з третього року служби ($t = 3,07$; $p < 0,01$) та на восьмому році дорівнюють $15,2 \pm 0,13$ с, що достовірно гірше вихідних даних ($t = 5,01$; $p < 0,001$). Подібна динаміка спостерігається при виконанні офіцерами вправи на витривалість (біг на 3 км). Достовірно погіршення результатів офіцерів виявлено вже на другому році служби ($t = 2,04$; $p < 0,05$) та підтверджено на восьмому році ($t = 4,87$; $p < 0,001$).

Результати ж офіцерів у віці 29-30 років достовірно доводять, що у тих, хто мав сформоване ціннісне ставлення до фізичного вдосконалення, рівень розвитку основних фізичних якостей знижується, але дозволяє позитивно складати тести з фізичної підготовленості. Показники офіцерів, у яких відсутнє позитивне ставлення до фізичного вдосконалення і які не мають бажання займатися фізичними вправами, достовірно гірші ($p < 0,001$).

Порівняння отриманих у процесі дослідження даних із даними підсумкових наказів з перевірки бойової готовності військових частин, обов'язковим елементом яких є перевірка фізичної підготовленості особового складу, ми підтвердили дослідження О.М. Ольхового про те, що курсанти, які упродовж навчання у ВВНЗ займаються фізичними вправами самостійно за власною ініціативою, знаходять можливість робити це і під час служби на офіцерських посадах у військах і спонукають до цього підпорядкований особовий склад [158]; а також дослідження О.С. Овчарука та А.П. Петрука, які стверджують, що фізична активність офіцерів значною мірою залежить від звички до самостійних занять фізичними вправами, яка формується під час їх навчання у ВВНЗ [154, 167].

Висновки до розділу 3

1. Визначено, що чинна структура та зміст спортивно-масової роботи у ВВНЗ спрямовані на займання „високих” місць у змаганнях та конкурсах, і не враховує бажання курсантів до занять видами спорту. Організація та проведення СМР ідентичні для всіх курсів навчання курсантів без врахування етапів їх професійного становлення в період навчання у ВВНЗ.

2. Доведено, що з 1997 року по 2019 рік показники фізичної підготовленості осіб, що вступають до ВВНЗ, достовірно погіршуються ($p < 0,05$). Визначено, що зниження показників, які характеризують рівень розвитку основних фізичних якостей, призвело до збільшення кількості осіб, які не здатні виконати мінімально допустимі для вступу до ВВНЗ нормативи фізичної підготовки. Їх кількість зросла з 22,3% абітурієнтів у 1997 році до 48,5% – у 2019 році.

3. За результатами дослідження нами було визначено структуру і рівень мотивації до власного фізичного вдосконалення курсантів Академії 2010 і 2019 років навчання. Мотивація курсантів обох років навчання визначена такою, що знаходилась на середньому рівні.

4. Мотивація курсантів відрізняється за структурою. Зокрема, визначено зниження видів мотивації, основою яких є цінності ФК – процесуальної мотивації ($t=2,142$; $p < 0,05$) і результативної ($t=2,245$; $p < 0,05$). Серед курсантів, що досліджувались у 2019 році ($n=364$), у порівнянні з тими, що досліджувались у 2010 році, на 13,7% збільшилась кількість тих, хто займався фізичними вправами за обов'язком. На 14,1% стало менше курсантів, які займались фізичними вправами для покращення свого фізичного стану і зміцнення здоров'я. На 21,1% стало менше осіб, що вважали заняття фізичними вправами важливими для підвищення особистої боєздатності.

5. Визначено підвищення зовнішньої мотивації курсантів до фізичного вдосконалення, як позитивної, так і негативної. Зокрема, встановлено недостовірне зниження мотиву запобігання покаранню за низький рівень фізичної підготовленості ($t=2,102$; $p > 0,05$). І підвищилась вагомість мотиву матеріальної винагороди ($t=2,298$; $p < 0,05$).

6. Підтверджено інформацію, що курсанти, які під час навчання у ВВНЗ систематично займались фізичними вправами самостійно чи спортом у складі збірних команд, намагаються підтримувати свою фізичну активність і під час служби на офіцерських посадах, а також дані щодо залежності фізичної активності офіцерів від сформованої під час навчання у ВВНЗ звички до самостійних занять фізичними вправами.

Результати дослідження цього розділу викладено у таких публікаціях:
[6, 8, 9].

РОЗДІЛ 4

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ І СТРУКТУРИ СПОРТИВНО-МАСОВОЇ РОБОТИ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ КУРСАНТІВ ДО ФІЗИЧНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

4.1. Обґрунтування авторської програми формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення у вищих військових навчальних закладах в процесі спортивно-масової роботи

Одним із актуальних моментів при обґрунтуванні авторської програми є факт зниження рівня фізичної та спортивної підготовленості, недостатність досвіду занять спортом у спортивних школах і секціях у абітурієнтів, що значно обмежує можливості тих, хто навчається, здобувати спортивну кваліфікацію в процесі навчання. Брак досвіду спортивної діяльності є безпосередньою перешкодою до ціннісного осмислення діяльності з власного фізичного вдосконалення. На думку М.С. Кагана [81], ціннісне ставлення формується безпосередньо в діяльності.

Враховання цих обставин та результати констатувального експерименту покладені в основу нашої програми з формування ціннісного ставлення курсантів ВВНЗ до фізичного вдосконалення. Нами запропоновано внести зміни до існуючої структури та змісту спортивно-масової роботи у ВВНЗ. Під час констатувального експерименту було визначено, що основні зусилля командирів підрозділів і викладачів кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту концентруються на перетворювальному виді діяльності: розвиток фізичних якостей, формування рухових навичок. При цьому недостатньо уваги приділяється теоретичному і духовно-емоційному аспектам: пізнавальному і ціннісно-орієнтаційному видам діяльності. У взаємовідносинах „командир–викладач–курсант” переважають суб’єктно-об’єктні комунікативні зв’язки.

Нерідко проведення змагань у ВВНЗ не передбачає етапу підготовки до них. Внаслідок цього у курсантів може виникнути ефект негативного ставлення як безпосередньо до змагань, так і до всього процесу спортивно-масової роботи. Необхідність прояву максимальних зусиль в ході змагань при невідповідності функціональних систем, опорно-рухового апарату часто пов'язано з підвищеним травматизмом, що також не сприяє формуванню ціннісного ставлення до занять фізичною підготовкою і спортом. Тому при складанні та перевірці ефективності програми враховувалася і ця обставина.

В умовах підготовки до огляду спортивно-масової роботи, залежно від якості тренувального процесу, тією чи іншою мірою досягається виконання спортивних розрядів, але при цьому переважаючими мотивами є необхідність виконання зовнішніх вимог, норм і розрядів, тобто мотивів „що повинно бути”.

Тому, як свідчать дані наших досліджень, при високому рівні мотивів повинності тільки половина курсантів відчують задоволеність процесом і вважають, що цей процес у певному аспекті відповідає їх емоційній сфері. За свідченням С.В. Романчука та Ю.А. Бородіна, така ситуація, що складається у військових навчальних закладах, не унікальна і характерна для адміністративно-командної системи фізичного виховання у ВВНЗ, яка існувала довгі роки [33, 191].

Виникає необхідність застосування в обґрунтуванні програми діяльнісного підходу, який передбачає організацію спортивно-масової діяльності в цілісності у взаємодії та взаємозумовленості чотирьох її видів: пізнавального, перетворювального, ціннісно-орієнтаційного та комунікативного у формі спілкування.

Іншим аспектом обґрунтування програми спортивно-масової роботи, призначеної для формування ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення, є філософсько-культурологічний підхід до людської діяльності, відповідно до якого вона характеризується діалектичною єдністю загального, особливого та одиничного, тобто рисами, загальними для діяльності всього людства, і різних груп людей, і кожного індивіду [81]. Щодо спортивно-масової роботи (як

діяльності) курсантів ВВНЗ, можна стверджувати, що зміст цієї діяльності має також характеризуватися діалектичною єдністю загального, особливого і одиничного, де „загальне” стосується діяльності всіх курсантів; „особливе” – специфічної діяльності курсантів певної військової спеціальності; „одиничне” – стосовно діяльності конкретної особистості. Ці філософські категорії в процесі пізнання сутності спортивної діяльності, значення видів спорту і фізичних вправ служать вихідними принципами пізнання, відіграють роль опорних пунктів, сходинок від незнання до знання [81].

Пізнавальний вид спортивно-масової діяльності передбачає необхідність підвищення освітньої спрямованості спортивно-масової роботи вже на ранній її стадії – з перших курсів.

За даними М.С. Кагана [81], отримання знань здійснюється особливого роду людською діяльністю, мета якої, по-перше, є відображення реально існуючого в його одиничності, конкретності, неповторності; по-друге, виявлення загального, сутнісного, зв'язків і відносин, які переходять за різноманітним явищ; по-третє, зв'язку одиничного та загального у формах особливого. Такий філософський підхід до цього виду діяльності, як показали результати наших досліджень, у практиці спортивно-масової роботи сьогодні не враховується.

Тому спрямованість знань, що передаються суб'єктом (командир підрозділу, викладач), про види спорту і фізичні вправи повинна встановлювати зв'язок з майбутньою військово-професійною діяльністю, показувати значення цих видів і вправ для офіцера як члена суспільства і мати особисту значущість для кожного курсанта. Особливістю існуючої педагогічної системи у ВВНЗ є однозначно підпорядковане становище спортивно-масової роботи стосовно фізичної підготовки.

Одним із наслідків такого становища є дублювання розділів фізичної підготовки на навчально-тренувальних заняттях у години спортивно-масової роботи, що значною мірою унеможливорює „підняття” курсантів у своєму

пізнанні вище тих фізичних вправ і видів спорту Військово-спортивної класифікації (ВСКл), які абсолютно ідентичні програмним вправам.

Військово-спортивний комплекс (ВСК) на даний час являє собою не більш ніж сукупність вправ і військово-прикладних видів спорту, які, без сумнівів, мають сенс для всіх військовослужбовців і особливо для фахівців, успішність професійної діяльності яких детермінована розвитком рухового потенціалу прямим зв'язком. Для фахівців з невираженим моторним компонентом у професійній діяльності пізнання таких вправ і видів спорту може не мати зв'язку з ціннісним осмисленням, що вимагає розширення змісту пізнавального виду спортивно-масової діяльності.

Це також необхідно для створення достатніх передумов вільного вибору, бо, як було показано вище, тільки в умовах свободи створюється ціннісна ситуація. Освіта необхідна для формування ціннісного ставлення тому, що обґрунтування будь-якої системи цінностей неможливе поза пізнанням. Однак тут йдеться не про пізнання світу, суспільства, людини як об'єктів, того, що знаходиться поза суб'єктом, а про пізнання значення для неї об'єктивної реальності, тобто зв'язку об'єктивного з суб'єктивним [81]. Тому ми згодні з О.Є. Дедовим [54] і О.О. Стрелковим [219] в тому, що однією з функцій військово-фізкультурної освіти є виховна.

Перетворювальний вид діяльності виходячи із сутності феномену „фізична культура” є власне перетворенням фізичного в людині. Цей вид спортивно-масової діяльності є переважаючим. Але ця перевага, а по суті його абсолютизація в практиці спортивно-масової роботи істотно знижує її ефективність в інтересах військово-професійної діяльності в силу особливостей його здійснення. Коли недостатньо приділялося уваги теоретичним аспектам підготовки тих, хто навчається, та їх ціннісному ставленню, а також через зарегламентованість самої діяльності не створювалося належних умов для осмисленого перетворення суб'єктом діяльності, курсантом, самого себе.

Успішність у ціннісно-орієнтаційному вигляді спортивно-масової діяльності визначається відповідно до закономірності динаміки онтогенезу

людини. У зв'язку з цим з потраплянням молодшої людини в нове середовище – ВВНЗ відбувається зміна її способу життя, коли вона відчуває вплив нових соціальних, педагогічних, психологічних та інших чинників і долучається до цінностей. Оскільки основним призначенням військових навчальних закладів є підготовка курсантів до професійної діяльності, то значну роль в усіх видах діяльності, в тому числі і спортивно-масовій, відіграє формування професійно-ціннісних орієнтацій [3, 84, 219]. Тому при побудові програми і формуванні її змісту ми вважали за необхідне забезпечення смислового зв'язку культивованого виду спорту з майбутньою професійною діяльністю курсанта, а також введення частково регламентованих умов діяльності, властивих умовам військ.

З огляду на те, що відповідно до філософської теорії цінностей способом перетворення цінностей соціуму в цінності особистості є виховання, то як ніколи зростає значення тих, хто це виховання здійснює, якими, у сфері спортивно-масової діяльності, є викладачі кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту. Враховуючи, що сутністю виховання є залучення того, хто виховується, до цінностей того, хто виховує, то вирішальна роль у формуванні ціннісного ставлення до діяльності з власного фізичного вдосконалення належить фахівцеві у сфері фізичної культури. І успіх всього процесу виховання значною мірою визначається наявним у викладача ціннісним ставленням до того чи іншого виду спорту (видів спорту), його професійною компетентністю – як педагогічною, так і спортивною, його авторитетом і здатністю спілкуватися на рівних з тими, кого виховує, – на суб'єкт-суб'єктному рівні [127, 179, 208, 212 та ін.].

У зв'язку з цим необхідним є перегляд у процесі спортивно-масової роботи в аспекті формування ціннісного ставлення такого виду спортивно-масової діяльності, як комунікація і спілкування. При всій подібності комунікації процесу спілкування вони все ж не є ідентичними. Головною відмінністю між ними є особливості відносин між викладачем, командиром і курсантом. Якщо в

першому випадку йдеться про суб'єкт-об'єктивні відносини, то спілкування мислимо тільки як суб'єкт-суб'єктне.

Тому при розробці нами програми спортивно-масової роботи, спрямованої на формування ціннісного ставлення до фізкультурної діяльності, особливий акцент був зроблений на діяльність саме викладача. Хоча ми і розуміли, що в силу специфіки саме військової, командної системи здійснення суб'єкт-суб'єктних педагогічних відносин і впровадження принципів діалогізму буде пов'язано з певними труднощами.

Сукупність усіх видів спортивно-масової діяльності передбачає їх упорядкування на певних етапах навчання у ВВНЗ. Існує низка підходів до етапізації процесу фізичної підготовки, в тому числі і спортивно-масової роботи, у ВВНЗ. Згідно з ТНФП-2014 етапи навчання визначаються з того обсягу та змісту теоретичних знань, практичних умінь і навичок, які необхідні командирі відділення, взводу, роти тощо. А.П. Петрук [157], обґрунтовуючи спрямованість фізичної підготовки курсантів на етапах їх військово-професійного становлення, вводив у програму етапізацію спортивно-масової роботи за критерієм досягнення того чи іншого спортивного розряду з військово-прикладного виду спорту.

Однак, як засвідчують результати наших досліджень, а також дослідження Г.І. Сухоради [222], В.О. Шейченко [236], О.Є. Дедова [54], рівень II спортивного розряду є граничним, коли ще не спостерігається негативний вплив спорту на професійну діяльність курсантів. Крім цього, як показують результати наших досліджень, відсутність спортивної кваліфікації при вступі значно ускладнює, а то й унеможлиблює виконання розрядів у процесі навчання у ВВНЗ. Однак правильним є і те, що підтверджено в наших експериментах і в дослідженнях інших фахівців (В.Л. Калманович, 2010; А.В. Шаболтас, 1998; О.О. Стрелков, 2016; С.В. Романчук, 2006 та ін.) [84, 219, 193, 235 та ін.], що спортивна кваліфікація має достовірний кореляційний зв'язок з рівнем мотивації, суб'єктивними оцінками ролі та місця спорту в житті суспільства, у професійній діяльності та з бажанням займатися тими чи

іншими видами спорту. Але лише за суттєвої умови: коли досягнення спортивних розрядів не є єдиною метою для керівників СМР. Тому ми розглядали виконання спортивних розрядів не як мету, а як наслідок формування процесуальних мотивів і закладали в програму інший підхід, що базується на теорії діяльності.

Аналізуючи співвідношення понять „діяльність”, „потреба”, „мотив”, О.М. Леонтьєв (2005) [111] зазначає, що найбільше змістове навантаження лягає на діяльність, оскільки будь-який розвиток відбувається в діяльності. Виходячи з певного взаємозв'язку цих понять і з огляду на провідну роль у цьому ланцюжку категорії „діяльність”, визначення „регламентованість системи військового навчання і виховання” може в загальному характеризувати певну організацію діяльності військовослужбовців і бути класифікаційною ознакою, яка об'єднує в групи подібні за регламентом системи (В.П. Леонтьєв, 2000) [110]. Цей методологічний підхід був успішно застосований О.М. Ольховим (2012) [158] при оптимізації процесу фізичної підготовки і спорту з метою формування професійно значущих особистісних якостей фахівця. Однак в його дослідженнях більше уваги було приділено процесу фізичної підготовки в цілому, ніж окремо спортивно-масовій роботі. Але і тут такий підхід показав високу ефективність з формування потреби в регулярних заняттях спортом у порівнянні з традиційним. Тому цей методологічний підхід ми поклали в основу нашої програми з формування ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи.

Сутність його полягає у визначенні етапів діяльності у міру регламентованості: I етап (1-2-й курси) – жорстко регламентований; II етап (3-4-й курси) – частково регламентований.

На першому етапі експерименту відповідно до нашої програми в змісті СМР ЕГ переважали види спорту і вправи, що характеризуються категоріями „загальне” (які дозволяють розвивати основні фізичні якості та формувати військово-прикладні рухові навички і які є необхідними для будь-якого офіцера, незалежно від його приналежності до виду чи роду Збройних сил) та

„особливе” (що найбільшою мірою відповідають специфіці майбутньої військово-професійної діяльності курсанта). Поділ видів спорту за діалектичними категоріями дозволяє курсантам глибше пізнавати сутність спортивної діяльності, значущості видів спорту та фізичних вправ для себе як офіцера і як особистості.

Навчально-тренувальні заняття із СМР мали прямий зв'язок зі змістом навчальних занять з фізичного виховання та спеціальної фізичної підготовки. У міру проходження розділів програми на навчальних заняттях з дисципліни в години СМР вивчались відповідні наближені до розділів програми види спорту і фізичні вправи з Військово-спортивної класифікації. При цьому основне значення мали такі компоненти педагогічного процесу як освіта і навчання, з акцентом на сенсовий зміст видів спорту і вправ. Тим самим, на нашу думку, посилювався ефект педагогічних впливів і створювалися передумови для вільного вибору, формування ціннісного ставлення, реалізації ціннісних орієнтацій.

Види спорту і фізичні вправи, що характеризуються категорією „загальне” – біг, марш-кидки на різні дистанції, силові вправи, долання смуги перешкод, рукопашний бій, засвоювались під керівництвом командира підрозділу за активної допомоги викладача кафедри, закріпленого за цим підрозділом.

Спортивне орієнтування, обране як вид спорту, що розвиває важливі для курсантів більшості військових спеціальностей Сухопутних військ фізичні якості і тому характеризується категорією „особливе”, засвоювався шляхом включення окремих елементів спортивного орієнтування до змісту навчальних занять з тактики та військової топографії. Ці заняття проводились за участю інструктора зі спорту кафедри фізичного виховання спеціальної фізичної підготовки і спорту Академії.

Участь курсантів ЕГ у змаганнях на першість Академії не була обов'язковою, а виключно добровільною.

Взаємовідносини по осі „викладач, командир–курсант” мали переважно суб’єкт-об’єктний характер. У діяльності командира підрозділу і викладача основний акцент робився на передачі курсантам знань з метою досягнення особистої значущості й осмисленого сприймання як видів спорту, які віднесені до категорії „загальне”, так і видів, віднесених до категорії „особливе”, в інтересах майбутньої військово-професійної діяльності та забезпечення особистої (суб’єктивної) значущості, а також створення позитивного емоційного фону.

До змісту навчально-тренувальних занять КГ у години СМР на першому етапі експерименту включались загальнорозвивальні вправи на місці, силові вправи на перекладині та брусах, спеціально-бігові вправи, тренування контрольної вправи на смузі перешкод, рівномірний біг і прискорене пересування на різні дистанції. При цьому відповідно до об’єктивно існуючого положення переважання нормативного підходу, акцент у діяльності командирів підрозділу був спрямований на забезпечення успішності навчання з дисципліни і на виконання підпорядкованим особовим складом норм і вимог ВСК. Тому зміст занять визначався командиром в залежності від необхідності корегування тих чи інших фізичних якостей і рухових навичок. З цієї причини не завжди існував зв’язок із навчальними заняттями з навчальної дисципліни, де засвоєння вправ здійснювалось відповідно до програми. Крім цього, корегування змісту навчально-тренувальних занять із СМР відбувалось в залежності від змагань на першість Академії, які проводились за відповідним планом і в яких курсанти КГ брали участь з першого курсу. У зв’язку з цим у курсантів КГ переважав мотив обов’язку.

На другому етапі експерименту, відповідно до існуючого положення, зміст і методика проведення навчально-тренувальних занять із СМР у КГ не відрізнялись від занять першого етапу.

Особливістю організації та проведення СМР в ЕГ на другому етапі стало надання свободи вибору виду спорту чи фізичних вправ для подальшого фізичного вдосконалення, а також свободи вибору форми занять – у секції чи самостійно за обов’язковості самих занять. Курсанти, що обирали самостійні

заняття, за допомогою викладачів кафедри розробляли місячні плани тренувань. Контроль за їх виконанням здійснювався командиром підрозділу і викладачем, закріпленим за підрозділом.

У СМР ЕГ переважали види спорту і вправи, що відносяться до категорії „одиничне” (цінні персонально для курсанта як особистості). При цьому співвідношення категорій „загальне”, „особливе”, „одиничне” мало діалектичний взаємозв’язок. Взаємовідносини по осі „викладач, командир – курсант” мали переважно суб’єкт-суб’єктний характер. Основні зусилля керівників зосереджувались на подальшому розкритті сенсу видів спорту для майбутньої військово-професійної діяльності й особисто для кожного курсанта, на формування самостійності курсантів в організації та проведенні фізкультурної діяльності.

Участь курсантів ЕГ в академічних змаганнях із залученням всього особового складу („загальні” види спорту і фізичні вправи) на другому етапі експерименту була обов’язковою.

Програма формування ціннісного ставлення до фізкультурного вдосконалення в процесі навчально-тренувальних занять із СМР на етапах наведена у табл. 4.1.

Кожен етап обґрунтовується і характеризується наступними положеннями, що враховують:

- визначений зміст діяльності – співвідношення видів спорту і фізичних вправ, що характеризуються діалектичними категоріями „загальне”, „особливе”, „одиничне” та змістом тактичних і оперативних цілей;
- взаємозв’язок і особливості перетворювального, пізнавального, ціннісно-орієнтаційного та комунікативного у формі спілкування видів діяльності;
- визначений ступінь взаємозв’язку з особливостями освітнього процесу у ВНЗ і з майбутньою військово-професійною діяльністю;
- визначену спрямованість мотивації курсантів на етапах навчання;
- визначений ступінь участі в керівництві діяльністю командира підрозділу та викладача кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту;
- особливості організації та проведення змагань.

Таблиця 4.1

**Програма формування ціннісного ставлення курсантів
до фізичного вдосконалення в СМР**

Показники	Етапи і курси навчання	
	I етап (1-2-й курси)	II етап (3-4 курси)
Цілі: • тактичні • оперативні	<p>1. Підвищення рівня фізичної підготовленості.</p> <p>2. Оволодіння видами спорту і фізичними вправами поелементно і в цілісності.</p> <p>3. Створення у курсантів уявлень про значущість видів спорту „для себе” як офіцера, незалежно від виду чи роду ЗС; для „для себе” як для офіцера з врахуванням специфіки його майбутньої ВПД; „для себе” як індивіду з врахуванням особистісних інтересів і уподобань.</p> <p>1. Ефективне управління осмисленням видів спорту і фізичних вправ.</p> <p>2. Забезпечення необхідної емоційної насиченості занять.</p>	<p>1. Удосконалення розвитку фізичних якостей і рухових навичок.</p> <p>2. Удосконалення в обраному виді спорту.</p> <p>3. Досягнення оптимального рівня спортивної кваліфікації.</p> <p>4. Оволодіння навичками самовдосконалення.</p> <p>1. Надання практичної допомоги курсантам у самовдосконаленні</p>
Види спорту та фізичні вправи	Переважання видів спорту і фізичних вправ, що характеризуються категоріями „загальне” – які дозволяють розвивати основні фізичні якості та формувати військово-прикладні рухові навички; і „особливе” – які відображають специфіку конкретного ВВНЗ, його призначення, специфіку майбутньої ВПД офіцера.	1. Переважання видів спорту і фізичних вправ, що характеризуються категоріями „одиничне” – за індивідуальним, вільним вибором тими, хто займається, у відповідності з їх ціннісними орієнтаціями та інтересами; і „особливе” - які відображають специфіку конкретного ВВНЗ, його призначення, специфіку майбутньої ВПД офіцера.
Провідний вид СМР (як діяльності)	1. Пізнавальний 2. Перетворювальний	1. Власне ціннісно-орієнтаційний
Характеристика педагогічних взаємодій між викладачем (командиром) і курсантом	1. Переважно суб’єкт-об’єктні. 2. Комунікація.	1. Переважно суб’єкт-суб’єктні. 2. Комунікація у формі спілкування.
Особливості участі в керівництві процесом формування ціннісного ставлення	Переважання схеми „викладач – командир – курсант”	Переважання схеми „викладач – курсант” (із „особливих” і „одиничних” видів спорту) і „командир – курсант” (із „загальних” видів спорту)
Характеристика системи змагань	1. За спрощеними правилами. 2. Переважно рівень масових змагань: „взвод - рота - батальйон”. 3. Вибірково: „ВВНЗ та зовнішні змагання”.	1. Переважний рівень: „факультет - ВВНЗ - зовнішні змагання”
Взаємозв’язок з фізичною підготовкою	Прямий	Непрямий

Ця модель програми відображає ряд теоретичних і практичних підходів, апробованих у практиці фізкультурної діяльності студентської молоді та кожен етап обґрунтовується з урахуванням філософських положень культурології, філософських і психологічних положень теорії діяльності та положень педагогічної психології.

При обґрунтуванні етапів ми враховували об'єктивну необхідність адаптації першокурсника до нових умов життєдіяльності, активне, творче пристосування до умов вищої школи, в процесі якого складається колектив, формуються навички та вміння з раціональної організації життєдіяльності, раціональний колективний і особистий режим праці, дозвілля, побуту тощо (Г.О. Щуревич, О.В. Зінковський, М.І. Пономарьов, 2009) [245]. Ми згодні також з авторами в тому, що зміни, які відбуваються, пов'язані з подоланням труднощів об'єктивного і суб'єктивного характеру, в тому числі відсутністю навичок саморегулювання (невмінням керувати собою, відсутністю організованості, волі та ін.). Якщо розглядати адаптацію курсантів до умов вищих навчальних закладів, то тут можна виділити три фази: преадаптацію, безпосередньо адаптацію і постадаптацію.

Ці твердження узгоджуються з твердженнями В.В. Москаленко (2013) [131], яка виділяє необхідні та достатні, на її думку, фундаментальні властивості людини, що забезпечують її зв'язок з навколишнім середовищем:

- формування варіантів можливих напрямків і поля активності;
- проведення відмінності між сформованим варіантом поля активності та зовнішнім стосовно нього „фоном”;
- практична активність у виділеному полі в наміченому напрямку;
- раціоналізація та співвіднесення цілей, засобів і результатів діяльності у встановлених межах;
- формування правил діяльності та норм взаємодії з елементами оточення тощо.

Ці та інші об'єктивні фактори, пов'язані зі специфікою саме військових навчальних закладів, обумовлюють необхідність жорсткого управління

діяльністю курсантів на першому етапі, в тому числі і в процесі спортивно-масової діяльності. При цьому види спорту та фізичні вправи, що характеризуються категорією „загальні” і переважно культивуються на першому етапі, цілком узгоджуються із загальною характеристикою освітнього процесу у ВВНЗ, де на першому-другому курсах, як правило, здійснюється загальновійськова підготовка. І якщо на першому етапі такий зміст СМР може мати досить високу суб’єктивну значущість, то в подальшому, за інших рівних умов, така ймовірність може значно знизитись.

Ця обставина, і це переконливо доведено Г.О. Щуревичем, О.В. Зінковським, М.І. Пономарьовим [245], пов’язана з формуванням професійної спрямованості тих, хто навчається. Зазначається, що в міру розширення уявлень про майбутню професійну діяльність змінюється й оцінка тих або інших предметів навчання. Щодо фізичного виховання та спеціальної фізичної підготовки, то на завершальному етапі навчання курсантів у ВВНЗ її значення знижується. У зв’язку з цим визначається необхідність розкриття сенсу тих чи інших видів (виду) спорту для майбутньої військово-професійної діяльності.

Вищесказане вимагає постановки стратегічних, тактичних, оперативних цілей. Стратегічні цілі відображають об’єктивні потреби суспільного розвитку, визначають кінцеві результати педагогічної діяльності. Вони перетворюються на тактичні, які, зберігаючи свою спрямованість на підсумковий результат, приурочені до того чи іншого етапу вирішення стратегічних цілей. І, нарешті, в конкретних педагогічних ситуаціях народжуються і реалізуються оперативні цілі – завдання поточні, найближчі, що постають перед педагогом у кожний окремо взятий момент його практичної діяльності.

Виходячи з градації процесу фізичного вдосконалювання курсантів на три взаємозалежні та взаємодоповнюючі процеси (фізичної підготовки, фізичної культури і спорту), кожний з яких має різні спонукальні детермінанти, виховні впливи з формування у курсантів мотивації до занять фізичними вправами повинні мати певну спрямованість.

У процесі занять фізичною підготовкою необхідно спиратися на мотиви повинності, результативні та суспільно значимі мотиви. Обов'язковою умовою ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення є формування у курсантів усвідомленого розуміння значущості фізичної підготовки для успіху в бойовій підготовці та військово-професійній діяльності. Для цього досить широко можуть використовуватися впливи адміністративно-силового характеру, а також моральні та матеріальні стимули.

В основу занять, об'єднаних поняттям „фізична культура”, має бути покладене поєднання результативних (досягнення тілесної досконалості, гарного стану здоров'я, освоєння індивідуально-необхідних прийомів і дій тощо) і процесуальних мотивів (зробити так, щоб заняття фізичними вправами стали привабливими самі по собі).

У спорті ж – це мотиви досягнення, самовираження, самоактуалізації. Тому завдання викладача – допомогти курсанту у виборі виду спорту (вправи), створити йому можливості для самовираження, надати методичну допомогу в плануванні тренувальних навантажень.

Виходячи з цього впливи психолого-педагогічного характеру здійснювалися, з одного боку, вибірково, а з іншого – комплексно, формуючи, за можливості, „гаму” значущих для курсантів мотивів.

Для втілення впливів, що виховують і формують мотиваційно-ціннісне ставлення курсантів до фізичного вдосконалення, нами застосовувались наступні психолого-педагогічні впливи:

1. Проведення спеціальних вербальних впливів у формах лекцій, бесід, вказівок, що містять інформацію з теоретичних основ фізичного вдосконалення людини; розгляд, зокрема, питань фізіології організму людини в процесі спортивного тренування, впливу фізичного тренування на особисту боєздатність військовослужбовців. На початку чи наприкінці багатьох практичних занять з фізичного виховання та спеціальної фізичної підготовки проводилося коротке роз'яснення впливу і значимості виконуваних вправ, тому

що чим повніший образ, уявлення про діяльність, яка виконується, тим імовірніше можна спостерігати орієнтування особистості на цю діяльність.

2. Вербальні впливи поєднувались зі спеціально організованою руховою активністю курсантів, що припускало широке використання методу вправи як основного методу фізичного вдосконалення, з варіюванням умов його застосування. Залежно від особливостей етапу навчання та виховання фізичні вправи організовувалися і виконувалися з різною мотиваційною установкою (з опорою на наступні мотиви): особисті чи колективістські, досягнення чи процесуальні, військово-прикладні чи суспільно значимі, чи мотиви зміцнення здоров'я тощо. Ця мотиваційна установка могла варіюватися в результаті зміни послідовності та характеру виконання вправи, умов підбиття підсумків і визначення переможців, добору самих вправ і попереднього інструктування перед їхнім виконанням.

Форми і методи застосування вправ, що використовувались під час навчальних занять з дисципліни „Фізичне виховання та спеціальна фізична підготовка” і СМР для формування певних мотивів занять фізичними вправами, наведені у табл. 4.2.

Безумовно, що настільки однозначний розподіл вправ за їхнім впливом на окремі мотиви є певною мірою умовним, тому що під час здійснення рухової активності застосовується, як правило, низка актуальних мотивів (тобто діяльність виступає як полімотивована). Однак використання зазначених умов, форм і методів фізичних вправ дозволяє здійснювати вплив психолого-педагогічного характеру за переважним формуванням певних мотивів, що є важливим з урахуванням зміни значимості тих чи інших мотивів занять фізичною підготовкою і спортом у курсантів на різних етапах їхнього навчання у ВВНЗ.

Таблиця 4.2

Застосування фізичних вправ для формування у курсантів ВВНЗ

мотивації до фізичного вдосконалення

Формовані мотиви	Умови застосування вправ	Дії керівника
Суспільно значимі	Фізичні вправи, що поєднуються з виконанням військово-професійних прийомів і дій: спортивно-воєнізовані естафети; кроси, марш-кидки на 5, 10 км, подолання перешкод у поєднанні з бойовою стрільбою і метанням гранат тощо	Роз'яснювати вплив фізичної підготовленості на успішність дій у бою
Колективістські	Вправи, в яких результативність дій кожного військовослужбовця безпосередньо впливає на результативність дій підрозділу (команди): <ul style="list-style-type: none"> - марш-кидки і лижні марші у складі підрозділу; - подолання перешкод у складі підрозділів; - бігові багатоетапні естафети; - змагання з перетягування канату, зі спільного підняття ваги у складі штатних підрозділів; - спортивно-гімнастичні естафети; - протиборча взаємодія партнерів під час виконання прийомів рукопашного бою; - навчальні сутички в парах чи групах; - комплексні тренування фронтальним чи потоковим способом; - індивідуальні змагання, що мають одночасно і командний залік (за середнім результатом, за сумою результатів чи місць у забігах тощо) 	Роз'яснювати необхідність злагоджених колективних дій військовослужбовців, взаємодопомоги і підтримки. Усувати та згладжувати негативні тенденції під час виконання вправ. Варіювати умови заліку (підбиття підсумків) залежно від конкретних умов і розв'язуваних завдань
Досягнення самоактуалізації	Фізичні вправи, контрольного та змагального методів тренування, метою яких є перевірка відповідності військовослужбовців певним нормам і ранжирування їх відповідно до показаних результатів: <ul style="list-style-type: none"> - вправи програми навчання; - види спорту ЄСКЛ України з неолімпійських видів спорту; - вправи ВСК 	Надавати широкі можливості для самовираження курсантів, „націлювати” на досягнення високих результатів, відзначати і заохочувати курсантів, які показали високі результати

Формовані мотиви	Умови застосування вправ	Дії керівника
------------------	--------------------------	---------------

Процесуальні	<p>Фізичні вправи з яскраво вираженою процесуальною спрямованістю (одержати задоволення від самого процесу фізичної активності, від взаємодії з товаришами під час виконання):</p> <ul style="list-style-type: none"> - спортивні і рухливі ігри за змагальними і спрощеними правилами; - вправи, що передбачають взаємодію (вправи з гімнастичним спрямуванням, спільне перетягування чи перенесення вантажів, різноманітні емоційно насичені змагання, естафети) та ін. 	<p>Надавати широкі можливості для вибору видів спорту і фізичних вправ для занять.</p> <p>Створювати необхідні комфортні умови для занять (побутового і морально-психологічного характеру)</p>
Зміцнення здоров'я, гармонійний розвиток тіла	<p>Фізичні вправи (переважно аеробного характеру) з навантаженнями помірної інтенсивності з акцентом на оздоровчу спрямованість. Фізичні вправи з обтяженнями і використанням власної ваги на збільшення м'язової маси і пропорційний розвиток тіла</p>	<p>Роз'яснювати вплив фізичних вправ на функціональний стан, фізичний розвиток і стан здоров'я військовослужбовців</p>
Повинності	<p>Фізичні вправи, що є контрольними відповідно до програми навчання.</p> <p>Фізичні вправи, що виносяться на заліки та екзамени з ФП</p>	<p>Домагатися обов'язкового впевненого виконання вправ програми навчання, використовуючи всі методи виховання, аж до примушування</p>
Загальнокультурні цінності ФП	<p>Фізичні вправи з вираженою спрямованістю на розвиток естетичних якостей і почуттів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - вправи, що вимагають виявлення координації і відточеної техніки виконання (вправи гімнастики, рукопашного бою, у подоланні перешкод тощо); - вправи, що сприяють гармонійному розвитку тіла; фізичні вправи і види спорту, у процесі занять якими вимагається виявлення етики; - спортивні і рухливі ігри, колективні вправи, під час яких вимагається виявлення етики (повага до суперників і товаришів по команді, „fair play” – чесної гри, взаємодопомоги, підтримки) 	<p>Роз'яснювати зв'язок фізичної культури з загальною культурою людини, підкреслювати прояв цих взаємозв'язків у процесі ФП.</p> <p>Створювати ситуації для прояву етики, роз'яснити етичні норми і необхідність відповідності їм у процесі ФП.</p> <p>Згладжувати негативні тенденції в процесі колективних форм ФП</p>

3. Широке використання наочної агітації з фізичної підготовки і спорту з метою заснування позитивних спортивних традицій у підрозділі. Основу наочної агітації склали стенди не тільки інформативного, але й спонукального характеру, зміст яких викликав у курсантів емоційний відгук.

В основу стендів спонукального характеру була покладена методика рейтингів, відповідно до якої відзначались кращі спортсмени підрозділу, десять найбільш підготовлених курсантів у кожній з вправ програми навчання із зазначенням їх найвищих досягнень, визначався рейтинг кожного курсанта за результатами здачі семестрового контролю, а також десять найбільш підготовлених курсантів у кожній з вправ, винесених на контрольні заняття після завершення вивчення відповідної теми, і підсумковий контроль, із зазначенням їх найвищих досягнень. Це положення дозволяло охопити цим впливом значну частину курсантського підрозділу, тому що багато хто з курсантів мав високу підготовленість, принаймні з 1-2 видів спорту або видів вправ, що дозволяло їм потрапити у десятку найкращих. Психологічним підґрунтям для застосування методики рейтингу служило закладене в людині прагнення до лідерства, першості, а також процеси, в основі яких лежить властиве людині прагнення до вдосконалювання. Головне методичне правило під час проведення такої роботи полягало в тому, щоб оголошення рейтингів відбувалось систематично, наочно, а динаміка підготовленості, прогрес у результатах постійно підкреслювалися під час підбиття підсумків командирами підрозділів і викладачами.

4. Проведення систематичної дозвіллевої роботи з фізкультурної діяльності, зокрема, проведення бесід, певне націлювання на відвідування інтернет-сайтів, зміст яких міг вплинути на формування переконаності курсантів у важливому значенні фізичної підготовки і спорту для зміцнення здоров'я, виховання морально-психологічних якостей, підвищення особистої боєздатності військовослужбовця.

За допомогою цього „націлювання” відбувалась актуалізація початкових інтересів, початкових мотивів, формування образних потягів.

5. Організація виховної роботи в колективі та здійснення впливу на суспільну думку.

Для здійснення такої роботи організовувались змагання між відділеннями та навчальними групами за результатами здачі нормативів з фізичної підготовленості на контрольних заняттях, заліках і екзаменах. Підсумковий результат кожного курсанта впливав на підсумковий результат підрозділу (відділення, навчальної групи).

6. Застосування на навчальних заняттях і тренуваннях поряд із традиційними вправами з метою підвищення інтересу та розмаїтості занять вправ для військовослужбовців іноземних армій (для курсантів-десантників – свої, морських піхотинців і артилеристів – свої). Тим самим викликається почуття заочного суперництва, в основі якого лежать патріотичні мотиви, певне почуття образи за Батьківщину („Чим ми гірші?!”). Необхідно зазначити, що вдале виконання цих вправ більшістю курсантів, при цьому без спеціальної підготовки і тренування, має й особливий психологічний підтекст: майбутні офіцери переконуються, що вони не тільки не поступаються, але й часто перевершують військовослужбовців іноземних армій у показниках фізичної підготовленості.

7. Включення у календар на першість підрозділу спортивних змагань з популярних у наш час серед молоді нетрадиційних атлетичних видів спорту, таких, як кросфіт, армреслінг, пауерліфтинг, перетягування канату, різновидів військово-прикладних багатоборств; різноманітних естафет, участь в яких передбачала більшу частину курсантських підрозділів. Проведення змагань з цих видів спорту не тільки знайомило курсантів з новими для них видами спорту, сприяло їх емоційній розрядці, але й збільшувало можливості для самовираження, реалізації себе в одному із цих специфічних видів спорту. Саме через їх специфічність досить часто найкращих результатів у цих видах спорту досягали курсанти, які особливо нічим себе не виявили в інших. Таким чином,

проведення змагань значно розширювало можливості для самовираження та реалізації курсантів і тим самим сприяло більш широкому їх залученню в процес спортивного удосконалювання та посиленню значимості результативної мотивації.

8. Застосування під час проведення занять заходів, спрямованих на підвищення емоційного фону занять, зокрема, нетрадиційних, незвичних, різноманітних вправ, спортивних і рухливих ігор. Введення в заняття елементів новизни запобігало виникненню у курсантів „приїдання” до звичайної організації та методики проведення навчальних занять.

Потреба у нових враженнях – одна з найважливіших у людини. Вона несе в собі споконвічну силу, що спонукає психіку людини розвиватися разом з нею, є базою для формування інших її потреб. У цьому значенні новизна заняття відіграла роль стартового механізму в актуалізації емоційного стану курсантів, у мобілізації їх фізичних і психічних резервів. Тому введення на перший погляд незначних нових деталей у зміст, умови, прийоми і форми організації спортивних заходів створювало необхідне психологічне підґрунтя для сприйняття виховних дій.

9. Кожен, навіть невеликий успіх у фізичному вдосконаленні (особливо на першому етапі експерименту) відзначався, заохочувався і підтримувався викладачем з метою створення позитивних емоцій, які сприяють формуванню відповідних позитивних стосунків. Це викликало позитивні реакції не лише у тих, хто досяг успіху, але і решти курсантів, які іноді реагували на слова викладача оплесками. Для підтримки тих, у кого намітилось зростання підготовленості, створення в них почуття „Я можу”, „Я спроможний бути не гірше за інших”, під час занять практикувалось застосування різноманітних реплік з мотиваційним спрямуванням, слова-заохочення і практичні зауваження під час виставлення оцінки чи під час усного розбору дій курсантів.

10. Індивідуальна виховна та тренувальна робота перш за все проводилась з недостатньо підготовленими курсантами. Вона ґрунтувалась на результатах попереднього вивчення й аналізу мотиваційної сфери військовослужбовців,

виявлення основних тенденцій щодо мотивації до занять фізичною підготовкою та спортом, а також даних, зібраних у результаті бесід з командирами підрозділів і самих курсантів, спостережень за ними під час навчальних занять і під час проведення інших форм фізичної підготовки.

Знання структури мотивації курсантів до фізичного вдосконалення є дуже важливим, оскільки одна справа, якщо курсант займається фізичними вправами в силу внутрішньої усвідомленої потреби, тоді завдання викладача та командирів підрозділів здебільшого полягає у створенні умов і наданні йому методичної допомоги. Зовсім інша справа, якщо військовослужбовець займається фізичною підготовкою лише під впливом примусу чи тільки для того, щоб скласти залік з фізичної підготовки. У цьому випадку необхідно провести роботу зі зміни його мотивації. Ця зміна повинна проводитися за умови, що вплив вихователя має на меті не просте усунення негативного прагнення, а формування конкурентного мотиву, конкурентної домінанти, що була б здатна погасити негативний мотив шляхом негативної індукції. В обов'язковому порядку в процесі індивідуальної роботи кожному курсанту визначались достатньо високі, але реальні з точки зору їх досяжності, значимі для нього цілі і завдання на певний період навчання. А хід виконання поставлених цілей постійно контролювався й аналізувався. І в разі потреби в них вносились відповідні корективи, визначались подальші перспективні цілі. Метою цих дій викладача було створення у кожного курсанта відчуття того, що викладач є зацікавленим в успіхах кожного з них, і що кожен з них постійно знаходиться в полі зору викладача.

11. Проведення на старших курсах занять з переважно комплексною спрямованістю, коли протягом першої години проводиться тренування вправ програми навчання і контроль підготовленості в одному з них, а час, що залишився, використовується для спортивного тренування за інтересами. Це, поряд з результативною мотивацією, допомагає задіяти і процесуальну мотивацію курсантів, а отже, підвищує емоційний фон і кінцевий ефект заняття.

12. Використання, поряд із перерахованими вище методами переконання, методів примусу в їхньому раціональному поєднанні. Особливо необхідне застосування цього методу в процесі навчання і виховання курсантів молодших курсів. Завданнями примусу були стимулювання військовослужбовців до обов'язкового виконання завдань на занятті, розвиток вольових якостей і звички покори керівникові заняття. Примусові заходи проводилися у формах моральних і дисциплінарних впливів, досить жорстко, але доброзичливо, у міру можливості, не викликаючи сильних негативних емоцій та думок, і тільки у випадках явної недбайливості військовослужбовця на занятті.

13. Використання методів патріотичної роботи з метою формування мотивації до занять фізичною підготовкою і спортом опосередковано через вплив на мотивацію до військової служби в цілому. Наводились приклади з досвіду бойових дій, в ході яких виконання завдання ставало можливим лише завдяки достатньому рівню фізичної підготовленості військовослужбовців.

Безумовно, така виховна робота дуже складна, але необхідна. Її акценти повинні корегуватись відповідно до реалій сучасності. Важливо підвищити рівень усвідомленості військовослужбовця як громадянина суспільства, озброєного ідеєю служіння Батьківщині. Ми вважали, що застосування цих психолого-педагогічних впливів у комплексі дозволить істотно підвищити мотивацію курсантів до власного фізичного вдосконалення в інтересах підвищення індивідуальної боєздатності. Для більш ефективного використання цих впливів визначались форми і методи їхнього застосування з врахуванням етапів навчання та виховання курсантів. Потреба визначати ці форми, методи й особливості застосування психолого-педагогічних впливів на різних етапах навчання виникає через отримані у процесі дослідження конкретні дані, що відбивають значний ступінь розбіжності мотивуючих факторів у курсантів різних курсів, спеціалізації та фізичної підготовленості. У процесі навчання у ВВНЗ простежується виражена динаміка в ступені значимості тих чи інших мотивів для курсантів, який можна віднести до різних груп відповідно до терміну навчання і військової спеціалізації.

Безпосереднім результатом сформованості ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення були думка курсантів про необхідність занять фізичними вправами „для себе” як суб’єкта („одичне”), „для себе” як конкретного спеціаліста військово-професійної діяльності („особливе”), „для себе” як майбутнього офіцера („загальне”), а також виявлення процесуальних мотивів і намір продовжувати обраним видом (видами) спорту після завершення навчання в Академії.

Результатом перетворювального виду СМР були показники спортивної кваліфікації та фізичної підготовленості.

Для підвищення достовірності отриманих результатів використовувались результати підсумкових екзаменів.

4.2. Динаміка показників фізичної підготовленості курсантів за результатами формувального експерименту

Одним із завдань фізичної підготовки є розвиток і постійне вдосконалення фізичних якостей та військово-прикладних навичок курсантів під час навчання у ВВНЗ. З метою визначення ефективності авторської програми в контексті її впливу на вдосконалення фізичної підготовленості курсантів нами було досліджено показники фізичних якостей (швидкість, силу, витривалість) і рівень розвитку військово-прикладних навичок у курсантів ЕГ та КГ за результатами іспитів і заліків з дисципліни „Фізичне виховання та спеціальна фізична підготовка”.

Результати вправи на розвиток та вдосконалення швидкості (біг на 100 м) змінювалися протягом навчально-виховного процесу, але різною мірою у ЕГ і КГ (табл. 4.3).

На початку експерименту середні результати курсантів КГ та ЕГ з бігу на 100 м суттєво не відрізнялись ($t=0,216$; $p>0,05$) (табл. 4.3).

За вихідні дані педагогічного експерименту були взяті результати контрольних занять наприкінці первинної військової підготовки.

Узагальнюючи, зазначимо, що застосування чинної системи СМР у ВВНЗ та авторської програми за інших рівних умов достовірно впливають на розвиток і вдосконалення швидкісних якостей курсантів.

Таблиця 4.3

**Динаміка показників швидкості курсантів
експериментальної та контрольних груп, с**

Етап	Експериментальна група (n=80), с		Контрольна група (n=81), с		Вірогідність різниці
	\bar{X}	$\pm m$	\bar{X}	$\pm m$	
Вихідні дані	15,4	0,6	15,2	0,7	p>0,05
I етап (1-2 курси)	14,5	0,5	14,6	0,6	p>0,05
II етап (3-4 курси)	13,9	0,4	14,2	0,3	p>0,05

Рівень результатів курсантів у вправі на розвиток та вдосконалення силових якостей (підтягування на перекладині) зазнав певних вірогідних змін під час експерименту. Але величина змін відрізнялась у курсантів ЕГ та КГ (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

**Динаміка показників силових якостей курсантів
експериментальної та контрольних груп, рази**

Етап	Експериментальна група (n=80), рази		Контрольна група (n=81), рази		Вірогідність різниці
	\bar{X}	$\pm m$	\bar{X}	$\pm m$	
Вихідні дані	11,4	0,8	11,8	0,6	p>0,05
I етап (1-2 курси)	14,3	0,4	13,8	0,4	p>0,05
II етап (3-4 курси)	15,4	0,3	14,4	0,3	p<0,05

Розбіжність показників силових якостей курсантів ЕГ та КГ на початку навчання (t=0,400; p>0,05) дозволяє отримані результати взяти за початкові з метою подальшого дослідження.

Результати експерименту підтвердили висновки багатьох вчених [3, 32, 54, 219 та ін.] щодо тенденції зниження рівня фізичних якостей на старших курсах навчання у ВВНЗ при традиційній системі фізичної підготовки курсантів. Можливість поліпшення силових якостей курсантів ВВНЗ нас турбувало найбільше, оскільки саме сила є однією з основних фізичних якостей, необхідних військовослужбовцям.

Впровадження авторської програми формування ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення, що спонукає курсантів до занять ФПіС, сприяло більш ефективному розвитку та вдосконаленню силових якостей курсантів, ніж чинна система СМР у ВВНЗ.

Незважаючи на достатньо високі початкові результати з підтягування на перекладині, у курсантів КГ, починаючи з 3-го семестру та з кожним наступним, показники достовірно не покращуються ($t=1,200$; $p>0,05$).

У курсантів ЕГ зростання спостерігається на кожному наступному етапі ($t=2,200$; $p<0,05$). При цьому виявлено достовірну різницю між результатами курсантів ЕГ та КГ наприкінці другого етапу впровадження авторської програми ($t=2,357$; $p<0,05$).

Таким чином, запропонована авторська програма формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення в ЕГ дозволила більш ефективно порівняно з чинною системою СМР розвивати силові здібності, вдосконалювати їх протягом усього чотирирічного періоду навчання у ВВНЗ.

Результати дослідження виявили, що у курсантів ЕГ спостерігається стабільне зростання результатів з вправ на розвиток та вдосконалення витривалості (біг на 3 км) за середньоарифметичними показниками, причому у кожному наступному семестрі навчання достовірно більші порівняно з попереднім ($t=2,327$; $p<0,05$) (табл. 4.5).

**Динаміка показників витривалості курсантів
експериментальної та контрольної груп, с**

Етап	Експериментальна група (n=80)		Контрольна група (n=81)		Вірогідність різниці
	\bar{X}	$\pm m$	\bar{X}	$\pm m$	
Вихідні дані	814,6	15,3	819,1	14,4	p>0,05
I етап (1-2 курси)	754,4	10,7	768,8	9,9	p>0,05
II етап (3-4 курси)	726,3	5,6	761,2	7,5	p<0,001

Одночасно у курсантів КГ було зафіксовано достовірну стабілізацію результатів, починаючи з 3-го семестру навчання ($t=0,612$; $p<0,05$). Так середньоарифметичний результат наприкінці експерименту на 7 секунд кращий за результат у 2-му семестрі та дорівнює 12 хв 48 с, що оцінюється „задовільно” (відповідно до нормативів ТНФП-2014 для курсантів).

Хотілось би зазначити, що витривалість та силові якості курсантів є тими фізичними якостями, що найбільшою мірою визначають ефективність військово-професійної діяльності військовослужбовців більшості військових спеціальностей.

Показники витривалості курсантів ЕГ та КГ достовірно відрізняються ($t=3,728$; $p<0,001$) наприкінці дослідження, а наприкінці першого етапу впровадження авторської програми достовірної різниці не виявлено ($t=0,987$; $p>0,05$). Це говорить про те, що одного семестру недостатньо для поліпшення показників витривалості, і на це потрібно спрямовувати систематичну роботу викладачів, командирів та бажання курсантів.

Отримані результати дослідження військово-прикладних навичок (виконання загальної контрольної вправи на єдиній смузі перешкод (ЗКВ на ЄСП)) курсантів ЕГ і КГ та їх статистичну обробку наведено у табл. 4.6.

Таблиця 4.6

**Результати дослідження рівня військово-прикладних навичок
у курсантів експериментальної та контрольної груп, с**

Етап	Експериментальна група (n=80)		Контрольна група (n=81)		Вірогідність різниці
	\bar{X}	$\pm m$	\bar{X}	$\pm m$	
Вихідні дані	154,6	1,6	156,1	1,4	$p > 0,05$
I етап	134,8	1,2	141,2	1,1	$p < 0,001$
II етап	129,8	1,3	138,6	1,5	$p < 0,001$

Слід зазначити достовірну різницю між показниками військово-прикладних навичок курсантів ЕГ і КГ. Вже починаючи з 3-го семестру, вона дорівнює 6,3 с ($t=3,728$; $p < 0,001$). Наприкінці формувального експерименту різниця показників курсантів ЕГ і КГ складає 8,8 с ($t=4,433$; $p < 0,001$). Результати курсантів ЕГ покращуються на кожному з етапів впровадження авторської програми ($t=2,826$; $p < 0,05$), а результати курсантів КГ достовірно не змінюються впродовж навчання у ВВНЗ ($t=1,398$; $p > 0,05$).

Таким чином, впровадження програми формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення стимулювало курсантів ЕГ систематично займатися та підвищувати показники з основних фізичних якостей. Такі результати з окремих фізичних вправ дозволили підняти загальний рівень фізичної підготовленості курсантів ЕГ та уникнути її зниження на старших курсах навчання у ВВНЗ.

4.3. Дослідження динаміки спортивної підготовленості курсантів експериментальної та контрольної груп

В результаті проведеного експерименту виявлена загальна позитивна динаміка спортивної підготовленості курсантів як у контрольній, так і в експериментальній групах (табл. 4.7).

Таблиця 4.7

**Порівняльна характеристика експериментальної та контрольної груп
щодо динаміки спортивної кваліфікації на етапах, %**

Групи	Етап дослідження	КМС	I розряд	II розряд	III розряд	Всього
ЕГ	Вихідний рівень	-	1,3	6,3	13,0	20,0
	Після I етапу	-	3,8	15,0	35,0	53,8
	Після II етапу	5,0	16,3	52,5	26,3	100
КГ	Вихідний рівень	-	-	6,6	13,6	22,2
	Після I етапу		1,2	11,1	22,0	45,7
	Після II етапу		3,7	20,9	28,4	53,0

Однак, як засвідчують дані таблиці, вже після першого етапу в ЕГ загальний рівень спортивної кваліфікації був помітно вище, ніж у контрольній. При цьому, якщо врахувати, що для курсантів ЕГ до 2-го курсу участь у змаганнях різного виду навмисно не була обов'язковою (тільки за власним бажанням, при достатньому рівні підготовленості), то вже цей показник побічно може свідчити про ціннісне ставлення курсантів до спортивно-масової діяльності.

Відсутність зовнішнього тиску щодо участі в змаганнях не позначилося на прояві активності. Ймовірно, це пояснюється загальним положенням, пов'язаним з відповідною мотивацією курсантів перших-других курсів, коли є висока значимість як процесуальних, так і результативних мотивів, що знайшло підтвердження в дослідженнях С.В. Романчука (2006) [194], Г.О. Щуревич, О.В. Зіньковського і М.І. Пономарьова (2009) [245] та ін. Тому й відмінності у КГ і ЕГ є не настільки істотними у порівнянні з другим етапом.

Дані, що характеризують рівень спортивної кваліфікації КГ наприкінці другого етапу, узгоджуються певною мірою із загальним станом СМР при традиційних підходах до її організації та проведення: відсутність вищих розрядів і переважання другого та третього розрядів (39,5 і 53,5% відповідно серед тих, хто виконав спортивні розряди).

Також при співвідношенні динаміки спортивної підготовленості конкретного курсанта КГ виявилось, що на II етапі у деяких представників цієї групи зазначалось зниження кваліфікації до кінця періоду навчання. Аналогічне

дослідження в ЕГ показало, що рівень спортивної підготовленості переважно підвищувався або залишався незмінним, його зниження не спостерігалось. У табл. 4.7 наведено тільки найвищий розряд з того чи іншого виду спорту (вправи). Тому для більш повної характеристики у табл. 4.8 наведено дані про спектр розрядів у суб'єктів КГ і ЕГ.

Таблиця 4.8

**Порівняльна характеристика кількості спортивних розрядів
в експериментальній і контрольній групах, %**

Групи	Кількість спортивних розрядів			
	один	два	три	чотири
ЕГ	23,8	52,5	20	3,8
КГ	65,1	13,5	4,9	-

Як свідчать дані табл. 4.8, у ЕГ 76,3% курсантів виконали розряди за двома і більше видами спорту (фізичними вправами). У той час як у КГ цей показник дорівнює 18,4%. Ця обставина підтверджує необхідність включення до змісту програми першого етапу такого аспекту, як створення уявлення про види спорту (фізичні вправи) і систематичне набуття досвіду. Позитивну роль відіграв тут прямий взаємозв'язок навчальних занять з фізичного виховання та спеціальної фізичної підготовки і навчально-тренувальних занять в години спортивно-масової роботи на I етапі експерименту.

Іншим аспектом характеристики відмінностей між КГ і ЕГ і, відповідно, переваги розробленої та апробованої програми є показники спортивної спеціалізації (табл. 4.9).

Як видно з табл. 4.9, особливостями відмінностей між контрольною та експериментальною групами за цими показниками є превалювання тих або інших видів спорту (фізичних вправ).

Розподіл курсантів за спортивною спеціалізацією, %

Показники	КГ		ЕГ	
	після I етапу	після II етапу	після I етапу	після II етапу
Мали спортивну кваліфікацію	45,7	52,9	53,8	100
Спортивне орієнтування	-	-	-	38,8
Армспорт	-	-	2,5	21,3
Пауерліфтинг	1,2	2,5	1,3	-
Легка атлетика:				
- спринт та середні дистанції (біг на 100 – 400 м)	7,4	8,6	5,0	2,5
- біг на середні та довгі дистанції (біг на 1–5 км)	9,8	11,1	11,3	12,5
Подолання перешкод	17,3	20,0	16,3	3,8
Єдиноборства (боротьба вільна, рукопашний бій)	1,2	1,2	2,5	2,5
Гирьовий спорт	6,3	6,3	5,0	11,3
Багатоборство ВСК	-	-	7,5	6,3
Мініфутбол (футзал)	2,5	2,5	1,3	1,3

У КГ спортивні розряди переважно виконувалися за вправами, що складала зміст програми з фізичного виховання та спеціальної фізичної підготовки (види спорту та вправи, які є важливими для всіх курсантів і офіцерів без врахування специфіки військово-професійної діяльності). В експериментальній же групі, поряд із цими вправами, курсанти досягали досить високих результатів і в інших видах спорту. При цьому, якщо на першому етапі в ЕГ також переважали види спорту та вправи, що є цінними для всіх курсантів, то після завершення другого етапу курсанти цієї групи підтверджували та підвищували розряди тих же видів спорту та вправ і мали змогу освоїти розрядні нормативи з інших видів спорту. Курсанти КГ, що мали кваліфікацію зі спортивних ігор, єдиноборств та військових багатоборств, входили до складу збірних команд ВВНЗ.

Участь курсантів КГ і ЕГ у тренувальному процесі збірних команд, на нашу думку, є ще одним показником ефективності програми в аспекті

підвищення рівня спортивної підготовленості шляхом застосування особистісно-орієнтованого підходу. Результати цього наведені в табл. 4.10.

Таблиця 4.10

**Кількість курсантів експериментальної та контрольної груп,
які брали участь у спортивних секціях і збірних командах
ВВНЗ, %**

Групи	Види спорту						Всього	
	Спортивні ігри	Єдиноборства	Військові багатоборства	Спортивне орієнтування	Легка атлетика	Силові		
I етап:	К Г	2,5	1,2	1,2	-	-	1,2	6,1
	ЕГ	1,3	2,5	1,3	-	1,3	-	6,4
II етап:	К Г	2,5	1,2	3,6	3,6		1,2	12,1
	ЕГ	1,3	2,5	3,8	38,8	3,8	10,0	60,2

Необхідно зазначити, що рівень спортивної підготовленості, який досягався курсантами ЕГ, дозволяв їм гідно виступати і на зовнішніх змаганнях у складі збірних команд Академії. Очевидне переважання кількості курсантів ЕГ у секції і, відповідно, у збірній команді Академії зі спортивного орієнтування доводить ефективність передбаченого програмою завчасного планомірного формування у курсантів ЕГ ціннісного ставлення до цього виду спорту на заняттях з тактики і військової топографії як до виду спорту, що має особливе значення для їх майбутньої військово-професійної діяльності.

Вище зазначалося, що сьогодні найменш оптимізованими є питання, пов'язані з об'єктивною і суб'єктивною значущістю процесу фізичного вдосконалення для курсантів різних спеціальностей. У зв'язку з цим, для ВВНЗ Збройних сил України злободенним є питання визначення специфічного виду або видів спорту, заняття яким забезпечувало би розвиток у курсантів особливо важливих у професійному аспекті фізичних якостей і вмінь.

Для курсантів Національної академії сухопутних військ виокремлення спортивного орієнтування в якості специфічного виду спорту визначалося на підставі складання професіограми фахівця, як однієї з основних умов визначення

взаємозв'язку масового спорту з професійною діяльністю [158, 245] і методом опитування експертів з метою виявлення професійно важливих якостей. Оскільки „про ефективність навчання ми судимо насамперед за психологічними результатами...”, то „для вищої школи, яка є школою професійною, психологічний результат виступає насамперед у формі професійно і соціально значущих психологічних якостей особистості фахівця, що нею випускається – все те, що визначає його професійну майстерність” [245, С. 78]. В результаті цього було визначено професійно важливу фізичну якість – витривалість.

З урахуванням отриманих фактів було проведено аналіз і узагальнення літературних джерел. В результаті ці методи досліджень дозволили визначити спортивне орієнтування як вид спорту, що враховує специфіку військово-професійної діяльності курсантів значної кількості військових спеціальностей Сухопутних військ. Тим самим були виконані вимоги, що висуваються спеціалістами [158, 245] до процесів удосконалення системи масового армійського спорту – відповідність між змістом спортивної підготовки та майбутньою професійною діяльністю.

Культивування, поряд з іншими, цього виду спорту багато в чому визначило успішність реалізації програми і, деякою мірою, відобразилося у визначенні курсантами виду спорту, якому вони віддали перевагу при завершенні II етапу (табл. 4.11).

Таблиця 4.11

Розподіл відповідей (у %) курсантів експериментальної та контрольної груп на запитання: „Визначте вид (види) спорту (або фізичні вправи), якому Ви віддаєте перевагу серед інших”

Група	Варіанти відповідей						
	ОФП	Біг	Спортивне орієнтування	Спортивні ігри	Єдиноборства	Силові вправи	„Важко відповісти”
ЕГ	20,0	47,5	36,3	48,8	7,5	10,0	3,8
КГ	18,5	14,8	-	41,8	6,2	13,5	44,3

4.4. Дослідження сформованості ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення

Під час дослідження для КГ та ЕГ форми ФП (ранкова фізична зарядка, спортивно-масова робота, навчальні заняття) проводилися згідно з ТНФП-2014.

Організація та проведення форм ФП з курсантами КГ проводилися відповідно до суворо регламентованих підходів (за робочою навчальною програмою та планами проведення СМР і РФЗ). Під час організації та проведення форм ФП для курсантів ЕГ враховували запропоновану авторську програму.

Як бачимо, діяльність курсантів є полімотивованою. Повсякденна діяльність одночасно активізує різноманітні інтереси і потреби, хоча, безумовно, у кожного курсанта ступінь їх виразності буде різним.

Нижче наведено результати дослідження мотивації курсантів експериментальної та контрольної груп до навчальної діяльності за методикою А.О. Реана і В.О. Якуніна „Вивчення мотивів навчальної діяльності” [73] та мотивації до занять спортом В.І. Тропнікова „Вивчення мотивів занять спортом” [73].

Дослідження мотивації курсантів до навчальної діяльності за методикою А.О. Реана і В.О. Якуніна дозволило з'ясувати, які з мотивів навчальної діяльності є провідними для курсантів ЕГ і КГ. Результати дослідження відображені на рис. 4.1 та 4.2.

На підставі цього ми можемо стверджувати, що переважаючими мотивами, що спонукають курсантів ЕГ до навчальної діяльності, є мотиви самореалізації, самоствердження та процесуально-змістові, а курсантів КГ – мотиви матеріальної винагороди та запобігання покаранню.

Рис. 4.1. Мотивація курсантів ЕГ до навчальної діяльності (за методикою А.О. Реана і В.О. Якуніна)

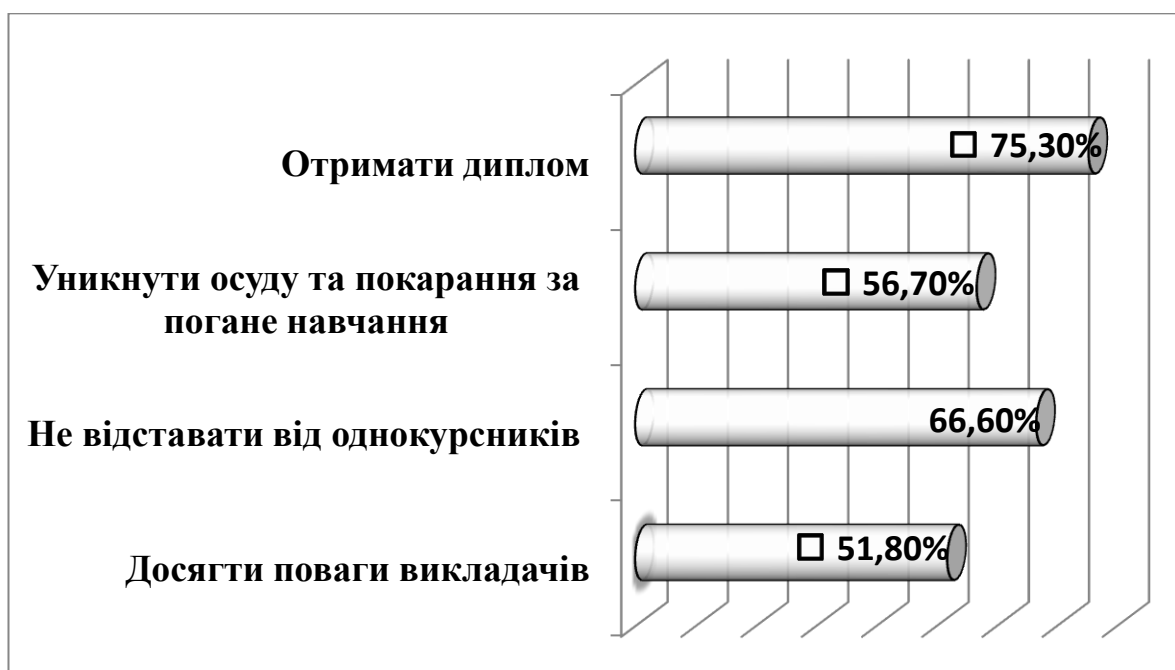

Рис. 4.2. Мотивація курсантів КГ до навчальної діяльності (за методикою А.О. Реана і В.О. Якуніна)

Результати дослідження ступеня важливості різних причин, які спонукають курсанта займатися спортом, який він обрав, за методикою В.І. Тропнікова „Вивчення мотивів занять спортом” наведено у табл. 4.12.

Таблиця 4.12

Мотиви спортивної діяльності курсантів ЕГ та КГ

Вид мотиву	ЕГ		КГ	
	Кількість балів	Ранг мотиву	Кількість балів	Ранг мотиву
Спілкування	3,1	7	4,3	2
Пізнання	4,0	4	2,7	9
Матеріальні блага	2,3	10	3,9	4
Розвиток характеру і психологічних якостей	4,85	1	3,7	5
Фізичне вдосконалення	4,2	3	3,7	6
Покращення самопочуття та здоров'я	4,38	2	4,1	3
Естетичне задоволення та гострі відчуття	3,5	5	2,3	11
Набуття корисних для життя вмінь і знань	3,5	6	3,4	7
Потреба у схваленні	2,1	11	4,4	1
Підвищення престижу, бажання слави	2,6	9	2,5	10
Почуття колективізму	2,8	8	2,8	8

За результатами аналізу можна з'ясувати, що для курсантів ЕГ найбільш виразними є мотиви та потреби у розвитку характеру і психологічних якостей, покращенні самопочуття, здоров'я та фізичному вдосконаленні. Курсанти КГ вважають, що найбільш виразними мотивами та потребами під час занять спортом є потреба у схваленні, спілкування і покращення самопочуття та здоров'я.

Отже, можна стверджувати, що курсанти обох груп розуміють необхідність мати добрий стан здоров'я та гарне самопочуття, але курсанти ЕГ спрямовують заняття фізичними вправами на покращення фізичних якостей і професійних навичок та вмінь, а курсанти КГ – на схвалення їх дій з боку командирів і викладачів, а також на самозадоволення.

Також важливо зазначити, що курсанти ЕГ називають переважно внутрішні мотиви, а курсанти КГ – зовнішні мотиви. Відомо, що зовнішня мотивація в цілому впливає на кількісні показники діяльності, а внутрішня – на якісні. Після зміни причин, що викликали цю мотивацію, від внутрішніх до зовнішніх внутрішня мотивація знижується. Збільшення кількості нагород, отриманих за дії, частіше призводить до зацікавлення до самих дій. Збільшення ж внутрішньої мотивації збігається з посиленням впевненості в собі.

Одним із показників ставлення курсантів до занять ФПіС з метою власного фізичного вдосконалення є відвідування самостійних занять з видів спорту чи вправ, які їм подобаються. Попередній аналіз засвідчив, що в ЕГ самостійно займаються 27,4% курсантів, а у КГ – 28,4% курсантів. Характерним є те, що значна кількість курсантів займається одну годину на тиждень (ЕГ – 13,8%, КГ – 12,3%), а курсанти, які займаються більше 3-х годин, є членами збірних команд Академії. Таким чином, вихідні дані для дослідження рівня мотивації ймовірно не відрізнялися ($p > 0,05$).

Результати дослідження показали, що впровадження авторської програми обумовило поступові зміни ставлення курсантів до фізичного вдосконалення. У табл. 4.13 зазначено, що курсанти ЕГ почали приділяти самостійним заняттям фізичними вправами значно більше вільного часу. Це свідчить про необхідність постійного впливу на особистість курсанта з боку не тільки викладача кафедри, але й командирів підрозділів та викладачів інших дисциплін.

Зазначимо, що більшість курсантів ЕГ займається більше 2-х годин на тиждень, а це разом із плановими заняттями дозволяє досягти того, що проміжок між двома заняттями становить не більше одного дня.

Курсанти КГ, які займалися за чинною системою ФП у ВВНЗ, у період експерименту не тільки не збільшили кількості самостійних занять фізичними вправами, а й значно зменшили їх кількість, особливо у 8-му семестрі (табл. 4.13).

**Показники відвідування курсантами ЕГ та КГ самостійних занять
з фізичної підготовки і спорту, %**

Семестр навчання	Експериментальна група (n=80)					Контрольна група (n=81)					Різниця між ЕГ та КГ
	1 год.	2 год.	3 год.	4 год.	усього	1 год.	2 год.	3 год.	4 год.	усього	
5	13,8	8,8	3,8	1,0	27,4	12,3	8,6	7,4	0,0	28,4	1,0
6	18,8	17,5	5,0	3,8	45,1	13,6	7,4	6,2	1,2	28,4	16,7
7	23,8	18,8	15,0	10,0	67,6	13,6	4,9	4,9	0,0	23,5	44,1
8	32,5	27,5	16,3	10,0	86,3	9,9	7,4	4,9	0,0	22,2	64,1

Примітка: наведено дані, отримані завдяки аналізу журналів контролю відвідування самостійної підготовки курсантськими підрозділами.

Результати дослідження рівня ставлення курсантів ЕГ та КГ до занять фізичною підготовкою і спортом засвідчили залежність від вимог нормативних документів, ставлення командирів курсантських підрозділів до занять фізичною підготовкою і спортом, стосунків у колективі між курсантами та особистісних особливостей кожного військовослужбовця, що підтверджує висновки робіт низки вчених [54, 158, 187, 196 та ін.].

Таким чином, впровадження авторської програми формування ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення дозволило значно збільшити кількість курсантів, які систематично займаються фізичними вправами, до 86,7%, тобто на 64,1% порівняно з КГ.

Попередній аналіз довів, що мотивація буде розвиватися більш ефективно, якщо в об'єкта з'являться знання про певну дію або бажання здобути знання [36, 73, 113, 195 та ін.].

Одним із показників ефективності авторської програми є відвідування курсантами консультацій з дисципліни „Фізичне виховання та спеціальна фізична підготовка”. Було визначено критерії відвідування консультацій: систематично – щотижня, інколи – раз на два тижні, дуже рідко – раз на місяць та останній критерій – не відвідують взагалі.

На початку експерименту показники відвідування консультацій курсантами КГ та ЕГ були майже достовірно однаковими ($P > 0,05$). До того ж з викладачами консультувалися 28,4% курсантів КГ та 26,3% курсантів ЕГ, тобто різниця становила 2,1% (табл. 4.14).

Таблиця 4.14

Відвідування консультації з дисципліни „Фізичне виховання та спеціальна фізична підготовка” курсантами ЕГ та КГ, %

Семестр навчання	Експериментальна група (n=80)					Контрольна група (n=81)				
	Систематично	Рідко	Дуже рідко	Не відвідують	Усього відвідують	Систематично	Рідко	Дуже рідко	Не відвідують	Усього відвідують
5	5,0	7,5	13,8	73,7	26,3	3,7	9,9	14,8	71,6	28,4
6	11,3	15,0	28,8	44,9	55,1	3,7	8,6	17,3	70,4	29,6
7	17,5	21,3	40,0	21,2	78,8	4,9	9,9	13,6	71,6	28,4
8	28,8	32,5	11,3	27,4	72,6	2,5	4,9	11,1	81,5	18,5

Відвідування консультацій є виявом бажання курсантів поглибити знання про користь фізичних вправ та виявити власні можливості вдосконалення фізичних якостей. Результати дослідження засвідчують значне посилення мотивації, що спонукає курсантів до фізичного вдосконалення (табл. 4.14). Порівняно з початковими даними кількість курсантів ЕГ, які систематично консультуються з викладачем, зросла на 23,8%, а курсантів, які взагалі відвідували консультації, – на 46,3%.

За результатами аналізу ми можемо зробити висновок про зміни в стосунках між курсантами та викладачами ФВ, СФПіС. Курсанти ЕГ не тільки частіше спілкуються з викладачами з метою консультацій, а й набувають навичок самостійного планування особистих фізичних тренувань.

Дослідження КГ показали, що виявлено досить малий відсоток курсантів, які самостійно відвідували консультації викладача. Переважно консультації традиційно проводилися на вимогу викладача перед іспитом чи заліком з навчальної дисципліни.

Варто зазначити, що у 8-му семестрі показники відвідування консультацій курсантами КГ знизилися на 10%. Найвниий у більшості курсантів рівень знань, необхідних для самостійного планування занять фізичними вправами, не дозволяв курсантам грамотно організувати процес свого фізичного вдосконалення і внаслідок цього спостерігалось зниження їх фізичної підготовленості напередодні випускних іспитів.

Незначне зниження відвідування консультацій курсантами ЕГ можна пояснити набуттям ними певних знань та вмінь у формуванні індивідуальної фізичної підготовки, а отже, і здатності займатись фізичними вправами самостійно. Це підтверджується результатами здачі курсантами ЕГ державного екзамену з фізичного виховання і спеціальної фізичної підготовки.

Зміни цього показника у ЕГ можна характеризувати як перехід стосунків між викладачами та курсантами від „суб’єкт-об’єктних” до „суб’єкт-суб’єктних”, що й доводить ефективність авторської програми.

Перш ніж перейти до суб’єктивних характеристик ефективності запропонованої програми, вважаємо за необхідне зауважити, що опитування курсантів з метою з’ясування їх ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення максимально забезпечувалось дотриманням однієї з основних вимог до проведення таких процедур – забезпечення „незацікавленості” (за М.С. Каганом, 2006) респондентів у поліпшенні або погіршенні своєї суб’єктивної думки.

Про ціннісні орієнтири щодо виду рухової активності свідчить обрання курсантами виду спорту (фізичних вправ) в якості найбільш привабливого (табл. 4.11).

Звертає на себе увагу значна відмінність у відповідях на питання щодо привабливого виду спорту курсантами КГ і ЕГ. Маючи можливість обирати два і більше видів спорту (фізичних вправ), більше половини (51,8%) курсантів КГ не змогли визначитись із видом спорту для спортивного вдосконалення. При цьому переважна більшість решти курсантів КГ в якості найбільш привабливого виду спорту обрали той чи інший вид спортивних ігор. І жодний

з них не обрав вид спорту, віднесений до категорії „особливий”. Це свідчить про те, що у курсантів цієї групи переважає емоційна форма ціннісного ставлення (в цьому сенсі спортивні ігри є самодостатніми) без необхідного ціннісного осмислення. Частина курсантів віддавала перевагу тому чи іншому виду єдиноборств, загальнофізичної підготовки (як своєрідному, умовно кажучи, комплексному виду спорту) і силовим вправам.

Щодо курсантів ЕГ, то з вибором виду спорту, якому вони віддають перевагу, не визначились лише дві особи. Переважна більшість курсантів цієї групи обрала два і більше видів спорту. При цьому при виборі поєднувався і емоційний аспект (спортивні ігри), і сенсовий аспект ціннісного ставлення, виражений у виділенні „особливого” виду спорту і його окремого компонента (бігу). Водночас переважав сенсовий компонент ціннісного ставлення. Отримані нами результати певною мірою узгоджуються з даними К.Е. Афанасенко (2006), Є.П. Козак (2010), Н.Л. Корж (2016), О.Т. Кузнецової, які стверджують, що диференціація мотивів та їх багатогранність властиві студентам, більшою мірою долучених до фізкультурної діяльності [16, 92, 97, 107 та ін.].

Однак визначення найбільш привабливого виду спорту ще недостатньо характеризує ціннісне ставлення до фізичного вдосконалення. Важливим показником сформованості ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення є бажання особистості продовжувати заняття цим видом спорту (фізичними вправами) в подальшому після завершення навчання у ВНЗ. Тому в інтересах нашого дослідження курсантам було задане запитання: „Чи будете Ви займатися обраним видом (видами) спорту (фізичними вправами) в подальшому?” (табл. 4.15).

Таблиця 4.15

Розподіл відповідей курсантів експериментальної та контрольної груп на питання: „Чи будете Ви займатися обраним видом (видами) спорту (фізичними вправами) в подальшому?”, %

Групи	Варіанти відповідей		
	„Буду незалежно від умов”	„Буду, але за наявності необхідних умов”	„Не буду”
ЕГ	56,7	40,0	3,3
КГ	6,7	73,3	20

З таблиці видно, що у КГ слабо виражений ступінь впевненості в тому, що суб'єкт незалежно від умов професійної діяльності, побутових та інших умов буде займатися фізкультурною діяльністю і 20% курсантів цієї групи висловилися однозначно негативно. Стосовно цього кардинально відрізняється думка курсантів ЕГ. Переважна більшість курсантів цієї групи вважають необхідним і можливим у майбутньому займатись фізичним вдосконаленням з використанням виду спорту, який є для них найбільш привабливим, що свідчить про його цінність для них.

Однак необхідно зазначити і ту обставину, що курсанти, які займалися „особливим” видом спорту – спортивним орієнтуванням, усвідомлювали, що культивування цього виду спорту в професійній діяльності великою мірою залежить від зовнішніх умов, тому близько 70% курсантів, що займалися цим видом спорту під час навчання в Академії, обрали інший варіант відповіді. Тим самим, необхідно визнати, що цей вид спорту більш значимий і цінний для курсанта як суб'єкта освітнього процесу.

Разом з тим, додаткове опитування виявило, що навіть за відсутності умов для занять спортивним орієнтуванням вони стануть займатись бігом по пересіченій місцевості, оскільки він і набуті навички орієнтування на місцевості як складові спортивного орієнтування являють для них цінність.

Отже, змістовний аспект, поряд із процесуальним і результативним, спортивно-масової діяльності, що проводиться за запропонованою нами програмою, вплинув на визначення суб'єктивної значущості фізичного вдосконалення. Результати значущості фізичного вдосконалення для курсантів експериментальної та контрольної груп наведені в табл. 4.16.

Звичайно, ми усвідомлюємо, що задекларований курсантами ЕГ намір продовжувати фізичне вдосконалення з використанням улюбленого виду спорту не гарантує його реалізації на практиці. Службові обов'язки та інші життєві обставини можуть висунути на провідні позиції інші цінності, які будуть визначати їх діяльність. Однак намір курсантів дозволяє сподіватись, що вони будуть відповідальніше ставитись до фізичної підготовки

підпорядкованого особового складу і значно активніше сприяти створенню необхідних умов для його фізичного вдосконалення, ніж курсанти КГ.

Таблиця 4.16

**Значущість фізкультурної діяльності
для курсантів експериментальної та контрольної груп
за етапами формувального експерименту, %**

Групи	Аспекти значущості					
	„для себе” як суб’єкта		„для себе” як спеціаліста		„для себе” як офіцера	
	після I етапу	після II етапу	після I етапу	після II етапу	після I етапу	після II етапу
ЕГ	83,3	90,0	80,0	83,3	100	100
КГ	66,7	43,3	73,3	26,7	100	83,3

Як видно, вже на першому етапі зазначаються відмінності в суб’єктивних характеристиках контрольної та експериментальної груп щодо до змістовних і процесуальних аспектів спортивно-масової діяльності. При цьому позитивне ставлення курсантів в обох групах не має істотних відмінностей в особистісних мотивах, у професійних і мотивах повинності, що, ймовірно, об’єктивно притаманне першому етапу.

Це цілком відповідає твердженню науковців (Г.О, Щуревич, О.В. Зінковський, М.І. Пономарьов, 2009) [245], що на перших курсах професійні цінності та цінності навчання певною мірою ідеалізовані, тому що обумовлені, скоріше за все, розумінням їх суспільного значення, ніж особистісним змістом.

Але на другому етапі були виявлені істотні відмінності в суб’єктивній значущості змістовних і процесуальних сторін фізкультурної діяльності. Якщо в ЕГ показники із „загального”, „особливого” і „одиночного” зросли (або залишилися незмінними), то у КГ, за даними таблиці, ці ж показники знизилися, особливо в аспекті особистої та професійної значущості. При цьому додаткове опитування показало, що необхідність фізкультурної діяльності „для

себе” як офіцера у 73,3% випадків пов’язана з мотивами повинності – необхідністю участі в підсумкових перевірках.

Як відомо, за чинною Наставною з фізичної підготовки (ТНФП-2014), офіцери управління частини і підрозділів в обов’язковому порядку перевіряються.

Необхідно також зазначити, що переважна кількість курсантів ЕГ у питаннях формування ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення визнають позитивну роль як викладача кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки та спорту, так і командира підрозділу (відповідно 86,7% і 56,7%). У той час як курсанти КГ з цього приводу позитивно висловилися лише у 20% і 33,3% відповідно. Це підтверджує нашу переконаність у необхідності їх особистої участі у спортивно-масовій діяльності, особливо в аспекті виховних впливів.

Таким чином, об’єктивні показники спортивної підготовленості та суб’єктивно виражені показники ціннісного ставлення до фізкультурного вдосконалення, виявлені в контрольній і експериментальних групах, свідчать про ефективність запропонованої програми з формування ціннісного ставлення завдяки модернізації змісту і структури спортивно-масової роботи.

Висновки до розділу 4

1. Обґрунтовано та розроблено програму формування у курсантів вищих військових навчальних закладів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи, структура і зміст якої модернізовані відповідно до принципів гуманізації та демократизації педагогічного процесу, що передбачало надання курсантам свободи вибору виду спорту чи фізичних вправ для власного фізичного вдосконалення та організації навчально-тренувальних занять на основі суб’єктно-суб’єктного підходу – невід’ємних умов формування ціннісного ставлення. Перетворення курсантів з об’єкта педагогічного впливу викладачів на рівноправного учасника

навчально-виховного процесу спричинило значне підвищення їх фізичної активності.

2. Дослідження ефективності авторської програми щодо модернізації спортивно-масової роботи із вдосконалення рівня фізичної підготовленості курсантів виявили, що за час формувального експерименту результати курсантів ЕГ достовірно кращі, ніж у курсантів КГ з підтягування на перекладині ($t=2,357$; $p<0,05$), бігу на 3 км ($t=3,728$; $p<0,001$) та подолання смуги перешкод ($t=4,433$; $p<0,001$). Виявлено, що показники курсантів ЕГ за всіма руховими якостями за час експерименту достовірно покращилися ($p<0,05 - 0,001$).

Впровадження авторської програми в систему проведення СМР дозволило достовірно покращити рівень фізичної підготовленості курсантів відносно чинних структури та змісту спортивно-масової роботи.

3. Аналіз показників спортивної підготовленості за час формувального експерименту довів, що 100% курсантів ЕГ виконали спортивні розряди з різних видів спорту, в той час як у КГ спортивні нормативи спромоглися виконати 45,7% курсантів. При цьому більшість курсантів ЕГ (52,5%) виконали спортивні розряди з двох видів спорту, а КГ курсанти здебільшого виконали в одному виді (65,1%).

Підтвердженням ефективності авторської програми щодо вдосконалення спортивної підготовленості курсантів також є їх заняття в спортивних секціях та участь у змаганнях. Виявлено, що 60,2% курсантів ЕГ наприкінці експерименту займалися у секціях Академії та виступали в зовнішніх змаганнях у складі збірних команд, серед курсантів КГ таких було лише 12,1%.

4. Доведено позитивний вплив авторської програми на вдосконалення ціннісного ставлення до самостійного фізичного вдосконалення, а саме:

- переважаючими мотивами, що спонукають курсантів ЕГ до навчальної діяльності, є мотиви самореалізації, самоствердження та процесуально-змістові (76,3–55,0%), у КГ – мотиви матеріальної винагороди та запобігання покарань (75,3–56,7%);

- курсанти обох груп розуміли необхідність мати добрий стан здоров'я та гарне самопочуття (ранг мотиву ЕГ – 2; КГ – 3), але домінуючими мотивами занять фізичними вправами для курсантів ЕГ були покращення фізичних якостей (ранг мотиву 3) і професійних навичок та вмінь (ранг мотиву 4), для курсантів КГ – схвалення їх дій з боку командирів і викладачів (ранг мотиву 1), а також отримання задоволення від спілкування (ранг мотиву 2);

- спрямовано діяльність курсантів на вдосконалення особистої фізичної підготовленості, що підтверджують результати дослідження відвідування самостійних занять з ФПіС, різниця між показниками ЕГ та КГ складає 64,1% наприкінці дослідження;

- змінено стосунки між викладачем з фізичного виховання та спеціальної фізичної підготовки та курсантом із „суб'єкт-об'єктних” на „суб'єкт-суб'єктні”. Основним показником цього є відвідування консультацій з дисципліни „Фізичне виховання та спеціальна підготовка”, так у ЕГ за порадами до викладача звертались 72,6% курсантів, а в КГ – 18,5%.

Результати дослідження цього розділу викладено у таких публікаціях: [5, 268].

РОЗДІЛ 5

АНАЛІЗ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фізична підготовка військовослужбовців як педагогічна система виникла і функціонує з метою розв'язання протиріччя між об'єктивними вимогами бойової діяльності до фізичного стану тих, хто вступає на військову службу, та їх реальними фізичними можливостями [151, 185]. Нами підтверджено результати досліджень І.С. Овчарука і К.М. Сидоренко [150], А.М. Одерова, С.С. Федака та М.В. Кузнецова [154], що недостатня ефективність фізичного виховання молоді, школярів і студентів призводить до поглиблення цієї проблеми.

За таких умов інтереси боєздатності країни від системи ФП військовослужбовців вимагають найвищого рівня ефективності її функціонування. Доведено, що кожен її компонент повинен взаємодіяти з усіма іншими, і ця взаємодія має сприяти досягненню сфокусованого корисного результату [151, 185]. Для ФП курсантів ВВНЗ таким результатом, на нашу думку, має бути не просто забезпечення їхньої фізичної готовності до військово-професійної діяльності, а, насамперед, формування у них особистої фізичної культури, здатності управляти власним фізичним вдосконаленням і підпорядкованого особового складу після завершенні навчання, а головне – грамотно долучати його до цінностей фізичної культури.

У процесі дослідження розширено результати досліджень С.В. Романчука (2006, 2012, 2013), О.М. Ольхового (2012, 2013), що педагогічний потенціал ФП, а саме сукупність можливостей і ресурсів, дія яких при певних педагогічних засобах та умовах може бути спрямована на формування і підвищення професіоналізму майбутніх офіцерів, сьогодні використовується неефективно [158, 159, 189, 190, 196]. Підтвердженням цього є незначний приріст фізичної підготовленості курсантів відносно початкового рівня впродовж навчання у військовому навчальному закладі. За нашими дослідженнями доповнено дані А.М. Одерова, С.С. Федака С., М.В. Кузнецова

(2016) [155], що більшість випускників знижують свою фізичну активність. Вже через 2-3 місяці фізична підготовленість і функціональні можливості 40% лейтенантів оцінюються лише задовільно, а у 10% – незадовільно.

За результатами досліджень підтверджено думку багатьох науковців [54, 87, 159, 189, 219], що інтегрованою причиною низького потенціалу фізичної підготовки курсантів ВВНЗ є застарілість поглядів та підходів до організації цього виду підготовки офіцерів. Це проявляється насамперед в орієнтації фізичної підготовки головним чином на розвиток у військовослужбовців основних фізичних якостей – на зміну їх фізичної природи. Духовна сфера майбутніх офіцерів – їх ціннісні ставлення, потреби, мотиви, інтереси – досі залишаються поза увагою спеціалістів фізичної підготовки.

Наші дослідження та аналіз наукових робіт вчених Н.Н. Завидівської (2009), О.Л. Музики (2009), Л.В. Романюка (2014), І.П. Полякової (2003) тощо [66, 134, 174, 175, 202 та ін.] підтвердили, що цінності є тими психічними утвореннями, які запускають у свідомості людини механізм формування того чи іншого мотиву (причини) її активності, використовуючи наші потреби. Саме завдяки формуванню у людини відповідної системи потреб і цінностей, ієрархія яких спонукає її ставити перед собою проблеми, концентрувати зусилля на їх розв'язанні, можливий її розвиток і вдосконалення (у тому числі й фізичний).

Недостатність вмотивованості військовослужбовців до власного фізичного вдосконалення визнано на рівні командування ЗС у Концепції розвитку фізичної підготовки у Збройних силах України на період до 2020 року.

У роботі підтверджено теорію Б.І. Додонова і Є.П. Ільїна [59, 73], що курсант фізичним вдосконаленням може займатись з наступних причин:

- 1) очікування винагороди за успішну діяльність з фізичного вдосконалення;
- 2) прагнення запобігти тих чи інших неприємностей (покарань), які йому можуть загрожувати в разі ухилення від занять фізичною підготовкою або незадовільного рівня фізичної підготовленості; тобто за примусом;
- 3) отримання задоволення від процесу виконання фізичних вправ;

4) отримання конкретних результатів діяльності з фізичного вдосконалення.

При цьому загально визнаним є те, що найбільш ефективною є діяльність, від виконання якої людина отримує задоволення або бажаний результат. І, що дуже важливо, в основі мотивів, що складають ці види мотивації, є цінності фізичної культури.

Нами підтверджено результати наукових робіт Ю.А. Бородіна, В.М. Романчука, Г.І. Сухоради [32, 196, 221, 222], що для цієї мети найбільш придатна така форма фізичної підготовки курсантів, якою є СМР. Заняття фізичними вправами в години СМР регламентовані меншою мірою, ніж навчальні заняття. Доведено, що в рамках цієї форми фізичної підготовки є можливим запровадження вільних діалогових форм спілкування і застосування суб'єкт-суб'єктного підходу до навчання, добровільність вибору або, іншими словами, свобода вибору виду спорту чи фізичних вправ для занять, що підтверджує погляди М.С. Кагана, О.М. Леонтьєва, О.О. Музики, В.М. М'ясищева, С.Л. Рубінштейна [81, 112, 134, 135, 203 та ін.] та багатьох інших вчених щодо умов передачі цінностей одного суб'єкта навчального процесу до іншого, формування ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення.

На нашу думку, при чинній системі СМР саме навчально-тренувальні заняття у складі збірних команд мають найбільший потенціал щодо реалізації виховної функції ФП – формування у курсантів ціннісного ставлення до власного фізичного вдосконалення – основи їх фізичної активності. Це обумовлено тим, що заняття спортом, внаслідок меншої зарегламентованості ніж навчальні заняття, мають значно більше можливостей для вільного спілкування, яке характеризується взаємодією людей як суб'єктів, при якому учасники спілкування долучаються до цінностей іншого суб'єкта (який є носієм цінностей), вільно й емоційно приймають їх, вбирають у себе, роблячи їх своїми власними, особистісними ціннісними орієнтирами, переконаннями.

Констатувальний експеримент довів, що заняттями спортом у різних ВВНЗ

охоплено від 10–15% від загальної чисельності особового складу. Решта 85–90% особового складу залишається поза виховним впливом спорту. І тому говорити про використання виховного потенціалу занять спортом у навчально-виховному процесі майбутніх офіцерів у сучасних умовах є завчасним. Це стосується навіть тієї частини курсантів, яка займається спортом.

Нами визначено причини такого стану справ. Визначальною серед них є відсутність у керівних документах з організації ФП чітко сформульованої мети СМР. А це, як стверджує відомий американський спеціаліст із маркетингу Джон О'Шонессі [160], призводить або до вибору неправильних або непотрібних рішень та дій, або до ризику запропонувати найкращі способи виконання непотрібних функцій або найкращі шляхи досягнення незадовільних кінцевих результатів. Саме це, на наш погляд, і є в СМР ВВНЗ.

За відсутності чіткої мети СМР у НФП-2014 у ВВНЗ її мета визначається керівниками кафедр відповідно до власних уявлень про сутність СМР і вподобань.

Проведений нами аналіз наказів з організації та проведення СМР у ЗСУ, в СВ ЗСУ і трьох ВВНЗ – у Національній академії сухопутних військ (НАСВ), Житомирському військовому інституті імені С.П. Корольова (ЖВІ) і Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка (ВІКНУ) дозволив встановити, що серед всього різноманіття цільових установок щодо СМР у наказах без винятку всіх установ відсутні установки спрямування СМР на навчання і виховання курсантів у процесі спортивної діяльності – обов'язкових компонентів педагогічного процесу (або навчально-виховного).

Спільним для усіх ВВНЗ є головний напрям спортивної діяльності – підготовка збірних команд до Чемпіонатів ВВНЗ ЗСУ і окремих спортсменів для виступів у змаганнях до світового рівня включно.

Мета діяльності – це образ майбутнього результату цієї діяльності. З цього випливає, що підготовка збірних команд і спортсменів вищої кваліфікації,

боротьба за бали, очки і місця і є „кінцевим результатом”, для досягнення якого система СМР функціонує.

Такий „майбутній результат” функціонування системи не викликав би заперечень для організацій, провідною діяльністю яких є спорт. Але для системи військової освіти така постановка мети, на нашу думку, є хибною. А факт існування такого явища свідчить про наявність деформації мети педагогічної діяльності спеціалістів з ФПіС ВВНЗ, в якій виховання фізичної культури курсанта, по суті, залишається поза полем зору науково-педагогічних працівників, а соціальна корисність мети її функціонування значно обмежується. Це дає підстави говорити про втрату зв'язку СМР з освітнім процесом ВВНЗ.

Обрання головного напрямку функціонування спорту у ВВНЗ не є випадковим. Нездоланим стимулом для цього, стимулом, який неможливо проігнорувати, є система оцінки результатів функціонування СМР у ВВНЗ, запроваджена в ЗСУ (наказ НГШ ЗСУ № 459 від 28.12.2017 р.). За цією системою, критеріями оцінки є виступ збірних команд ВВНЗ у чемпіонатах ЗСУ, спортсменів ВВНЗ на чемпіонатах світу, Європи, Спартакіаді ЗСУ, на міжнародних змаганнях; підготовка військовослужбовців-спортсменів вищої кваліфікації з визначених наказом олімпійських і неолімпійських видів спорту.

Спроби представити використання показників, притаманних системі спорту вищих досягнень, при оцінці ефективності функціонування системи СМР ВВНЗ для забезпечення зв'язку спорту вищих досягнень з масовим спортом і, навіть, з педагогічним процесом у цілому, на нашу думку, є не коректним і шкідливим, оскільки в теорії ФП військовослужбовців відсутні будь-які підстави для використання спорту вищих досягнень у системі військової освіти в тому вигляді, який він має зараз. Наш висновок ґрунтується на тому, що мета функціонування спорту вищих досягнень не має нічого спільного з метою системи військової освіти. Її спрямованість на абсолютні параметри спортивних результатів вимагає особливої організації режиму життєдіяльності курсанта (щоденні тренування, збори, змагання),

підпорядкування укладу його життя головному – спортивному результату – призводить до конфлікту з метою навчального процесу. Приклади безконфліктного поєднання інтересів двох непов'язаних між собою систем досі не відомі. А факт існування спорту вищих досягнень в рамках СМР курсантів ВВНЗ сьогодні обумовлено не її внутрішніми потребами, а зовнішніми факторами, головним чином іміджевими факторами, які не мають нічого спільного з інтересами навчання і виховання майбутніх офіцерів.

Надмірні витрати науково-педагогічними працівниками кафедр фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту ВВНЗ бюджету службового часу на виконання невластивих для них функцій – підготовку спортсменів вищих розрядів не може не відобразитись на ефективності виконання інших функцій, зокрема, на планомірній і клопіткій роботі з фізичного виховання основної маси курсантів.

Спираючись на результати провідних вчених, результати констатувального експерименту, нами було вперше обґрунтовано програму формування у курсантів вищих військових навчальних закладів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи.

Суть програми полягає у визначенні етапів діяльності у міру регламентованості: I етап (1-2-й курси) – жорстко регламентований; II етап (3-4-й) – частково регламентований.

Кожен етап обґрунтовувався і характеризувався наступними положеннями, що враховують:

- зміст діяльності – співвідношення видів спорту і фізичних вправ, що характеризуються діалектичними категоріями „загальне”, „особливе”, „одиничне”, та змістом тактичних і оперативних цілей; взаємозв'язок і особливості перетворювального пізнавального, ціннісно-орієнтаційного та комунікативного (а саме спілкування) видів діяльності;

- ступінь взаємозв'язку з особливостями освітнього процесу у ВНЗ і з майбутньою військово-професійною діяльністю;

- спрямованість мотивації курсантів на етапах навчання;

- ступінь участі в керівництві діяльності командира підрозділу та викладача кафедри фізичного виховання та спеціальної підготовки;
- особливості організації та проведення змагань.

При обґрунтуванні етапів ми враховували об'єктивну необхідність адаптації першокурсника до нових умов життєдіяльності; активне, творче пристосування до умов вищої школи, в процесі якого складається колектив, формуються навички та вміння з раціональної організації життєдіяльності, раціональний колективний і особистий режим праці, дозвілля, побуту тощо (Г.О. Щуревич, О.В. Зінковський, М.І. Пономарьов 2009) [245]. Ми згодні також з авторами в тому, що зміни, які відбуваються, пов'язані з подоланням труднощів об'єктивного і суб'єктивного характеру, в тому числі відсутністю навичок саморегулювання (невмінням керувати собою, відсутністю організованості, волі та ін.). Якщо розглядати адаптацію курсантів до умов вищих навчальних закладів, то тут можна виділити три фази: преадаптація, безпосередньо адаптація і постадаптація.

Однак необхідно зауважити, що визнання за суб'єктом свободи вибору виду спорту, його інтересів має поєднуватись з необхідністю врахування реальних умов функціонування системи масового спорту. У зв'язку з цим, на нашу думку, доцільно ввести в теорію і практику масового спорту в ВНЗ ЗС України градацію видів спорту і вправ, яка ґрунтувалась би на діалектичних категоріях „загальне”, „особливе”, „одиничне”, де би враховувались й інтереси військово-професійної діяльності, й інтереси особистості.

До категорії „загальне” нами були віднесені види спорту і вправи, які є необхідними для будь-якого офіцера, незалежно від його приналежності до виду чи роду Збройних сил, які дозволяли би розвивати основні фізичні якості та формувати військово-прикладні рухові навички.

До категорії „одиничне” ми віднесли види і вправи за індивідуальним, вільним вибором тими, хто займається, відповідно до своїх ціннісних орієнтацій та інтересів.

Особливе значення мають види спорту і вправи, що відповідають категорії „особливе”, яке відображає специфіку конкретного ВНЗ, його призначення, специфіку майбутньої військово-професійної діяльності офіцера.

Проведення формувального експерименту дозволило підтвердити ефективність авторської програми щодо формування у курсантів ВВНЗ позитивного ціннісного ставлення до процесу самостійного фізичного вдосконалення і завдяки цьому покращення їх фізичної та спортивної підготовленості.

Доведено, що результати курсантів у виконанні вправ на розвиток та вдосконалення силових якостей (підтягування на перекладині) зазнали під час експерименту достовірних вірогідних змін. Але динаміка і величина змін у ЕГ та КГ були різними. У курсантів ЕГ зростання спостерігається в кожному наступному етапі ($t=2,200$; $p<0,05$). При цьому виявлено достовірну різницю між результатами курсантів ЕГ та КГ наприкінці другого етапу впровадження авторської програми ($t=2,357$; $p<0,05$). Результати дослідження виявили, що у курсантів ЕГ спостерігається стабільне зростання результатів вправ на розвиток та вдосконалення витривалості (біг на 3 км) за середньоарифметичними показниками, причому у кожному наступному семестрі навчання достовірно більші порівняно з попереднім ($t=2,327$; $p<0,05$). Слід зазначити достовірну різницю між показниками військово-прикладних навичок курсантів ЕГ і КГ. Вже починаючи з 3-го семестру, вона дорівнює 6,3 с ($t=3,728$; $p<0,001$). Наприкінці формувального експерименту різниця показників курсантів ЕГ та КГ складає 8,8 с ($t=4,433$; $p<0,001$). Результати курсантів ЕГ покращуються на кожному з етапів впровадження авторської програми ($t=2,826$; $p<0,05$), а результати курсантів КГ достовірно не змінюються впродовж навчання у ВВНЗ ($t=1,398$; $p>0,05$).

Визначено покращення спортивної підготовленості курсантів, а саме: у ЕГ 73,3% виконали розряди за двома і більше видами спорту (фізичними вправами). У той час як у контрольній групі цей показник дорівнює 23,6% з числа курсантів, які виконали спортивні розряди. Ця обставина підтверджує

необхідність включення до змісту програми першого етапу такого аспекту, як створення уявлення про види спорту (фізичні вправи) і систематичне набуття досвіду. Позитивну роль відіграв тут прямий взаємозв'язок навчальних занять з фізичного виховання та спеціальної фізичної підготовки і в години СМР на I етапі.

Дослідження ефективності авторської програми щодо формування ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення дозволило визначити позитивні зміни порівняно з чинною системою СМР у ВВНЗ, що підтверджують результати дослідження відвідування самостійних занять з ФПіС, різниця між показниками ЕГ та КГ складає 64,1% наприкінці дослідження. Також покращено стосунки між викладачем з фізичної підготовки та курсантом із „суб'єкт-об'єктних” стосунків на „суб'єкт-суб'єктні”. Основним показником цього є відвідування консультацій з дисципліни „Фізичне виховання, підготовка і спорт”, так у ЕГ за порадами до викладача звертається 72,6% курсантів, а у КГ – 18,5%.

У процесі експериментальної перевірки встановлено, що авторська програма формування у курсантів ВВНЗ ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи забезпечує підвищення активності курсантів у систематичному використанні фізичних вправ під час самостійних занять, опосередковано сприяє підвищенню рівня їх фізичної та спортивної підготовленості, що сприятиме покращенню показників боєздатності майбутніх офіцерів.

За результатами дослідження нами було отримано три групи **основних результатів**, а саме:

- *уперше* обґрунтовано програму СМР для формування у курсантів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення, яка сформована на принципах взаємообумовленості та взаємосприяння перетворювального, пізнавального, ціннісно-орієнтаційного та комунікативного видів педагогічної діяльності; базується на свободі вибору курсантом виду спорту або фізичної вправи для самостійного вдосконалення, на відмові від проведення СМР

адміністративно-командним способом, підвищенні свідомої цілеспрямованої активності курсанта з власного фізичного вдосконалення завдяки діалоговим формам спілкування;

- *додовнено* результати наукових досліджень С.В. Романчука [187]; І.С. Овчарука [144], О.М. Ольхового, В.Б. Климовича [78]; А.М. Одерова, С.С. Федака, М.В. Кузнецова [147, 148]; О.М. Ольхового [151]; О.Р. Небожука, А.П. Петрука, І.Р. Лотоцького, В.В. Дзями [135] про недостатній рівень мотиваційно-ціннісного ставлення курсантів до власного фізичного вдосконалення на початку їх навчання у ВВНЗ, а також про відсутність умов для його підвищення впродовж навчання у вищому військовому навчальному закладі;

- *додовнено* інформацію про наявність залежності між ефективністю формування ціннісного ставлення курсантів до занять фізичною підготовкою і спортом та взаємовідносинами між викладачем і курсантом (В.Є. Білогур, Н.Л. Корж, С.В. Сметаніна, В.М. Мазіна [25]; Т.С. Брюханової, Ж.В. Малахова [34]; Г.П. Грибана, П.П. Ткаченка, В.П. Краснова [49]; С.В. Гуменюка [52], Є.П. Козака [92], Н.Л. Корж [97], О.Ю. Марченко [104] та інших);

- *набули подальшого розвитку* уявлення про систему спортивно-масової роботи у навчальних закладах збройних сил провідних країн Північноатлантичного альянсу та її роль у підготовці військових кадрів (О.Е. Дедов [54], В.Л. Калманович [84], В.В. Рябчук [205], В.А. Щеголев [240, 241] тощо).

ВИСНОВКИ

1. Визначено та узагальнено особливості функціонування системи спортивно-масової роботи у військових навчальних закладах Збройних сил України. Виявлено, що в змісті керівних документів, які регламентують її функціонування, переважають положення, що характеризують перетворювальний вид спортивно-масової діяльності. Найбільшої оптимізації та конкретизації вимагає ціннісно-орієнтаційний вид, сутністю якого є формування у курсантів ВВНЗ ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення.

З'ясовано, що найважливішими умовами формування у курсантів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення є:

- свобода вибору курсантами виду спорту для занять;
- запровадження у процес навчально-тренувальних занять в години спортивно-масової роботи демократичного стилю педагогічного спілкування, заснованого на діалогових формах комунікації.

2. Встановлено, що у ВВНЗ існує розбалансування цілей, завдань і змісту спортивно-масової роботи; існує абстрактність і декларативність цілей виховання; відсутні цілі навчання та освіти; відсутня мета стратегічного, тактичного і оперативного характеру.

3. Визначено, що спортивно-масова робота є найбільш ефективною ланкою в загальній системі фізичного виховання військовослужбовців; що найбільший потенціал щодо формування у курсантів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення має спорт, метою якого є досягнення максимально можливого результату в якомусь одному виді рухової активності, яка жодним чином не збігається ні з метою фізичної підготовки курсантів, ні з метою військово-освітньої системи. Тому цей тип спорту фактично функціонує і поза системою фізичної підготовки курсантів, і поза системою військової освіти. Масовий спорт ВВНЗ в існуючому сьогодні вигляді виховувати в основної маси

курсантів ВВНЗ цінності фізичної культури не здатен внаслідок невідповідності його змісту та структури педагогічним умовам виховання.

4. Встановлено, що до занять спортом, який функціонує за принципами спорту вищих досягнень, у різних ВВНЗ залучено від 8 до 13% від загальної чисельності особового складу. Решта, близько 90% особового складу залишається поза виховним впливом спорту.

Доведено, що чинна система оцінки функціонування спортивно-масової роботи ВВНЗ стимулює розвиток спорту вищих досягнень і гальмує розвиток масового спорту. А функціонування у ВВНЗ спорту, заснованого на засадах спорту вищих досягнень, є стримувальним фактором для розвитку масового спорту.

Причинами низького потенціалу чинної системи масового спорту щодо формування у курсантів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення є її функціонування на застарілій радянській освітній парадигмі, для якої характерним є:

- превалювання жорсткої регламентації спортивно-масової роботи упродовж всього терміну навчання курсанта у ВВНЗ;
- переважання в педагогічній практиці адміністративно-командного впливу і примусу курсантів до занять фізичними вправами, суб'єкт-об'єктних стосунків між командиром (викладачем) і курсантом;
- відсутність можливості вільного вибору видів спорту і фізичних вправ для основної маси курсантів ВВНЗ;
- недостатньо виражений зв'язок організації та змісту спортивно-масової роботи з освітнім процесом і майбутньою професійною діяльністю курсантів;
- недостатнє враховування в спортивно-масовій роботі ВВНЗ спортивної підготовленості та досвіду занять спортом осіб, які вступають до ВВНЗ.

5. Виявлено, що у спортивно-масовій роботі не враховується диференціація її змісту, яка передбачала би виділення „загальних” видів спорту

і фізичних вправ, необхідних будь-якому офіцеру, „особливих” – необхідних у зв’язку зі специфікою освітнього процесу і військово-професійної діяльності, „одиночних” – необхідних конкретній особистості.

6. Встановлено, що в структурі мотивації до фізкультурно-спортивної діяльності значної кількості курсантів до їх вступу до ВВНЗ переважають гедоністичні мотиви, а метою їх занять спортом є отримання емоційного задоволення від рухової діяльності, яка розглядається, насамперед, як розвага; погіршення з кожним роком усіх показників, що характеризують рівень розвитку в абітурієнтів основних фізичних якостей ($p < 0,05$).

7. Доведено неефективність чинної системи спортивно-масової роботи щодо формування у курсантів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення. За результатами дослідження нами було встановлено, що мотивація курсантів ВВНЗ до власного фізичного вдосконалення упродовж тривалого терміну знаходиться на середньому рівні з тенденцією до достовірного зниження ($p < 0,05$). Рівень мотивації курсантів 2010 року навчання виражався формулою ПР3Р5В1-2Н0-1, 2019 – ПР3-4Р5В2Н1). У структурі мотивації курсантів підвищилась значущість рекреаційного мотиву (прагнення розважитись за допомогою засобів спорту) ($t=2,154$; $p < 0,05$) і, навпаки, знизилась значущість мотиву фізичного вдосконалення ($t=0,707$; $p > 0,05$) і мотиву підготовки до військово-професійної діяльності ($t=2,273$; $p < 0,05$).

8. Обґрунтовано програму формування у курсантів ВВНЗ ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи, положеннями якої є:

- організація спортивно-масової роботи на двох етапах: жорсткої регламентації (1-2 курси) і часткової регламентації (3 і старші курси), в основі якої лежить свобода вибору курсантом виду спорту чи фізичної вправи для фізичного вдосконалення з числа запропонованих;
- взаємообумовленість і взаємосприяння ціннісно-орієнтаційного, пізнавального, перетворювального і комунікативного видів спортивно-масової

роботи; провідними на першому етапі є перетворювальний і пізнавальний види, на другому – ціннісно-орієнтаційний;

- переважання на першому етапі „загальних” і „особливих” видів спорту та фізичних вправ і культивування на другому етапі „одиничних”;

- переважання на першому етапі суб’єкт-об’єктних взаємовідносин при педагогічних взаємодіях між командиром (викладачем) і курсантом, на другому етапі – суб’єкт-суб’єктних;

- узгодження на першому етапі змісту навчальних занять з фізичного виховання та спеціальної фізичної підготовки із навчально-тренувальними заняттями в години спортивно-масової роботи;

- визначення стратегічних, оперативних і тактичних цілей.

9. Встановлено ефективність авторської програми в інтересах освітнього процесу і професійної діяльності, що знайшло відображення у наступних показниках:

- 100% курсантів ЕГ виконали спортивні розряди, 76,3% із них з двох і більше видів спорту, у той час як серед курсантів КГ кількість тих, хто виконав нормативи спортивних розрядів з двох і більше видів спорту, дорівнює 18,4% курсантів ($p < 0,05$);

- 60,2% курсантів ЕГ виступали в складі збірних команд Академії у зовнішніх змаганнях, серед курсантів КГ таких було 12,1% ($p < 0,05$);

- провідними мотивами до навчальної діяльності для курсантів ЕГ були прагнення до забезпечення майбутньої професійної діяльності (76,3%), стати висококваліфікованим спеціалістом (63,7%), набути глибоких і міцних знань (61,3%) – тобто мотиви самореалізації, самоствердження та процесуально-змістові. У курсантів КГ провідними мотивами були бажання отримання диплому (75,3%), прагнення не відставати від однокурсників (66,6%) і прагнення уникнути осуду чи покарання за погане навчання (56,7%) – тобто мотиви матеріальної винагороди та запобігання покаранню.

10. Сформованість у курсантів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення знайшла відображення в наступних показниках:

- у структурі мотивів занять фізичними вправами. Для курсантів ЕГ провідними мотивами занять фізичними вправами були розвиток фізичних якостей (ранг мотиву 3) і професійно важливих психологічних якостей (ранг мотиву 1), покращення самопочуття і здоров'я (ранг мотиву 2), для курсантів КГ – схвалення їх дій з боку командирів та запобігання покарань (ранг мотиву 1), спілкування (ранг мотиву 2) і покращення самопочуття та здоров'я (ранг мотиву 3);

- у визначеності у питанні особисто для себе привабливого – цінного виду спорту. Серед курсантів ЕГ у цьому питанні визначилось 96,3% курсантів, в той час як серед курсантів КГ 44,3% не змогли визначитись з відповіддю на це питання ($p < 0,05$);

- у намірах курсантів продовжувати заняття найбільш привабливим для них видом спорту чи фізичною вправою. Наміри курсантів ЕГ меншою мірою детерміновані зовнішніми умовами. Так з їх числа будуть займатись за будь-яких умов – 56,7%, за наявності необхідних умов – 40,0%, не мали наміру продовжувати заняття 2 курсанти – 3,3% курсантів. У КГ за такими ж критеріями – 6,7%, 73,3% і 20,0% відповідно ($p < 0,05$);

- у визначеності в змістовних і процесуальних аспектах фізкультурної діяльності. 90% курсантів ЕГ визначили зі значущістю фізкультурної діяльності „для себе” як суб'єкта, 83,3% „для себе” як спеціаліста і 100% „для себе” як офіцера. У КГ ці показники складають відповідно 43,3%, 26,7% і 83,3% ($p < 0,05$);

- у свідомій активності курсантів у цілеспрямованій діяльності з власного фізичного вдосконалення, основним показником якого стало відвідування курсантами самостійних занять фізичною підготовкою і спортом та звернення за консультаціями до викладачів з дисципліни „Фізичне виховання та спеціальна фізична підготовка”. Самостійні заняття фізичною підготовкою і спортом у години самостійної підготовки, передбачених розпорядком дня, курсанти ЕГ групи відвідували на 64,1% ($p < 0,05$) частіше за курсантів КГ. Так у

ЕГ за порадами до викладача зверталось 72,6% курсантів, а в КГ – 18,5% ($p < 0,05$).

11. Дослідження, пов'язані з визначенням ефективності авторської програми щодо вдосконалення фізичної та спортивної підготовленості як інтегрованого результату ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення дозволили виявити достовірні зміни порівняно з чинною системою спортивно-масової роботи у ВВНЗ ($p < 0,05-0,001$).

Результати, які показали курсанти ЕГ з вправ фізичної підготовки, вірогідно кращі, ніж у курсантів КГ, крім показників з бігу на 100 м ($p > 0,05$). Це дозволяло їм виконувати вимоги нормативних документів, які не виконували раніше щодо сили ($p < 0,05$), витривалості ($p < 0,001$), військово-прикладних навичок ($p < 0,001$).

Отже, застосування авторської програми формування у курсантів вищих військових навчальних закладів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи забезпечило вдосконалення показників фізичної та спортивної підготовленості курсантів ВВНЗ, дозволило формувати у них позитивне ціннісне ставлення до самостійного фізичного вдосконалення під час подальшої військової служби на офіцерських посадах.

Проведене дослідження не є кінцевим для розв'язання усіх суперечностей досліджуваної проблеми. Подальший напрям наших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні програм підтримання ціннісного ставлення офіцерів до самостійного фізичного вдосконалення під час військової служби з врахуванням особливостей військових спеціальностей.

ПОСИЛАННЯ

1. Абульханова КА. Психология и сознание личности (проблемы методологии, теории и исследования реальной личности): изб. психол. тр. Москва: Москов. психолого-социальный ин-т; Воронеж: Модэк; 2005. 224с.
2. Автомонов ПП. Стратегічний принцип гуманізації вищої освіти і тактика його реалізації. В: Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Зб. наук. пр. КНУ ім. Тараса Шевченка. Київ; 2012;15, с. 184–9.
3. Аксёнов КВ, Ёлкин ЮГ. Обоснование физического воспитания курсантов высших военно-учебных заведений. Актуальные проблемы физической и специальной подготовки силовых структур. 2019;2:28–31.
4. Андрищенко ЛБ. Спортивно ориентированная технология обучения студентов по предмету „Физическая культура”. Теория и практика физической культуры. 2002;2:47–53.
5. Анохін Є, Радкевич О, Гусак О. Фізична підготовленість та її залежність від ціннісного ставлення офіцерів Збройних Сил України до самовдосконалення. Український журнал медицини, біології та спорту. 2019;4;3(19):26–32.
6. Анохін ЄД. Аналіз цільового компоненту спортивно-масової роботи у вищих військово-навчальних закладах Збройних Сил України. В: Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному. 2018;2(42):43–50.
7. Анохін ЄД. Вивчення мотиваційно-ціннісного ставлення курсантів вищих військових навчальних закладів до самостійних занять фізичною підготовкою і спортом. В: Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних Силах України, правоохоронних органах, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України. Матеріали міжнар. наук.-метод. конф.; 14–15 лютого. Київ: НУОУ; 2019, с. 308–12.

8. Анохін ЄД. Визначення рівня мотивації курсантів Академії сухопутних військ до власного фізичного вдосконалення. В: Арзютов ГМ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2010;8, с. 53–6.
9. Анохін ЄД. Модернізація спортивно-масової роботи у вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України в інтересах військово-професійного становлення майбутніх офіцерів. В: Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних Силах України, правоохоронних органах, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України. Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф.; 21–22 листопада. Київ: НУОУ; 2019, с. 57–60.
10. Анохін ЄД. Психолого-педагогічні напрями формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи. Молодіжний науковий вісник Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі України. Серія: Фізичне виховання. 2017;27:29–34.
11. Анохін ЄД. Фізична підготовка в арміях провідних держав НАТО: навч. метод. посіб. Львів: ЛВІ; 2005. 115 с.
12. Анохін ЄД. Формування мотивації курсантів військових навчальних закладів до занять фізичною підготовкою як невід’ємна передумови підвищення її ефективності. В: Фізична підготовка військовослужбовців. Матеріали відкр. наук.-метод. конф.; 29–30 квітня. Київ: НУФВСУ; 2003, с. 100–4.
13. Анохін ЄД. Формування ціннісного ставлення курсантів військових навчальних закладів до фізичного вдосконалення. В: Приступа Є, редактор. Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров’я людини. Львів; 2011;15;2, с. 6–9.
14. Анохін ЄД. Формування ціннісного ставлення курсантів до фізичної підготовки як умова підвищення її педагогічного потенціалу. В: Приступа

- Є, редактор. Молода спортивна наука України. Зб. тез. доп. Львів; 2019;23, с. 32–3.
15. Асмолов АГ. Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека. 3-е изд. испр. и доп. Москва: Академия; 2007. 528 с.
 16. Афанасенко ЕЭ. Формирование мотивационно-ценностного отношения к физической культуре у студентов специальной медицинской группы [автореферат]. Москва: Рос. гос. соц. ун-т; 2006. 25 с.
 17. Ашкинази СМ, Сухорада ГИ. Особенности организации и проведения спортивно-массовой работы в высших военно-учебных заведениях. В: Материалы итог. науч. конф. за 1995 год. Санкт-Петербург: ВИФК; 1996, с. 115–7.
 18. Бака Р. Физическая подготовленность как отражение сформированности физической культуры студентов. Физическое воспитание студентов. 2010;2:14–7.
 19. Безверхня ГВ, Маєвський МІ. Мотивація до занять фізичним вихованням студенток педагогічних спеціальностей. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2015;2(46):28–33.
 20. Братусь БС. Анатомия личности: психологический подход. Москва: Ника; 2019. 890.
 21. Бех ІД. Духовний розвиток особистості у фокусі сучасного виховного процесу. В: Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Зб. наук. пр. Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля. Сєвєродонецьк; 2016;6, с. 30–52.
 22. Бех ІД. Особистість у контексті орієнтирів розвивального виховання. Інноватика у вихованні. 2015;1:7–13.
 23. Бех ІД. Особистісно-орієнтований виховний процес – сходження до людяності. В: Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні 1992–2002. Зб. наук. пр. до 10-річчя АПН України. Харків: ОВС; 2002, с. 69–83.

24. Білогур ВЄ. Парадигма людиновимірної сутності спорту як виявлення і саморозгортання сутнісних сил людини. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2015;62:85–95.
25. Білогур В, Корж Н, Сметанін С, Мазін В. Передумови формування ціннісного ставлення у студентів технічних спеціальностей ЗНТУ до самостійних занять фізичною культурою та спортом. В: Приступа Є, редактор. Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту та здоров'я людини. Львів: ЛДУФК; 2011;15;2, с. 302.
26. Божович ЛИ. Личность и ее формирование в детском возрасте. Санкт-Петербург: Питер; 2008. 400 с.
27. Боднар ІР, Дух ПІ., Дунець-Лесько АВ, Павлось ОО, Лемешко ВЙ. Фізична активність та мотиваційна спрямованість студентської молоді до занять фізичним вихованням Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2018;3(77):67–77.
28. Бондар АС, Кондращенко СМ. Спортивно-масова робота студентів і курсантів, які проходять військову службу за контрактом на посадах осіб офіцерського складу. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2015;6(50):35–9.
29. Бондар А, Томанек М. Менеджмент позашкільних навчальних закладів фізкультурно-спортивного напрямку: монографія. Бидгощ: Товариство наукової мережі спортивного права; 2018. 156 с.
30. Боришевський МЙ. Особистість у вимірах самосвідомості: монографія. Київ: Еллада; 2012. 608 с.
31. Бородин ЮА. Особенности организации физической подготовки в высших учебных заведениях стран НАТО. В: Ермаков СС, редактор. Педагогика, психология и медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта. Науч. моногр. Харьков: ХДАДМ; 2007;3, с. 20–5.
32. Бородин ЮА. Анализ эффективности спортивно-массовой работы в ВВУЗах Министерства обороны Украины и пути ее повышения. В: Ермаков СС, редактор. Педагогіка, психологія та медико-біологічні

- проблеми фізичного виховання і спорту. Зб. наук. пр. Харків: ХДАДМ; 2005;3, с. 62–72.
33. Бородін ЮА, Романчук СВ. Мотивація курсантів ВВНЗ до занять фізичною підготовкою та спортом: навч.-метод. посіб. Житомир: ЖВІРЕ; 2006. 104 с.
 34. Брюханова ТС, Малахова ЖВ. Використання спортивно-орієнтованого підходу в організації учбових занять в умовах особистісно-орієнтованого фізичного виховання. В: Козубовська ІВ, редактор. Науковий вісник Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Зб. наук. пр. Ужгород; 2017;1(40), с. 35–7.
 35. Боярчук О.М., Романчук ВМ. Динаміка фізичної підготовленості курсантів у вищих навчальних закладах МО України. Актуальні проблеми розвитку традиційних і східних єдиноборств: зб. наук. пр. X міжн. Інтернет наук. – метод. конф. Харків; 2016;10:444 – 451.
 36. Верещагіна ЛА, Карелина ІМ. Психологія потребностей и мотивация персонала. 2-е изд., доп. Харків: Гуманитарний центр; 2005. 156 с.
 37. Виленский МЯ, Маслова ОЮ. Аксиологический подход к содержанию образования по физической культуре в высшей школе и его технологические обоснования: монография. Москва: Русайнс; 2017. 240 с.
 38. Виленский МЯ, Маслова ОЮ. Диагностика формирования ценностных отношений студентов в физической культуре. Современное педагогическое образование. 2017;1:6–9.
 39. Вознюк ОВ, Кубіцький СО. Розвиток мотивації курсантів. Військова освіта. 2006;1(17):34–43.
 40. Вознюк О, Кубіцький С. Формування ціннісних орієнтацій особистості в контексті синергетичного підходу. В: Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні та за кордоном. Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.; 8–9 лист. Івано-Франківськ; 2007;16;2, с. 76–87.
 41. Волковицкий ГА. Формирование мотивации профессионального самосовершенствования офицеров [дисертация]. Москва; 1994. 204с.

42. Гейченко СП, Свірченко ТФ, Скидан ІВ. Вплив позитивної мотивації до навчання, як механізм професійної підготовки майбутніх фахівців. В: Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія. Зб. наук. пр. Київ; 2017;1(10), с. 36–41.
43. Голос ГА. Виховання ціннісних ставлень: аналіз джерельної бази. В: Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Педагогіка та психологія. Зб. наук. пр. Київ; 2017;27, с. 133–9.
44. Гончар ОВ. Новітні технології суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчального процесу вищої школи. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2012;3: 40–4.
45. Гончар ГИ. Организационно-методические условия формирования мотивации студентов институтов физической культуры к профессионально-прикладной физической подготовке [диссертация]. Умань; 2013. 268 с.
46. Гончаренко СУ. Гуманізація освіти – запорука виховання творчої та духовно багатой особистості. В: Гончаренко СУ, Радкевич ВО, Каньковський ІЄ, та ін, редколегія. Дидактика професійної школи. Зб. наук. пр. Хмельницький; 2005;3, с. 19–23.
47. Грецький ОВ. Формування мотивації до спортивної діяльності на початковому етапі підготовки [автореферат]. Львів: ЛДУФК ім. Івана Боберського; 2019. 19 с.
48. Грецький О, Мицкан Б. Особливості формування та підтримки мотивації до занять спортом. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура. 2015;17:126–36.
49. Грибан ГП, Ткаченко ПП, Краснов ВП. Особливості формування мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до занять із гирями під час навчально-виховного процесу з фізичного виховання. В: Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Зб. наук. пр. Чернігів; 2017;147(1), с. 86–9.
50. Григорьев ВИ. Студенческий спорт как ценностный фактор

- фізкультурного образования. В: Актуальные проблемы непрерывного образования. Материалы науч.-метод. конф. Санкт-Петербург: ВИФК; 1998, с. 36–7.
51. Гук ОФ. Гуманізація освітнього процесу у вищому навчальному закладі. В: Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Зб. наук. пр. Київ; 2012;14, с. 232.
52. Гуменюк С. Реалізація особистісно-орієнтованого підходу у процесі фізичного виховання в контексті гуманізації та демократизації. В: Актуальні проблеми розвитку спорту для всіх: досвід, досягнення, тенденції. Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф.; 25–27 жовтня. Тернопіль; 2012, с. 84–7.
53. Гуцуляк АА. Формирование мотивационно-ценностного отношения курсантов ВУЗа силового ведомства к физическому совершенствованию. Ученые записки имени П. Ф. Лесгафта. 2009;8(54):35–9.
54. Данилевич МВ., Романчук ОВ. Мотиваційно-ціннісний компонент готовності майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту до професійної діяльності. В: Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах. Матеріали III Всеукр. наук. конф.; 30–31 березня. Дніпро; 2018;2:237–9.
55. Дедов АЕ. Организационно-управленческие аспекты спортивно-массовой работы в военно-учебном заведении [диссертация]. Санкт-Петербург; 1999. 126 с.
56. Довгань НЮ. Виховання фізичної культури студентів (теоретико-методичний аспект): монографія. Миколаїв: Іліон; 2017.
57. Довгань НЮ. Теоретичні і методичні основи виховання фізичної культури студентів вищих навчальних закладів у процесі позааудиторної спортивно-масової роботи [дисертація]. Київ: Ін-т проблем виховання НАПНУ; 2018. 576 с.

58. Додонов БИ. Эмоция как ценность. В: Гиппенрейтер ЮБ, Фаликман МВ, редакторы. Психология мотивации и эмоций: учеб. пособие. Изд. 2-е, стереотип. Москва: МПСИ; 2006. 272 с.
59. Додонов БИ. Структура и динамика мотивов деятельности. Вопросы психологии. 1984;4:126–30.
60. Драчук А, Романенко В, Короткова Т. Теоретико-методичні аспекти формування фізичної культури особистості студента у процесі фізкультурної діяльності. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2017;4, с. 36–40.
61. Дудоров ВВ. Формирование ценностных ориентаций в сфере физической культуры [диссертация]. Минск; 2000. 225 с.
62. Євстігнеєва ІВ, Панкова КМ. Формування мотивації студентів до занять фізичною культурою. Педагогічний вектор розвитку фізичного виховання в Україні. Зб. наук. пр. I Всеукр. наук.-практ. конф. Краматорськ: ДДМА; 2014;1, с. 25–9.
63. Єжова ОО. Формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів професійно-технічних навчальних закладів: монографія [Текст] / О. Єжова. Суми : МакДен; 2011. 412 с.
64. Завальнюк ОВ. Спорт як феномен культури (досвід філософської рефлексії) [автореферат]. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова; 2018. 36 с.
65. Завальнюк ОВ. Цінність фізичної культури та спорту як об'єкт філософського пізнання. В: Науковий часопис нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ;2017;3К(84), с. 181–4.
66. Завидівська НН. Аксиологічні аспекти формування культури здоров'я студентської молоді у процесі фізичного виховання. В: Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. Львів; 2009; 2:47-53.

67. Завидівська НН. Педагогічні новації у системі загальної фізкультурної освіти студентів: концепт здоров'язбережувального навчання. В: Науковий часопис нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2018;3К(97)18, с. 213–7.
68. Завидівська Н, Ханікянц О. Реорганізація системи фізичного виховання студентів вищої школи: проблеми й перспективи. В: Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. Зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі Українки. Луцьк; 2016;1, с. 51–6.
69. Зайцев ГК. Валеологично-педагогические основы обеспечения здоровья человека в системе образования [автореферат]. Санкт-Петербург; 1998. 48с.
70. Зазюн ІА. Діалектика ціннісних суджень та відношень. В: Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. Зб.наук.пр. Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького; 2008. с. 23-31.
71. Захаріна ЄА. Формування мотивації до рухової активності у процесі фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів [дисертація]. Київ; 2008. 198 с.
72. Ильин АА, Марченко КА, Капилевич ЛВ, Давлетьярова КВ. Формы и способы мотивации студентов к занятиям физической культурой. Вестник Томского государственного университета. 2012;360:143–7.
73. Ильин ЕП. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург: Питер; 2011. 512 с.
74. Ібрагімов М. „Людовимірність” як категорія практичної психології у поліваріантності фізкультурно-спортивного світогляду. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2013;2:128–136.
75. Іваненко ОІ. Соціальна роль фізичної культури та спорту. В: Взаємодія духовного й фізичного виховання в становленні гармонійно розвиненої особистості. Зб. ст. за матеріалами ІV Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф.; 23–24 березня. Слов'янськ: ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет”; 2017;1, с. 44–9.

76. Іваній ІВ, Вербицький ВВ. Структура та зміст фізичної культури особистості. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2014;5:79–88.
77. Ільченко С. Мотивація до занять спортом і відвідування занять з фізичного виховання студентів педагогічних спеціальностей. Теорія і методика фізичного виховання. 2017;1:11–4.
78. Ільченко АІ. Ціннісне ставлення особистості до різних складових фізичної культури. В: Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Зб. наук. пр. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пробл. виховання. Київ; 2011;15;1, с. 431–8.
79. Каган МС. Некоторые вопросы взаимосвязи философии и педагогики. В: Каган МС. Избр. тр. Санкт-Петербург: Петрополис; 2007; 3, с. 231–41.
80. Каган МС. Формирование личности как синергетический процесс. В: Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности. Москва: Прогресс-Традиция; 2003. Том 3, с. 212–27.
81. Каган МС. Человеческая деятельность: опыт системного анализа. Санкт-Петербург: Петрополис; 2006; 3, с. 9–166.
82. Кадыров РМ, Михаил ИИ, Иващенко ДА. Модель организации спортивно-массовой работы в военно-учебном заведении. Актуальные проблемы физической и специальной подготовки силовых структур. 2016;4:117–22.
83. Калманович ВЛ. Интеграция духовной и физической культуры курсантов военных вузов в подготовке к военно-профессиональной деятельности. Образование и саморазвитие. 2008;1(7):56–62.
84. Калманович ВЛ. Формирование спортивно-физического потенциала курсантов военных вузов в образовательной и военно-профессиональной деятельности [автореферат]. Казань; 2010. 18 с.
85. Калюжна ТГ. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти. В: Проблемы современной науки. Сб. науч. тр. Ставрополь; 2011, с. 141–7.

86. Камнев РВ. Формы и средства мотивации курсантов (слушателей) на занятиях по физической подготовке. *Вестник Волгоградской академии МВД России*. 2014;3(30):113–7.
87. Климович ВБ, Ольховий ОМ. Передумови оптимізації системи фізичної підготовки військових навчальних закладів до вимог сьогодення. В: *Сучасні проблеми фізичного виховання і спорту різних груп населення. Матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених*; 21–22 квіт. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка; 2016;1, с. 68–72.
88. Климчук ВО. Розвиток внутрішньої мотивації. В: Грабар ІГ, редактор. *Синергетика: процеси самоорганізації технічних, технологічних та соціальних систем. Матеріали I Всеукр. наук. конф.*; 17–18 червня 2003 р. Житомир; 2003, с. 75–8.
89. Ключ О, Кужель М, Скавронський О, Гуска М. Передумови формування ціннісного ставлення студентів до поліпшення фізичної підготовленості. В: *Вісник Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Серія: Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський*; 2020;16, с. 27–31.
90. Козак ЄП. Педагогічні умови оптимізації формування у студентів вищих педагогічних навчальних закладів ціннісного ставлення до фізичної культури. В: *Наукові праці Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський*; 2017;16;2, с.106–7.
91. Козак ЄП. Формування ціннісного ставлення до фізичної культури у студентів вищих педагогічних навчальних закладів: монографія. Кам'янець-Подільський; 2012. 167 с.
92. Козак ЄП. Формування ціннісного ставлення до фізичної культури у студентів вищих навчальних закладів [автореферат]. Київ: Ін-т проблем виховання НАПН України; 2011. 20 с.
93. Кононко ОЛ. Ціннісне ставлення до себе. В: *Мистецтво життєтворчості особистості*. Київ; 1997, с. 96–126.

94. Корж НЛ. Аналіз сформованості мотивації до самостійних занять фізичною культурою у студентів перших курсів технічних спеціальностей. В: Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Зб. наук. пр. Чернігів; 2015;129(3), с. 171–4.
95. Корж Н. Ефективність технології формування ціннісного ставлення студентів до фізичної культури в процесі самостійних занять. Спортивний вісник Придніпров'я. 2017;3:59–64.
96. Корж Н. Критерії та показники сформованості ціннісного ставлення до самостійних занять фізичною культурою. Спортивний вісник Придніпров'я. 2011;2:181–6.
97. Корж НЛ. Формування ціннісного ставлення у студентів до фізичної культури в процесі самостійних занять [автореферат]. Дніпро: Дніпропетр. держ. ін-т фіз. культури і спорту; 2016. 21 с.
98. Круцевич ТЮ, редактор. Теорія і методика фізичного виховання: підручник. Київ: Олімпійська література; 2017. 392 с.
99. Круцевич ТЮ, Саїнчук ММ, Підлетьчук РВ. Причини політики девальвації фізичної підготовки в системі фізичного виховання в закладах освіти України. Спортивний вісник Придніпров'я. 2018:169–74.
100. Круцевич Т, Подлесний О. Потребово-мотиваційний підхід до управління фізичним вихованням студентів. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2008;2:69–73.
101. Круцевич Т, Трачук С. Нормативні основи сучасної системи фізичного виховання різних груп населення України. Спортивний вісник Придніпров'я. 2017;1:184–8.
102. Круцевич ТЮ, Марченко ОЮ. Факторы, влияющие на формирование ценностей физической культуры студентов. В: Современный олимпийский спорт и спорт для всех. Материалы XIII Междунар. науч. конф. Киев; 2009;1, с. 91–4.

103. Круцевич ТЮ, Марченко ОЮ. Формування ціннісних категорій особистої фізичної культури студентів у системі вищої освіти. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2009;2:78–81.
104. Марченко ОЮ. Формування ціннісних категорій особистої фізичної культури у студентської молоді [дисертація]. Днепропетровськ; 2010. 224 с.
105. Кузьмин АМ, Федорова АО. Модель формирования мотивации к занятиям физической культурой и любительским спортом у студентов младших курсов технического вуза. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe*. 2018;2(30):33–7.
106. Кузнецов АФ. Повышение мотивации курсантов к практическим занятиям по физической подготовке. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2010;2(41):60–3.
107. Кузнєцова ОТ. Методологічні основи особистісно-орієнтованого виховання студентів у процесі їх залучення до цінностей фізичної культури. В: Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2017;3К, с. 240–3.
108. Куликов СВ, Маланин СА. Система ценностей как средство формирования личности воспитанников суворовского военного училища. В: Научный форум: Педагогика и психология. Сб. ст. по материалам I Междунар. науч.-практ. конф. Москва; 2016;1, с. 75–81.
109. Курамшин ЮФ, Попов ВИ. Теория и методика физической культуры. Санкт-Петербург: С-ПбГАФК им. П. Ф. Лесгафта; 2009. 324 с.
110. Леонтьев ВП. Нормативное обеспечение физической подготовки курсантов высших военно-учебных заведений Сухопутных войск Министерства обороны Украины [автореферат]. Киев; 2000. 22 с.
111. Леонтьев АН. Деятельность, сознание, личность. Москва: Академия; 2005. 352 с.

112. Леонтьев АН. От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностной регуляции деятельности. Вестник МГУ. Сер.: Психология. 1996;14(4), с. 35–44.
113. Леонтьев ВГ. Мотивация и психологические механизмы её формирования. Новосибирск: Новосиб. полиграфкомбинат; 2002. 264 с.
114. Лойко ОМ, Романчук СВ. Историчні аспекти створення та трансформації системи фізичної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України. Військово-науковий вісник. 2011;256–60.
115. Ломов БФ. Психическая регуляция деятельности: избр. тр. Москва: Институт психологии РАН; 2006. 624 с.
116. Лубышева ЛИ. Введение в социологию физической культуры и спорта: курс лекций. Москва: РГАФК; 2000. 121 с.
117. Лубышева ЛИ. Спортивное воспитание как основа формирования спортивной культуры личности. Теория и практика физической культуры. 2012;6:96–9.
118. Лубышева ЛИ, Загrevская АИ. Структура и содержание спортивной культуры личности. Теория и практика физической культуры. 2013;3:7–16.
119. Лубышева ЛИ. Теоретико-методологические и организационные основы формирования физической культуры студентов [автореферат]. Москва; 1992. 58 с.
120. Луговой ВО, Таланова ЖВ, редактори. Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія. Київ: Ін-т вищої освіти НВПН України; 2017. 229 с.
121. Маєвський МІ. Експериментальна модель формування ціннісних орієнтацій на фізичну культуру студенток педагогічних спеціальностей. В: Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Зб. наук. пр. Чернігів; 2015;129(3), с. 210–3.
122. Максименко СД. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика: монографія. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка; 2015. 430 с.
123. Максименко СД. Общая психология. Москва: Рефл-бук; 2004. 528 с.

124. Максименко СД, Зливков ВЛ, Кузікова СБ, редактори. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика: монографія. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка; 2015. 430 с.
125. Максимченко ВІ. Спортивно-масова робота, як інструмент виховання у студентів вищих аграрних навчальних закладів валеологічних цінностей. В: Вісник Запорізького нац. ун-ту. Серія: Фізичне виховання та спорт. Зб. наук. пр. Запоріжжя; 2018;1, с. 22–7.
126. Марченко О. Вплив занять спортом на формування цінностей індивідуальної фізичної культури студентів. Спортивний вісник Придніпров'я. 2009;2-3:82–8.
127. Марченко ОЮ. Формування ціннісних категорій особистої фізичної культури у студентської молоді [дисертація]. Дніпропетровськ; 2010. 224 с.
128. Масалова ОЮ. Концепція формування цінностних отношений студентів к физической культуре [автореферат]. Москва: Московск. пед. гос. ун-т; 2014. 41 с.
129. Мельник М, Пітин М. Студентський спорт: перспективи наукових досліджень. Спортивний вісник Придніпров'я. 2015;3:73–6.
130. Миронов ВВ, редактор. Теория и организация физической подготовки войск: учебник. Санкт-Петербург: ВИФК; 2006. 594 с.
131. Москаленко ВВ. Соціалізація особистості: монографія. Київ: Фенікс; 2013. 540 с.
132. Москаленко Н, Корж Н. Технологія формування ціннісного ставлення у студентів до самостійних занять фізичною культурою. Спортивний вісник Придніпров'я. 2016;1:201–6.
133. Музика ОЛ. Ціннісна підтримка як теоретична та прикладна проблема. В: Моляко ВО, редактор. Актуальні проблеми психології. Зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка; 2009;12;8, с.177–88.
134. Музика ОО. Педагогічна взаємодія як чинник розвитку внутрішньої мотивації навчально-професійної діяльності студентів. В: Наука III

- тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку. Зб. тез доп. I Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф.; 20–21 квітня. Бердянськ: БДПУ; 2017;1, с. 225–7.
135. Мясищев ВН. Психология отношений. Москва: МПСИ; Воронеж: Модэк; 2011. 158 с.
136. Настанова з фізичної підготовки у Збройних Силах України (НФП-1997): наказ Міністра оборони України № 400 від 5.11.97 р. Київ; 1997. 232 с.
137. Настанова з фізичної підготовки у Збройних Силах України (НФП-2009): наказ Міністра оборони України № 685 від 30.12.2009 р. Київ; 2009. 232 с.
138. Наставление по физической подготовке в Советской Армии и Военно-морском флоте (НФП-87). Москва: Воениздат; 1987. 319с.
139. Небожук О, Петрук А, Лотоцький І, Дзяма В. Фізична підготовленість абітурієнтів вищих військових навчальних закладів I–II рівня акредитації. В: Моделювання та інформаційні технології у фізичному вихованні та спорті. Тези доп. XII Міжнар. наук. конф. Львів; 2016, с. 36–8.
140. Невмержицька ОМ. Цінність як поняття: теоретичні основи. Грані. 2015;7:114–7.
141. Нейман А. Формування ціннісних орієнтацій у сфері фізичної культури студентів педагогічних коледжів. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2016;1:43–8.
142. Николаев АН. Методика для изучения ценностных ориентаций (МИЦО). В: Психологические основы педагогической деятельности. Материалы науч. конф. Санкт-Петербург; 2000, с. 40–3.
143. Николаев АН. Методика оценки мотивов спортивной деятельности. В: Психологические основы педагогической деятельности. Материалы 30-й науч. конф. Санкт-Петербург; 2003;7, с. 55–8.
144. Николаев ЮМ. Интегративная сущность физической культуры – отражение понимания человека как ценности. В: Актуальные проблемы теории и практики физической культуры. Сб. науч. тр. Санкт-Петербург; 2002, с. 75–84.

145. Николаев ЮМ. От теории физического воспитания – к теории физической культуры в контексте формирования нового типа мышления. Теория и практика физической культуры. 2012;10:94–100.
146. Ниясова НС, Кульмаметьева ЭС, Булучевская ОА. Системно-структурное исследование связи „человек – спорт” в свете теории личности В. Н. Мясищева. Современные проблемы науки и образования. 2018;6.
147. Ніколаєв КГ. Формування мотивації до занять фізичною культурою студентів вищих навчальних закладів не фізкультурного профілю. Науковий вісник Миколаївського нац. ун-ту імені В. О. Сухомлинського. 2010;1(31):135–42.
148. Новикова АО, Биктина СЯ, Бородина ЮС. Педагогические условия формирования мотивации к занятиям физической культурой и любительским спортом студентов нефизкультурного вуза. Ученые записки университета имени П. Ф. Лесгафта. 2017;4(146):151–5.
149. Обвинцев АА, Щёголев ВА, Зыков АВ. Организация физической подготовки курсантов вузов США. Актуальные проблемы физической и специальной подготовки силовых структур. 2015;4:18–27.
150. Овчарук ІС, Сидоренко КМ. Аналіз фізичного стану курсантів 1-го курсу факультету Військового інституту на початковому етапі навчання. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2010;11:72–5.
151. Овчарук ІС. Теорія та організація фізичної підготовки військ: навч.-метод. посіб. Одеса: Військова академія; 2015. Частина 2. 230 с.
152. Овчарук ІС. Вплив позитивної мотивації курсантів на результати спортивно-масової роботи. В: Вісник Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Серія: Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський; 2008;1, с. 184–9.
153. Овчарук ІС, Скиба СА. Порівняльний аналіз результатів спортивно-масової роботи курсантів на фоні позитивної мотивації. В: Вісник Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Серія: Фізичне

- виховання, спорт і здоров'я людини. Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський; 2008;1, с. 108–11.
154. Одеров АМ, Федак СС, Кузнецов МВ. Фізична підготовленість кандидатів до вступу у вищий військовий навчальний заклад. В: Приступа Є, редактор. Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. Львів: ЛДУФК; 2015;19;2, с. 188–91.
155. Одеров А, Федак С, Кузнецов М. Фізична підготовленість майбутніх офіцерів Збройних Сил України. В: Приступа Є, редактор. Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. Львів: ЛДУФК; 2016;20;1/2, с. 274-278.
156. Олексенко РІ. Вплив комунікацій на ціннісні орієнтири особистості. В: Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. Зб. наук. пр. Запоріжжя; 2015;62, с. 65–73.
157. Ольховый ОМ, Петренко ЮМ, Темченко ВА. Влияние информационно-коммуникационных технологий на вовлеченность студентов в спортивно-ориентированное физическое воспитание. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2015;4:70–3.
158. Ольховий ОМ. Теоретико-методичні основи професійно-спрямованої фізичної підготовки курсантів ВВНЗ ЗС України: монографія [Текст] / О. М. Ольховий. Харьков : ХУПС; 2012. 286 с.
159. Ольховий ОМ. Теоретико-методичні засади системи фізичної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів [автореферат]. Київ: Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України; 2013. 38 с.
160. О'Шонесси Дж. Конкурентный маркетинг: стратегический подход. Санкт-Петербург: Питер; 2002. 864 с.
161. Павленко ВВ. Гуманізація освітнього процесу в сучасних закладах освіти. В: Психолого-педагогічні аспекти навчання дорослих в системі неперервної освіти. Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. Біла Церква: БІНПО ДВНЗ УМО; 2018, с. 302–5.

162. Павленко ТВ, Павленко ЕЕ. Моделивання навчально-виховного процесу щодо організації фізичного виховання серед учнівської молоді в сучасних умовах. В: Вісник Чернігів. нац. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. Зб. наук. пр. Чернігів; 2016;140, с. 328–31.
163. Петренко НВ, Петренко ОП, Романова ВБ. Теоретико–методичні аспекти формування фізичної культури студентів в умовах сьогодення. В: Вісник Національного університету „Чернігівський колегіум” імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Зб. наук. пр. Чернігів; 2019;3, с. 287–91.
164. Петрова ЛІ, Левченко МО. Мотиваційно-ціннісний пріоритет у формування фізичної культури особистості студента. В: Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. Зб. наук. пр. Харків; 2011;2, с. 613–21.
165. Петрица П. Формованості особистої фізичної культури студента. В: Актуальні проблеми розвитку фізичного виховання спорту і туризму в сучасному суспільстві. Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. Івано-Франківськ: ПНУ ім. В. Стефаніка; 2017, с. 115–21.
166. Петрица ПМ. Формування фізичної культури особистості студента засобами фізичного виховання [дисертація]. Тернопіль; 2019. 223 с.
167. Петрук АП. Оптимізація методичної складової системи фізичної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів [дисертація]. Дніпро; 2018. 288 с.
168. Петрова ЛІ, Левченко МО. Мотиваційно-ціннісний пріоритет у формування фізичної культури особистості студента. В: Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. Зб. наук. пр. Київ; 2011;2, с. 613–21.
169. Петровский ВА. Психология неадаптивной активности. Москва; 1992. 223 с.
170. Пионтковский ДВ. Формирование самостоятельности у студентов как условие повышения уровня физической культуры. В: Єрмаков СС,

редактор. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. Наук. моногр. Харків; 2009;5, с. 207–10.

171. Пилипей ЛП. Теоретико-методичні основи професійно-прикладної фізичної підготовки студентів вищих навчальних закладів [дисертація]. Київ; 2010. 513 с.
172. Полозенко ОВ, Омельченко ЛМ, Яшник СВ, Свистун ВІ, та ін. Основи загальної психології: навч. посіб. Київ: НУБіП; 2009. Том 1. 322с.
173. Поляков СЭ. Концепты и другие конструкции сознания. Санкт-Петербург: Питер; 2017. 624 с.
174. Полякова ИП. Роль ценностей в процессе мотивации: монография. Липецк: ЛГТУ; 2003. 169 с.
175. Полякова ИП. Роль ценностей в процессе мотивации [диссертация]. Москва; 2003. 163 с.
176. Попова АФ, Попова АА. Реализация ценностного подхода в образовательном процессе вуза физической культуры. Сибирский педагогический журнал. 2013;4:256–62.
177. Пристинський ВМ, Пристинська ТМ. Мотиваційно-ціннісний пріоритет у формуванні фізичної культури особистості студента. В: Парадигма здорового способу життя: духовні та фізичні компоненти. Зб. наук. ст. II Міжнар. наук.-теорет. конф. кафедри соц.-гуман. дисциплін; 19–20 березня 2010 р. Київ; 2010, с. 143–9.
178. Приходько ВВ, Дзюбенко МІ. Особистісно-орієнтований підхід до реформи дисципліни „Фізичне виховання” у вищій школі. В: Адаптивні можливості дітей і молоді. Матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф.; 15–16 вересня. Одеса; 2016, с. 70–3.
179. Приходько ВВ, Марченко ОЮ, Малий ВВ. Креативна валеологія. Концепція і педагогічна технологія формування студентів як будівничих власного здоров'я: навч. посіб. Полтава: РВВ ПУЕТ; 2011. 251 с.

180. Про організацію фізичної підготовки в Збройних Силах України у 2018 році: наказ Начальника Генерального штабу ЗСУ від 28.12.2017 року № 459.
181. Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року „Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація”: Указ Президента України № 42/2016 від 9 лютого 2016 року.
182. Пугачёв ИЮ, Кораблёв ЮЮ, Османов ЭМ. Уточнение содержание и направленности физической подготовки в образовательных учреждениях ведущих иностранных армий. Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. Педагогика и психология. 2013;9(125):134–40.
183. Пятков ВВ. Формирование мотивационно-ценностного отношения студентов к физической культуре (на материале педвузов) [диссертация]. Москва: РГБ; 1999. 170 с.
184. Раитина МС. Ценности и ценностные ориентации, их формирование и роль в развитии личности. Научный электронный архив [Интернет]. 2006. Доступно: [www.http://econf.rae.ru/pdf/2010/04/1718499c1](http://econf.rae.ru/pdf/2010/04/1718499c1).
185. Резніков ЮО, Афонін ВМ, редактори. Теорія та організація фізичної підготовки військ: підручник. Львів: ЛВІ; 2002. 316 с.
186. Рибалка В. Аксиологічні основи психологічної культури особистості: навч.-метод. посіб. Київ; 2009. 326 с.
187. Рибалка В. Вітчизняні визначення особистості та персонологічне мислення психолога і педагога як чинники соціалізації молоді. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Психологія. 2014;2:76–84.
188. Романчук СВ. Модель фізичної підготовки в військових навчальних закладах Сухопутних військ. В: Вісник Чернігів, держ. пед. ун-ту. Зб. наук. пр. Чернігів; 2012;98;1, с. 216–22.
189. Романчук СВ. Теоретико-методологічні засади фізичної підготовки курсантів військових навчальних закладів Сухопутних військ Збройних Сил України [дисертація]. Львів; 2013. 491 с.

190. Романчук СВ. Недостатки програми формування мотивації ВНЗ к заняттям фізической підготовкою і спортом. В: Єрмаков СС, редактор. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. Наук. моногр. Харків: ХДАДМ (ХХІІІ); 2007;1, с. 126–9.
191. Романчук СВ, Бородин ЮА. Особливості формування позитивної мотивації у курсантів технічних військових навчальних закладів до занять фізичною підготовкою і спортом. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2004, с. 318–22.
192. Романчук СВ. Причини, що знижують мотивацію курсантів ВНЗ до занять. В: Фізична підготовка військовослужбовців. Матеріали відкритої наук.-метод. конф. Київ; 2003, с. 48–51.
193. Романчук СВ. Формування позитивних мотивацій до занять спортивно-масовою роботою. В: Фізична підготовка військовослужбовців. Матеріали відкритої наук.-метод. конф. Київ; 2003, с. 48–51.
194. Романчук СВ, Бородин ЮА. Вивчення напрямків розвитку позитивної мотивації у курсантів технічного ВНЗ до самостійних занять фізичною підготовкою та спортом. В: Єрмаков СС, редактор. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. Зб. наук. пр. Харків; 2004;14, с. 35–40.
195. Романчук СВ, Романчук ВН. Факторы мотивації курсантов к самостоятельным заняттям фізической підготовкою. В: Єрмаков СС, редактор. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. Зб. наук. пр. Харків; 2004;6, с. 136–42.
196. Романчук СВ. Формування мотивації до занять фізичною підготовкою і спортом курсантів технічних військових навчальних закладів [дисертація]. Львів; 2006. 154 с.
197. Романюк ЛВ. Становлення цінностей особистості: психологічний аспект: монографія. Кам'янець-Подільський; 2013. 386 с.

198. Романюк Л. Становлення цінностей особистості: концептуальна модель та її методологічний потенціал. Психологія особистості. 2013;1:138–8.
199. Романюк ЛВ. Методологія та методи дослідження цінностей в психології. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2017;6(1):87–92.
200. Романюк ЛВ. Принцип розвитку у процесі становлення цінностей особистості. В: Максименко СД, редактор. Актуальні проблеми психології: психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Зб. наук. пр. Кіровоград; 2009;10;14, с. 245–56.
201. Романюк ЛВ. Соціально-психологічні фактори та механізми становлення цінностей особистості раннього дорослого віку. В: Актуальні проблеми психології. Зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Житомир: Вид-во ЖДУ імені І.Франка; 2017;13, с. 153–63.
202. Романюк ЛВ. Психологія становлення цінностей особистості [дисертація]. Київ; 2014. 529 с.
203. Рубинштейн СЛ. Основы общей психологии. Санкт-Петербург: Питер; 2010. 713 с.
204. Рябцев ВМ., Токер ДС. Комплексная оценка физической подготовленности студентов по результатам контрольных упражнений. Теория и практика физической культуры. 1988;9:11-13.
205. Рябчук ВВ. Международное военно-спортивное сотрудничество и физическая подготовка иностранных армий: монография. Санкт-Петербург: МО РФ; 2011. 188 с.
206. Савиченко ОМ. Ціннісно-мотиваційна регуляція розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці [автореферат]. Луцьк; 2009. 21 с.
207. Саїнчук ММ. Формування ціннісних орієнтацій в сфері фізичної культури і спорту учнів старших класів у процесі фізичного виховання [автореферат]. Київ; 2012. 22 с.
208. Сичов СО. Педагогічні умови прилучення студентської молоді до цінностей фізичної культури на обов'язкових заняттях. Педагогіка,

психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2011;3:43.

209. Сичов СО. Теоретико-методичні засади прилучення студентської молоді до цінностей фізичної культури [автореферат]. Київ; 2011. 40 с.
210. Скоромний АО. Особливості мотиваційно-сміслового компоненту активності курсантів щодо формування цілей їх діяльності. В: Наукові записки Харківського військового університету. Серія: Соціальна філософія, психологія. Зб. наук. пр. Харків; 2004;1(19), с. 258–6.
211. Слюсаренко Н, Кульбацька М. Суб'єкт-суб'єктний підхід до організації педагогічного процесу. Людинознавчі студії. Педагогіка. 2015;1:33:194-201.
212. Смакула ОІ. Формування ціннісного ставлення майбутніх учителів до фізичної культури [дисертація]. Київ: Центр. ін-т післядиплом. підготовки НАПНУ; 2004. 576 с.
213. Станкевич ЛП, Полякова ИП. Мотивация как процесс и вид духовной деятельности. Философия и общество. 2004;2:125–34.
214. Стасенко ОА. Педагогічні умови формування позитивної мотивації студентської молоді до занять фізичною культурою. В: Науковий часопис нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 5, Педагогічні науки: реалії та перспективи. Зб. наук. пр. Київ;2018;63, с. 162–5.
215. Стасюк ВВ. Гуманізація та гуманітаризація системи військової освіти: вимоги сьогодення. В: Вісник Національного університету оборони України. Зб. наук. пр. Київ; 2013;1(32):155–60.
216. Стасюк РМ, Лисенко ОВ, Бойко ВМ. Мотивація як детермінанта пізнавальної активності студентів ВНЗ в процесі фізичного виховання. В: Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт), Зб. наук. пр. Київ; 2016;03(72)16, с. 121–3.
217. Стасюк РМ. Формування мотивації в процесі занять фізичним вихованням студентів. В: Актуальні проблеми фізичного виховання різних верств

- населення. Матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. Харків: ХДАФК; 2016, с. 186–94.
218. Стоян КВ. Формирование мотивации физической подготовки курсантов военных вузов [диссертация]. Краснодар; 2002. 249 с.
219. Стрелков АА. Воспитание у курсантов военных ВУЗов ценностного отношения к личной физической подготовленности [диссертация]. Москва; 2016. 222 с.
220. Сухорада ГІ. Актуальні питання організації та проведення фізичної підготовки та спорту у Збройних Силах України та правоохоронних органах. В: Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Зб. наук. пр. Чернігів; 2015; 129(1), с. 272–5.
221. Сухорада ГІ. Спортивно-масова робота серед курсантів вищих військових навчальних закладів. В: Молода спортивна наука України. Матеріали I Всеукр. конф. асп. галузі фіз. культури і спорту; 12–14 берез. Львів: ЛДФК; 1997, с. 73–4.
222. Сухорада ГІ. Спортивно-масова робота у вищих навчальних закладах (на прикладі курсантів-зв'язківців) [автореферат]. Львів; 2003. 20 с.
223. Тимчасова настанова з фізичної підготовки у Збройних Силах України (НФП-2014): наказ Начальника Генерального штабу Збройних Сил України №35 від 11.02.2014 р. Київ; 2014. 157 с.
224. Ткаченко ПП. Модернізація системи фізичного виховання студентів на основі особистісно орієнтованого вибору рухової активності. В: Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Зб. наук. пр. Чернігів; 2016; 139(1), с. 183–6.
225. Уэйнберг РС, Гоулд Д. Основы психологии спорта и физической культуры. Киев: Олимпийская литература; 1998. 336 с.
226. Федотенко СІ. Проблема мотивації студентської молоді до занять фізичною культурою і спортом. В: Теорія і практика сучасної науки. Зб. наук. пр.; 24–25 лютого 2017 р. Херсон; 2017, с. 163–6.

227. Федорова АО. Методика формирования мотивации к занятиям физической культурой. В: Малетина ЕБ, редактор. Проблемы подготовки научных и научно-педагогических кадров: опыт и перспективы. Сб. науч. тр. молодых ученых УралГУФК. Челябинск: УралГУФК, 2018, с. 15.
228. Філат Т. Гуманізація та гуманітаризація як два аспекти вдосконалення системи освіти у вищих навчальних закладах. В: Філософсько-гуманітарні читання. Зб. наук. пр. Днепропетровськ; 2014;1, с. 110–4.
229. Фіногенов ЮС, Сухорада ГІ, Озеров ЄО, Оленєв ДГ. Теоретичні основи спортивно-масової роботи та фізичної підготовки військовослужбовців: навч. посіб. Київ: НАОУ; 2004. 174 с.
230. Харин АА, Козиков ЯС, Тихончук АА, Табарєков ДМ. О необходимости формирования мотивации у курсантов вузов силовых структур к спортивно-массовой работе. Ученые записки университета имени П. Ф. Лесгафта. 2017;11(152):284–7.
231. Хекхауцен Х. Мотивация и деятельность. Москва: Педагогика: 1986. 229 .
232. Хоменко ОС. Удосконалення процесу фізичного виховання студентів аграрних спеціальностей на основі секційних занять військовим багатоборствами [дисертація]. Суми; 2019. 292 с.
233. Хрипко ЛВ. Ластовкін ВА. Впровадження мотиваційних заходів щодо рухової активності студентської молоді. В: Зб. наук. пр. Херсон. держ. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. Херсон;2017;79(2), с. 88–91.
234. Худолій ОМ. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання: навч. посіб. 2-е вид., випр. Харків: ОВС; 2008. 206 с.
235. Шаболтас АВ. Мотивы занятия спортом высших достижений в юношеском возрасте [автореферат]. Санкт-Петербург; 1998. 18 с.
236. Шейченко ВА. Научно-педагогические основы реформирования системы физической подготовки в Вооруженных Силах Российской Федерации [дисертация]. Санкт-Петербург; 1998. 632 с.

237. Шелепа АГ. Оптимизация физической подготовки курсанток высших учебных заведений с учетом специфики этапов профессионального обучения [диссертация]. Харьков; 2002. 230 с.
238. Широков ВА, Савченко ОВ, Щёголев ВВ, Шукшин ИВ. Физическая подготовка офицеров военно-воздушных сил США (по материалам зарубежной и справочной печати). Учёные записки университета им. П. Ф. Лесгафта. 2017;1(143):223–6.
239. Шукевич ЛВ, Зданевич АА. Теория и методика физической культуры: теоретические основы физического воспитания. Основные аспекты содержания и методики воспитания: учеб.-метод. комплекс. Брест: БрГУ; 2016. 172 с.
240. Щёголев ВА. Физическая подготовка в военно-образовательных системах США. Теория и практика физической культуры. 2014;9:55–60.
241. Щёголев ВА. Физическая подготовка кадетов военной академии сухопутных войск США в Вест-Пойнте (по материалам отечественной и зарубежной печати). Актуальные проблемы физической и специальной подготовки силовых структур. 2013;2:113–6.
242. Щербан ТД. Психологические особенности учебного общения. In: Psychologiczno-pedagogiczne wsparcie rozwoju dzieci i mlodziezy. Nowy Sacz; 2014, s. 35–52.
243. Щербан ТД, Дем'ян ЯЮ. Умови формування ціннісних орієнтацій протягом навчання у вузі. В: Щербан ТД, редактор. Психолого-педагогічні особливості розвитку особистості в освітньому просторі. Зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф.; 17–18 трав. Мукачєво; 2017, с. 134–7.
244. Щербан ТД, Гоблик ВВ, Щербан ГВ. Характеристики і механізми майєвтики у навчальному спілкуванні. В: Актуальні проблеми сучасної науки. Зб. тез наук. робіт XVI Міжнар. наук.-практ. конф.; 30 січня. Москва; Астана; Харків; Відень; 2017, с. 48–50.
245. Щуревич ГА, Зинковский АВ, Пономарёв НИ. Адаптация молодёжи к высшей школе. Санкт-Петербург: ВИФК; 2009. 226 с.

246. Щипанський ПВ, Тимошенко РІ, Салкуцан СМ. Формування нової парадигми військової освіти. Наука і оборона. 2017;2:37–42.
247. Ягупов ВВ. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Либідь; 2002 . 560 с
248. Яковлев БН. Мотивация и эмоции в спортивной деятельности. Москва: Советский спорт; 2014. 312 с.
249. Chena AA. Theoretical Conceptualization for Motivation Research in Physical Education: An Integrated Perspective. Quest. 2001; 53;1:35–58
250. Chilcoat R. The Revolution in Military Education. Joint Forces Quarterly. 1999:59–63.
251. 251. CR 3-12 Physical Fitness. California Cadet Corps. Sacramento, California: DC; 2018. 49 p
252. Die Sportschule der Bundeswehr – SportSBw [Internet]. Available from: <https://www.bundeswehr/>
253. Dovgan, N. Yu. Modern approaches to formation of physical culture of students in higher education system. Fundamental and Applied Researches In Practice of Leading Scientific Schools.
254. FM 21-20 Physical Fitness Training. Washngton: DC; 1998. 241 p.
255. FM 21-22 Physical Fitness Readiness Training: DC; 2020. 244 p.
256. Ferrer-Caja E, Weiss MR. Predictors of intrinsic motivation among adolescent students in physical education. ResearchQuarterly for Exercise and Sport. 2000;71:267–79.
257. Glazkova I. Barrier Pedagogics is a New Paradigm of Education. In: Modern tendencies in pedagogical education and science of Ukraine and Israel: the way to integration. Materials of III Open International scientific forum (Samaria, April, 11, 2012). Israel: Ariel University Center of Samaria; 2012, p. 12–3.
258. Haut J, Emrich E. Sport für alle, Sport für manche. Soziale Ungleichheiten im pluralisierten Sport. Sportwissenschaft, Jahrgang. 2011; 41:315-326.
259. International Militari Sports Council [Internet]. Available from: <https://www.milsport.one/sports>

260. Klymovych V, Korchagin M, Olkhovyi O, Romanchuk S, Oderov A. Motivation of forming students healthcare culture on principles of interdisciplinary integration. *Sport Mont.* 2019;17;3:79–83.
261. Lisowski VO, Mihuta IYu. Importance of coordination skills essential psychophysical demonstrated competencies as a military specialists. *Physical Education of Students.* 2013;6:38–42.
262. Melnykov A, Iedynak G, Galamandjuk L, Blavt O, Duditska O, Koryagin V, Balatska L, Mazur V. Factors that influence change in cadets' physical preparation during the first half of study at the military academy. *Journal of Physical Education and Sport.* 2018;18 (2):781–6.
263. Moreno JA, Gonzalez-Cutre D, Martin-Albo J. Motivation and performance in physical education: an experimental test. *Journal of Sports Science and Medicine.* 2010;9;1:79–85.
264. Montmayeur A. Aptitude aux Activites Physiques et Sportives. *Medicine et Armees.* 2017;202:201–4.
265. Neschadym MI. Reform in the Ukrainian Military Education. NATO training group working group on individual training and education developments. Bonn; 1998, p. 11–20.
266. Padgett SJ. Commander's Fitness Program. *Infantry.* 2016;4, p. 36–9.
267. Reimann HO. Zur Geschichte, Struktur und Funktion des Militärsports in der Bundesrepublik Deutschland. Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades eines Doktors der Philosophie des Arbeitsbereiches Sportpädagogik/Sportgeschichte des Institutes für Sportwissenschaften. Der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster: Frankfurt am Main; 2015. 388 p.
268. Romanchuk S, Anokhin E, Tychyna I, Dobrovolskii V, Pidleitchuk R, Homanyuk S, Kirpenko V, Oderov A, Klymovych V. The Impact of Mass Sports Work in Educational Institution on the Formation of Cadets' Value Attitude Towards Physical Education. *Sport Mont.* 2020;18;1:81–6.
269. Royal Military Academy Sandhurst [Internet] 2014. Available from: <https://www.army.mod.uk/>

270. Samalski D. Wie Motivieren sich Leistung-Sportler Selbst. Sport Psychologie. 1987;1:7–11/
271. Sergienko YP, Andreianov AM. Models of professional readiness of students of higher military schools of the Armed Forces of Ukraine. Physical Education of Students. 2013;6:66–72.
272. Shelburne JC, Groves KY. Education in the Armed Forces. New York; 2009. 268 p.
273. Tauber P. Sport als Erziehungsmittel und Teil der militärischen Ausbildung in der Reichswehr der Weimarer Republik. Gymnastik, Turnen, Spiel und Sport als Gegenstand der Bildungspolitik bis zum 21. Jahrhundert, Hamburg. 2008:77-93.
274. The Army Physical Fitness Program. Army Training and Leader Development. 2017 Dec; AR 350–1: 17–9/
275. The US. Military Academy at west Point [Internet] 2014. Available from: <https://www.westpoint.edu/>
276. Thomas JR, Nelson JK, Silverman SJ. Research methods in physical activity. 6th ed. Champaign, IL: Human Kinetics; 2011.
277. Ulrich BD. Perception of Physical Competence, Motor Competence and Participation in Organized Sport. Research Quarterly for Exercise and Sport. Ulrich BD. Perception of Physical Competence, Motor Competence and Participation in Organized Sport. Research Quarterly for Exercise and Sport. 2008;58;1:57–67.
278. U.S. Army Fitness Training Handbook. The official U.S. Army Physical Readiness Training Manual. United States Army Physical Fitness School. Washington; 2010. 227 p.
279. United States Naval Academy [Internet] 2014. Available from: <https://www.usna.com/>
280. United States Air Force Academy [Internet] 2014/ Available from: <https://www.usafa.af.mil/>.
281. Voelp A. Motivation in Training und Wettkampf. Leistungssport. 2005;11:5:18-20.

282. Wagner R. Wehrsport im Spiegel der deutschen Zeitgeschichte. Sportzeiten. 2008;8:1:53-77.
283. Weigold D. Bedeutung einsatzorientierten Sports in der Bundeswehr. Europäische Sicherheit. 2011;12:69-72.
284. ZDv 3–10 Sport in der Bundeswehr. Berlin: BVM; 2016.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Список публікацій, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Serhii Romanchuk, Evhen Anokhin, Iryna Tychyna, Viktor Dobrovolskii, Roman Pidleteichuk, Serhiy Homanyuk, Vitaliy Kirpenko, Artur Oderov and Volodymyr Klymovych (Original Scientific Paper) The Impact of Mass Sports Work in Educational Institution on the Formation of Cadets' Value Attitude Towards Physical Education *SPORT MONT International Scientific Journal*. Vol. 18(2020), No.1 (1-120) 81-86. *Здобувачеві належить обґрунтування програми формування у курсантів вищих військових навчальних закладів ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи Збірник наукових праць відображається в базах даних „SCOPUS”.*
2. Анохін Є. Фізична підготовленість та її залежність від ціннісного ставлення офіцерів Збройних Сил України до самовдосконалення. / Анохін Є., Радкевич О., Гусак О. // Український журнал медицини, біології та спорту: зб.наук. праць. — 2019 - Том. 4, №3 (19) - С.26-32. *Фахове видання України. Збірник наукових праць відображається в базах даних „CrossRef, Ulrichs Web, Google Scholar, WorldCat, ResearchBib, World Catalogue of Science Journals, Index Copernicus, Electronic Journals Library (Germany), Polska Bibliografia Naukowa”.* Роль автора полягала визначені кореляційних зв'язків між показниками фізичної підготовленості та ціннісного ставлення до фізичних вправ військовослужбовців.
3. Анохін Є.Д. Аналіз цільового компоненту спортивно-масової у вищих військово-навчальних закладах Збройних Сил України // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному: зб. наук. праць Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки / уклад. А.В.Цьось, С.Я. Індика. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2018. №2(42). – С.43-50. *Фахове видання України.*
4. Анохін Є.Д. Визначення рівня мотивації курсантів Академії сухопутних військ до власного фізичного вдосконалення // Науковий часопис

Національного університету імені М.П.Драгоманова. Серія №15. „Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / фізична культура і спорт” Зб. Наукових праць / За ред. Г.М. Артюзова. – К.: Вид-во НПУ імені Драгоманова, 2010. – Випуск 8. – С.53-56. *Фахове видання України.*

5. Анохін Є.Д. Формування ціннісного ставлення курсантів військових навчальних закладів до фізичного вдосконалення // Молода спортивна наука України : зб. Наук. Праць з галузі фізичного виховання, спорту і здоров'я людини. Вип. 15 : у 4-х т. : ЛДУФК, 2011. Т.2 – С.6-9. *Фахове видання України.*

6. Анохін Є.Д. Психолого-педагогічні напрями формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи // Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі України. Фізичне виховання і спорт: журнал / уклад. А.В. Цьось, А.І. Альошина. – Луцьк, 2017. – Вип.27. – С.29-34. *Фахове видання України.*

Список публікацій, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Анохін Є.Д. Формування мотивації курсантів військових навчальних закладів до занять фізичною підготовкою як невід'ємна передумова підвищення її ефективності // Матеріали відкритої науково-методичної конференції „Фізична підготовка військовослужбовців” 29-30 квітня 2003 – К., НУФВСУ, 2003, С. 100-104.

8. Анохін Є.Д. Вивчення мотиваційно-ціннісного ставлення курсантів вищих військових навчальних закладів до самостійних занять фізичною підготовкою і спортом // Сучасті тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних Силах України, правоохоронних органах, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України: матеріали Міжнародної науково-методичної конференції (Київ, 14-15 лютого 2019р) / Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського; за заг. Ред.. В. Свистун, О. Петрачкова. – К.: НУОУ, С.308-312.

9. Анохін Є.Д. Формування ціннісного ставлення курсантів до фізичної підготовки як умова підвищення її педагогічного потенціалу. // Молода спортивна наука України : зб. тез. доп. Вип. 23 : у 4-х т. – Львів: ЛДУФК, 2019. – С. 32-33.
10. Анохін Є.Д. Модернізація спортивно-масової роботи у вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України в інтересах військово-професійного становлення майбутніх офіцерів. // Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних Силах України, правоохоронних органах, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21-22 листопада 2019 р.) / Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського; за заг.ред. В. Свистун, О. Петрачкова, - К.: НУОУ, 2019. – С. 57-60.

Додаток Б1.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник Національної академії сухопутних
військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
генерал-лейтенант

ДП. ТКАЧУК

« 12 » 2020 р.

А К Т

про впровадження (реалізацію) результатів дисертаційної роботи на тему
**«Модернізація спортивно-масової роботи у вищих військових навчальних
закладах для формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного
вдосконалення»**

Комісія у складі: голова комісії – заступник начальника Національної академії сухопутних військ з навчальної роботи полковник Красюк О.П. та членів комісії: начальник начальника кафедри фізичного, виховання спеціальної фізичної підготовки і спорту полковника Романчук С.В., заступника начальника кафедри фізичного, виховання спеціальної фізичної підготовки і спорту підполковник Петрук А.П. розглянула матеріали та результати дисертаційного дослідження Анохіна Євгена Дмитровича за темою «Модернізація спортивно-масової роботи у вищих військових навчальних закладів для формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення», з метою оцінки ступеню практичної значущості результатів дисертаційної роботи та впровадження авторської програми формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення у вищих військових навчальних закладах в процесі спортивно-масової роботи в навчальний процес Національної академії.

За результатами роботи комісія встановила:

1. У дисертаційному дослідженні вирішено актуальне науково-прикладне завдання щодо удосконалення організації та змісту фізичної підготовки курсантів в процесі навчально-бойової діяльності в польових умовах.

2. Авторська програма формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення у вищих військових навчальних закладах в процесі спортивно-масової роботи забезпечує формування ціннісного ставлення до фізичного вдосконалення у курсантів і на цієї основі підвищення рівня їх фізичної підготовленості та функціональних можливостей курсантів вищих військових навчальних закладів Сухопутних військ для виконання професійних (бойових) завдань.

3. Дисертаційну роботу Анохіна Євгена Дмитровича за темою «Модернізація спортивно-масової роботи у вищих військових навчальних закладів для формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення», вважати впровадженою та реалізованою.

Голова комісії: полковник

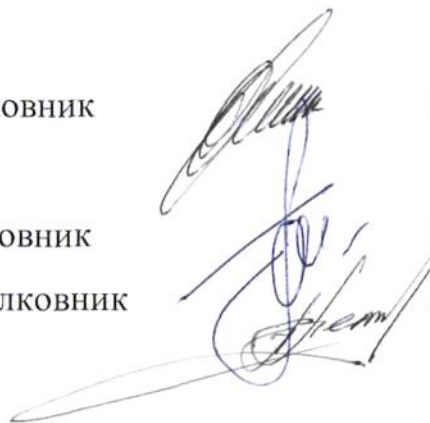
О. КРАСІЮК

Члени комісії: полковник

С. РОМАНЧУК

підполковник

А. ПЕТРУК

Додаток Б.2

ЗАТВЕРДЖУЮ

Тимчасово виконуючий обов'язки заступника
начальника інституту з навчальної та
наукової роботи, кандидат технічних наук

полковник

"26"

10

Олександр ГАЛАК

2020 р.

А К Т

впровадження результатів дисертаційної роботи

АНОХІНА Євгена Дмитровича

за темою:

**«Модернізація спортивно-масової роботи у вищих військових навчальних
закладах для формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного
вдосконалення»**

Комісія у складі: голови комісії – заступника начальника кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту, підполковника ГУНЧЕНКА В.О.; членів комісії – доцента кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту працівника ЗС України ЦЕПЛЯЄВА Ю.В.; старшого викладача кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту підполковника МАРТИНЕНКА О.М.; старшого викладача кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту підполковника ЗОНОВА О.В. вважає основні результати дисертаційної роботи на тему **«Модернізація спортивно-масової роботи у вищих військових навчальних закладах для формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення»** актуальними та практично важливими для використання в освітньому процесі підготовки майбутніх офіцерів Військового інституту танкових військ Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут».

Програма формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення у вищих військових навчальних закладах в процесі спортивно-масової роботи використовується в навчальному процесі інституту при проведенні спортивно-масової роботи з курсантами першого курсу навчання.

За результатами впровадження авторської програми формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення в процесі спортивно-масової роботи у ході освітньої діяльності курсантів першого курсу навчання, комісія засвідчує, що дана програма є ефективною щодо формування у особового складу цінностей фізичної культури, підвищення їх активності у власному фізичному вдосконаленні і на цієї основі значне прискорення адаптації курсантів до умов військової служби, розвитку в них основних фізичних якостей, рухових навичок і вмій.

Результати дослідження розглянуті на засіданні кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту (протокол № 5 від 15 жовтня 2020 року).

Голова комісії:
підполковник

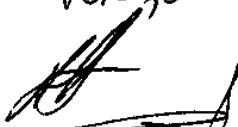
Вячеслав ГУНЧЕНКО

Члени комісії:
працівник ЗС України

Юрій ЦЕПЛЯСВ

підполковник

Олександр МАРТИНЕНКО

підполковник

Олександр ЗОНОВ

Додаток Б.3

ЗАТВЕРДЖУЮ

ТВО командира військової частини А 2615

полковник

« 27 »

Ю.ТИЩЕНКО

2020 року

АКТ

впровадження матеріалів дисертаційного дослідження

Комісія: голова – заступник начальника центру полковник КОВТУН О.П та члени комісії: заступник начальника центру – начальник відділу організації навчального процесу полковник МОЛОКОВ О.М., начальник служби фізичної підготовки і спорту частини майор РУДИЙ А.І., засвідчує, що матеріали та результати дисертаційного дослідження **Анохіна Євгена Дмитровича** за темою: **«Модернізація спортивно-масової роботи у вищих військових навчальних закладах для формування ціннісного ставлення курсантів до фізичного вдосконалення»**, яка подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії, впроваджена в систему фізичної підготовки навчального центру і дала позитивні результати.

Практичне значення результатів дослідження полягає в ефективності розробленої програми щодо формування у курсантів ціннісного ставлення до занять фізичною підготовкою і спортом і на цій основі підвищення в них рівня розвитку основних фізичних якостей і функціональних можливостей організму – обов'язкової передумови професійної майстерності військовослужбовця Сухопутних військ у виконанні завдань за бойовим призначенням.

Заступник начальника центру
полковник

О.КОВТУН

Заступник начальника центру - начальник
відділу організації навчального процесу
полковник

О.МОЛОКОВ

Начальник служби фізичної підготовки і спорту частини
майор

А.РУДИЙ

Додаток В

АНКЕТА

Шановний курсанте! Анкетування проводиться з метою виявлення Вашого ставлення до фізичного вдосконалення і визначення шляхів можливості підвищення його рівня продовж навчання в Академії завдяки вдосконалення форми і змісту спортивно-масової роботи.

При відповіді на питання ознайомтесь з усіма запропонованими варіантами відповідей, помітьте ті з них, які більш всього співпадають з Вашою думкою.

1. Чи займались Ви фізичними вправами окрім як на уроках фізичної культури в школі ?

а) займався у ДЮСШ (СДЮСОР), спортивному клубі тощо	
б) займався регулярно самостійно	
в) займався самостійно час від часу	
г) не займався, в мене були інші інтереси	

2. Чи вважаєте Ви рівень своєї фізичної підготовленості достатнім для успішного опанування професією військового?

а) так	
б) ні	
в) важко відповісти	

3. Як Ви оцінюєте стан свого здоров'я?

а) відмінний бо хворів дуже рідко	
б) середній, бо хворів не частіше за інших	
в) задовільний, бо хворів трохи частіше за інших	

4. Якщо Ви займались спортом у ДЮСШ (СДЮСОР), спортивному клубі тощо, вкажіть вид (або види) спорту, якими Ви займались, стаж занять, спортивний розряд

5. Що спонукало Вас до занять фізичною культурою і спортом (в ДЮСШ, самостійно чи просто на уроках фізичної культури) ? (пронумеруйте причини за ступенем вагомості особисто для Вас)

а) бажання досягти високих спортивних результатів, виконати спортивний розряд	
б) бажання підвищити свій соціальний статус проміж оточуючих завдяки спортивним досягненням, гарному фізичному розвитку і здоров'ю	
в) бажання отримати задоволення від занять руховою активністю певного змісту (конкретним видом спорту, фізичних вправ або дій)	
г) бажання підвищити фізичну підготовленість (розвинути відповідні фізичні якості, рухові навички та вміння)	
д) бажання покращити будову тіла	
е) бажання урізноманітнити своє дозвілля, заповнити нестачу рухової активності	
ж) бажання зміцнити здоров'я	
з) бажання спілкуватись з людьми, які поділяють твої погляди на фізичку культуру і спорт, заводити нові знайомства	

6. Якщо Ви припинили активні тренування спортом, вкажіть, що стало причиною цього _____

7. На змаганнях якого рівня Вам доводилось приймати участь (першість міста, області і т.і.)

8. Скільки всього годин на тиждень Ви займались фізичними вправами? _____

9. В який спосіб Ви поповнюєте свої знання з питань методики розвитку фізичних якостей і (чи) зміцнення здоров'я?

а) я завжди шукаю необхідну інформацію в мережі інтернету, а в разі потреби уточнюю її у спеціаліста з фізичного виховання (тренера, інструктора, вчителя).	
б) мене задовольняють ті знання, які я отримую від з фізичного виховання (тренера, інструктора, вчителя). В пошуку додаткової інформації я не бачу сенсу.	
в) я не відчуваю потреби в підвищенні своїх знань у сфері фізичного вдосконалення і додаткової інформації не шукаю	

10. Яка властивість організму людини лежить в основі її фізичного розвитку? _____

11. Як часто Вам доводилось під час занять фізичними вправами переборювати втому?

а) на кожному занятті, бо в цьому полягає сенс занять	
б) коли цього вимагав тренер (вчитель) або ігрова ситуація	
в) при здачі контрольних нормативів	
г) дуже рідко	
д) ніколи, я не бачив в цьому потреби	

12. Як часто Ви пропускали тренування (чи уроки фізичної культури) за раді інших справ?

а) я робив усе можливе, щоби не пропускати тренування чи уроки	
б) рідко і тільки з поважних причин	
в) доволі часто, бо тренування - не єдине моє захоплення і не найголовніша з моїх справ	

13. Чи вважаєте Ви, що рівень фізичної підготовленості і стан здоров'я середньо статичної сучасної людини є достатнім для продуктивної повсякденної життєдіяльності?

а) так	
б) скоріше „так” ніж „ні”	
в) скоріше „так” ніж „ні”	

14. Чи вважаєте Ви, що засобами фізичної культури і спорту реально покращити здоров'я людини?

а) так	
б) скоріше „так” ніж „ні”	
в) ні	
г) важко відповісти	

15. Чи вважаєте Ви, що ФК як суспільне явище є дійсно потрібною для сучасної людини? (обрати один варіант відповіді)

а) вважаю її дуже потрібною	
б) вважаю її значущість трохи перебільшеною	
в) вважаю її значення надуманою	
г) важко відповісти	

16. В чому полягає значущість фізичної культури як соціального явища для сучасної людини? _____
17. Яка кількість занять фізичними вправами вважається мінімальною для розвитку фізичних якостей і покращення здоров'я? _____
18. Який спосіб визначення впливу фізичного навантаження на організм Вам відомий? _____
19. Якою має бути фізичне навантаження, щоби викликати позитивний вплив на організм? _____
20. Від чого Ви отримували частіше за все найбільше задоволення при занятті фізичними вправами? (вказати найбільш значущий для Вас фактор)
а) від фізичного напруження, відчуття „м'язової радості”	
б) від емоційності виду рухової активності, можливості розважитись	
в) від усвідомлення того, що в мене все виходить, що я рухаюсь до поставленої мети (спортивного результату, збільшення сили, витривалості, засвоєння нових рухових навичок і т.і.)	
г) важко відповісти	

Інтерпретація даних анкети. Ціннісне ставлення до фізичного вдосконалення складається з трьох компонентів: пізнавального, мотиваційно-емоційного та діяльнісного. Для оцінювання показників пізнавального компоненту призначенні питання 2, 3, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19; показників мотиваційно-емоційного компоненту - питання 5, 11, 12, 20; діяльнісного – 1, 4, 7, 8.

Обробка результатів

Поведінковий компонент. Заняття в ДЮСШ продовж 3 і більше років або регулярні самостійні заняття понад 10 годин на тиждень оцінюється 1 балом; заняття в ДЮСШ продовж 2-3 років або регулярні самостійні заняття 5-7 годин на тиждень – 0.5 бала; відсутність спортивної практики і заняття фізичними вправами менше 5 годин на тиждень не оцінюється. Спрямованість засобів, що застосовувались під час занять, на розвиток фізичних якостей оцінюється 1 балом; регулярне застосування вправ, що не мали своєю метою розвиток фізичних якостей – 0,5 балами; решта – не оцінюються.

Наявність дорослого спортивного розряду оцінюється 1 балом, першого юнацького спортивного розряду – 0,5 бала. Відсутність спортивного розряду не оцінюється.

Мотиваційно-емоційний компонент. Переважання в мотиваційній структурі фізичної активності мотивів розвитку фізичних якостей, виконання спортивного розряду і покращення будови тіла оцінюється 1 балом; переважання мотивів отримання задоволення від занять руховою активністю певного змісту і урізноманітнення дозвілля – 0,5 бала. Інші прагнення не оцінюються. Готовність переборювати втому на кожному занятті за власною ініціативою оцінюється 1 балом, переборювати втому під тиском тренера – 0,5 бала, вияв вольових зусиль тільки при здачі контрольних нормативів не оцінювалось. Намагання не пропускати тренування за будь-що оцінюється 1 балами, пропуск тренувань тільки з поважних причин – 0,5 бала. Інше не оцінюється.

Пізнавальний (когнітивний) компонент. Володіння ґрунтовними знаннями щодо ролі ФК для сучасної людини, закономірностей розвитку фізичних якостей і впливу фізичних навантажень на людину оцінюється 1 балом, наявність уявлень щодо закономірностей розвитку фізичних якостей і впливу фізичних навантажень на людину оцінюється 0,5 бала.

Додаток Г

АНКЕТА

Товаришу офіцер ! Анкетування проводиться з метою в'яснення Вашого ставлення до фізичного вдосконалення і визначення шляхів можливості підвищення його рівня продовж навчання в Академії.

Для забезпечення достовірності опитування, просимо відповідати чесно.

1. Вкажіть свій вік _____
2. Вкажіть свою вислугу років на офіцерській посаді _____
3. Чи займались Ви під час навчання в Академії в спортивній секції?

а) так	
б) ні	

4. Чи мали Ви під час навчання в Академії будь-який спортивний розряд?

а) так	
б) ні	

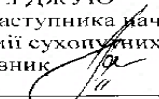
5. Чи займались Ви фізичними вправами систематично самостійно під час навчання в Академії?

а) так	
б) ні	

6. Яку оцінку Ви отримали на ДІ з фізичної підготовки під час випуску з Академії?

7. Чи займаєтесь ви зараз фізичними вправами самостійно? Якщо „так”, скільки разів на тижень? _____

Додаток Е

ЗАТВЕРДЖУЮ
ТВО заступника начальника Національної
академії сухопутних військ
полковник С.В.РОМАНЧУК
«25» _____ 2015 року

ВАРІАНТИ ПРОВЕДЕННЯ СПОРТИВНО-МАСОВОЇ РОБОТИ

Варіанти	Підготовча частина 10 хвилин	Основна частина 75 хвилин	Заключна частина 5 хвилин
перший	загально-розвиваючі вправи для м'язів рук, плечового поясу, тулуба, ніг.	Тренування на розвиток сили і силової витривалості: - перекладина: підтягування на перекладині: - звичайним хватом (5-ть підходів по 7 разів) - хватом в середину (5-ть підходів по 7 разів) - широким хватом за шию (5-ть підходів по 7 разів) - піднімання прямих ніг до перекладини (5-ть підходів по 8 разів) - присідання на правій, лівій нозі (однією рукою триматись за стійку перекладини) (3-и підходи по 10 разів на кожній нозі); бруси: - згинання та розгинання рук в упорі на брусах (5-ть підходів по 10 разів) - піднімання та розведення ніг в сторони на брусах (4-ри підходи по 8 разів) біг до 4 км. (сім кіл навколо навчального корпусу № 1)	повільний біг, ходьба, вправи на відновлення дихання і розслаблення м'язів
другий	теж саме	Тренування вправ на розвиток швидкості та швидкісної витривалості: - спеціальні бігові та стрибкові вправи: - ходьба з випадами (50 м -2 рази) - біг з високим підніманням стегна (50 м -2 рази) - біг з захлестом гомілки назад (50 м -2 рази) - стрибки правим, лівим боком (50 м -2 рази) - стрибки на правій, лівій нозі (50 м -2 рази) - стрибки на двох ногах з повного присіду (50 м -2 рази) - біг 100 м. на техніку - естафета 2x100 м. Біг до 5000 м (дев'ять кіл навколо 1-го навчального корпусу).	теж саме
третій	теж саме	Тренування вправ у подоланні смуги перешкод, розвитку сили, витривалості (автопарк АСВ): подолання елементів смуги перешкод, тренування вправ на розвиток сили, біг до 3 км (навколо боксів автопарку) У вихідні дні біг на 5 або 10 км. (біг по великому колу: навколо 1 навчального корпусу, виставки бойової техніки, по доріжкам стадіону)	теж саме
четвертий	теж саме	Прискорене пересування Біг на 5 або 10 км. (біг по великому колу: навколо 1 навчального корпусу, виставки бойової техніки, по доріжкам стадіону)	теж саме

ТВО начальника кафедри ФВ, СФП і С
підполковник

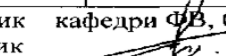
А.П.ПЕТРУК

Додаток Ж

ЗАТВЕРДЖУЮ,
Заступник начальника Національної
академії сухопутних військ
полковник В.А.СЕМАК
2016 року

ВАРІАНТИ ПРОВЕДЕННЯ СПОРТИВНО-МАСОВОЇ РОБОТИ

Варіанти	Підготовча частина 10 хвилин	Основна частина 75 хвилин	Заключна частина 5 хвилин
перший	загально-розвиваючі вправи для м'язів рук, плечового поясу, тулуба, ніг	Тренування на розвиток сили і силової витривалості: - перекладина: підтягування на перекладині: - звичайним хватом (5-ть підходів по 7 разів) - хватом в середину (5-ть підходів по 7 разів) - широким хватом за шию (5-ть підходів по 7 разів) - піднімання прямих ніг до перекладини (5-ть підходів по 8 разів) - присідання на правій, лівій нозі (однією рукою триматись за стійку перекладини) (3-и підходи по 10 разів на кожній нозі); бруси: - згинання та розгинання рук в упорі на брусах (5-ть підходів по 10 разів) - піднімання та розведення ніг в сторони на брусах (4-ри підходи по 8 разів) біг до 4 км (сім кіл навколо навчального корпусу № 1)	повільний біг, ходьба, вправи на відновлення дихання і розслаблення м'язів
другий	теж саме	Тренування вправ на розвиток швидкості та швидкісної витривалості: - спеціальні бігові та стрибкові вправи: - ходьба з випадами (50 м -2 рази) - біг з високим підніманням стегна (50 м -2 рази) - біг з захлестом гомілки назад (50 м -2 рази) - стрибки правим, лівим боком (50 м -2 рази) - стрибки на правій, лівій нозі (50 м -2 рази) - стрибки на двох ногах з повного присіду (50 м -2 рази) - біг 100 м. на техніку - естафета 2x100 м. Біг до 5000 м (дев'ять кіл навколо 1-го навчального корпусу).	теж саме
третій	теж саме	Тренування вправ у подоланні смуги перешкод, розвитку сили, витривалості (автопарк НАСВ): подолання елементів смуги перешкод, тренування вправ на розвиток сили, біг до 3 км (навколо боксів автопарку) У вихідні дні біг на 5 або 10 км. (біг по великому колу: навколо 1 навчального корпусу, виставки бойової техніки, по доріжкам стадіону)	теж саме
четвертий	теж саме	Прискорене пересування Біг на 5 або 10 км. (біг по великому колу: навколо 1 навчального корпусу, виставки бойової техніки, по доріжкам стадіону)	теж саме

Начальник кафедри ФВ, СФП і С
полковник С.В.РОМАНЧУК